

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

**Kulturní a sociologické aspekty
proměny fotbalového diváctví
v České republice**

Rigorózní práce

2007

Josef KASAL

Bibliografické údaje

Autor: Mgr. Josef Kasal
Název: Kulturní a sociologické aspekty proměny fotbalového diváctví v České republice
Pracoviště: Katedra sociální patologie a sociologie Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové
Školitel: doc. PhDr. Ivan Mucha CSc.
Rok obhajoby: 2007
Počet stran: 130

Abstrakt

Divácké násilí páchané v průběhu fotbalových utkání je ve světě vnímáno velmi citlivě. V každé zemi má fotbalové násilí své zvláštnosti a každá země, v kontextu svých kulturních tradic, tento problém řeší rozdílnými způsoby, i když podstata je stejná – eliminace nebezpečných skupin fanoušků.

Hra sport, fotbal a diváctví má své hluboké kořeny v kulturních a sociálních kořenech lidské existence. Hra je přirozenou součástí života. Násilí na stadionech je sociálně patologickým chováním a jeho příčiny se současná věda snaží odhalit. Vycházíme z přesvědčení, že příčiny násilí ve fotbale mají své široké kontexty ve společenském životě.

Česká republika prošla od konce 2. světové války odlišným politickým vývojem než země Západu. Tyto odlišnosti se promítají i do fotbalového diváctví. Současně však, v důsledku globalizace, vykazují české fotbalové diváctví základní rysy stejné jako v ostatních zemích, kde je fotbal populární.

Klíčová slova: Fotbaloví diváci, chuligáni, hra, existence, rituál, subkultura, davový člověk, smysl života, sociální práce, fanklubu, společnost, kultura

Abstract

Spectator violence committed during football matches is felt very inconsistently in the world. There are particularities of football violence in every country and each of them solves this problem in a different way, in its cultural and traditional context although the principle is the same – the elimination of dangerous fan groups.

Game, sport, football and the spectatorship have deep fundamentals in cultural and social rootage of human existence. Any play is natural part of life. The Football violence is social adverse behaviour and current science wants to solve its causes. Our opinion is that the violence factors in football inhere in context of social life.

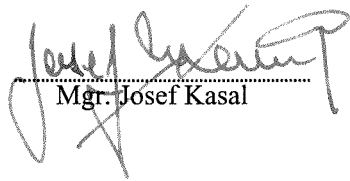
The Czech republic has gone through different political development than the West countries since the end of the World War II.. These differences have impact on football violence as well. In connexion with globalization effects the Czech football violence has the basic features like other countries where football is popular.

Key words: Football spectators, hooligans, sport, existence, ritual, subculture, person in a crowd, meaningfulness of life, social work, fanclub, society, culture.

Prohlašuji, že jsem tuto ^{vigorózní} ~~disertační~~ práci vypracoval pod vedením doc. PhDr. Ivana Muchy CSc. samostatně s využitím uvedených zdrojů a dodržel zásady vědecké etiky.

V Hradci Králové dne

Mgr. Josef Kasal

Obsah

Úvod	8
1. Sportovní hry a diváci	10
1.1. Hra, sport, fotbal	10
1.2. Hra jako kulturní jev	10
1.3. Znaký hry	14
1.4. Sport jako součást hry	15
1.5. Fotbal jako sportovní hra	19
2. Sportovní diváctví jako hra	22
2.1. Socio-kulturní kontexty diváckého chování... ..	25
2.2. Davovost, základní charakteristika dnešního člověka, dnešního fanouška	27
2.2.1. Problém odcizení	28
2.2.2. Problém davu a sebeuskutečnění.	29
2.2.3. Vitalita jako předpoklad sebeuskutečnění.	31
2.2.4. Sebeuskutečnění jako hráz odcizení.	32
2.2.5. Davovost jako vzpoura	35
2.2.6. Cesta ven	37
2.2.7. Shrnutí	40
3. Násilí ve fotbalovém diváctví	41
3.1. Socio-kulturní regulativy - obecná východiska	41
3.2. Příčiny vzniku diváckého násilí	43
3.2.1. Vymezení pojmu	43
3.2.2. Teoretické přístupy k diváckému násilí	44
3.2.3. Průřez historií fotbalového násilnictví	48
3.2.4. Identifikace fotbalových fanoušků	52
3.3. Příčiny diváckého násilí	57
3.3.1. Agresivita jako součást sociální patologie?	57
3.3.2. Ethogenic approach-model ritualizace násilí... ..	59
3.3.3. Teorie okrajových kultur	60
3.4. Násilí na stadionech jako důsledek existenciální prázdnoty	62
3.4.1. Banalizace sportu - banalizace fandění.	63
3.4.2. Chuligánství - mezi Skyllou smysluplnosti a Cháribdou zábavy	65
3.5. Násilí na stadionech jako rituální chování	70
3.5.1. Socio-kulturní rozměr násilí	70
3.5.2. Násilí jako postrach doby	73
3.5.3. Chování na stadionech jako rituál	75
3.5.4. Násilí na stadionech jako rituál	76

4. Společenské kontexty fotbalového diváctví v českých zemích.....	80
4.1. Kultura a sport jako spojenec nové ideologie	80
4.2. Česká kopaná a diváctví 1948 - 1989.....	83
4.2.1. Proměny v diváctví	88
4.3. Změny v české společnosti po roce 1989 – výběrový pohled	90
4.4. Česká kopaná a diváctví po roce 1989	96
4.4.1. Proměny diváctví	100
5. Řešení problematiky diváckého násilí na České scéně.....	103
5.1. Fotbalový fanoušek jako potenciální klient sociální práce.....	103
5.2. Postoj fotbalových klubů k potenciální činnosti sociálních pracovníků	106
5.3. Sociální pracovník při práci s fotbalovými fanoušky.....	107
5.4. Přístupy k řešení fotbalového násilí v České republice.....	109
6. Anketní šetření ad hoc	112
6.1. Zjišťované ukazatele	112
6.1.1. Konstrukce proměnných	112
6.2. Popis dat.....	114
6.2.1. Rozdělení vzorku podle pohlaví.....	114
6.2.2. Rozdělení podle věku	114
6.2.3. Rozdělení vzorku podle vzdělanostních kategorií.....	115
6.3. Srovnání zjištěných dat s předchozími výzkumy	116
6.3.1. Míra tolerance násilí.....	116
6.3.2. Konzumace alkoholu před a při sledování utkání.	118
6.3.3. Srovnání vzdělanostní struktury diváků	119
6.4. Spokojenosti v osobním životě, emoční zázemí v dětství, náhled na moráku ve společnosti ..	120
6.5. Souhrn.....	122
Závěr	123
Literatura.....	126
Přílohy	130

Úvod

Hra je typicky lidským kulturním produktem k němuž, z hlediska praktické neúčelnosti, nelze přirovnat nic jiného. Magie, kouzlení, víra v metafyzické bytosti a věci – to vše má nějaký konkrétní smysl pro využití v praktickém životě: Naklonit si nadpřirozené síly, zajistit si sílu, zdraví, úrodu, vítězství v boji – to vše má reálný základ a reálné kontexty. Ale hra? ... A přece, byť ve svých nejpřitažlivějších formách „přestrojena“ do hávu sportu, je dnes neodmyslitelnou součástí společenského života všech lidských společností. Pro svoji srozumitelnost se dokonce hra jako jeden z principů bytování může stát a stává prostředkem dorozumění národů a států a jejich vzájemného poznávání, ale i zdrojem pocitu národní hrdosti. Přitahuje miliony diváků a stává se stále více lukrativní obchodní záležitostí. Tak se moderní době podařilo z původně neúčelné činnosti vytvořit fenomén, který vůči společnosti i jednotlivcům plní řadu sociálních funkcí, mezi jinými zábavnou a relaxační. Hra také vstupuje ve všech svých podobách do průmyslu volného času.

Součástí sportovních her jsou diváci. Sportovní hry se dějí pro diváky a za jejich účasti. Společnost, jejímž signifikantním znakem je volný čas, využívá sportovní hry jako jednu z možností saturace volnočasových potřeb svých členů. Tak se z diváctví stává stále významnější fenomén doby. Bez nadsázky lze říci, že sportovní diváctví nejnávštěvovanějších sportovních her, dalo vzniknout subkultuře fanoušků.

Tato skupina diváků se od většinové divácké obce specifickou škálou projevů vyjadřujících svůj osobitý vztah k danému sportovnímu odvětví, ale i distancí od ostatních diváků. Tato svérázná subkultura upoutává na sebe pozornost agresivním chováním na místech sportovních klání. Jejich chování často hraničí s násilím a brutalitou, která se obrací jak proti pořadatelům a ostatním divákům, tak je vybíjena na zařízení a vybavení sportovišť a hledišť. Chování těchto skupin fanoušků, narušuje sportovní podniky, ohrožuje jejich účastníky, způsobuje hmotné škody. Toto chování se zároveň stává společenským problémem. Násilí na stadionech nelze vytrhávat z kontextu dalších, když ne přímo patologií, tak společensky problematických sociálních postojů a druhů chování souvisejících s morálním „vývojem“ a uznáním individuí (zejména dospívající mládeže).

Snahou této studie je, krom jiného, nalézt odpověď na otázku do jaké míry je násilí na stadionech obrazem společenského vědomí české společnosti.

Cíl práce:

Když Eugen Fink ve *Oáze štěstí* píše o hře jako o „veskrze kladné, člověka obohacující činnosti, otevírající mu nejkrytější komnaty jeho přání a snů“ [1, str. 9], netušil zřejmě jaké místo zaujmou zejména sportovní hry v zemích euro-amerického prostoru. Netušil, jakým způsobem člověk-tvůrce kultury přemění povznášející moc hry v prostředek eliminace frustrací způsobených neuspokojením individuálních životních projekcí části (převážně mužského a mladého) obyvatelstva.

Česká republika je zemí, ve které mají sportovní hry velice dlouhou tradici. Protože nejoblíbenější kolektivní sportovní hrou u nás je, také ve světě nejrozšířenější, kopaná, je logické, že vývoj diváckého vztahu k tomuto sportu vykazuje obdobné konsekvence jako jinde ve světě. Po revolučních společenských změnách v roce 1989 jsme se ani v naší zemi nevyhnuli negativním projevům části divácké veřejnosti při fotbalových utkáních. Četnost výtržnického chování fotbalových fanoušků a jeho razance zařadila tento problém mezi zneklidňující sociální jevy, které je nutné analyzovat a na základě tohoto poznání podniknout kroky jimiž by bylo možné tyto nepříznivě se vyvíjející tendence eliminovat .

Cílem této práce je prokázat, že násilí na fotbalových stadionech v České republice je konfigurací socio-kulturních a historických tradic, specifických atributů současného sportu a jeho zvláštním postavením ve společenském životě, úrovně společenského vědomí a psychických zvláštností jednajících členů společnosti. Dále, že toto nežádoucí společenské jednání je odrazem míry schopnosti všech prostředků společenského působení ovlivňovat postoje a chování členů společnosti. Zvláště významné se jeví, jakými, výše uvedená abstrakta, vládnou prostředky a jak vstupují do procesu osvojování světa u dětí a mládeže a ovlivňují společensky požadovanou kvalitu jejich socializace.

Na základě výsledků socio-kulturní analýzy spojené se sociologickým průzkumem navrhnout další postup pro definování skutečných příčin násilí při sportovních podnicích na pozadí násilí projevujícího se i v ostatních sférách společenského života.

1. Sportovní hry a diváci

1.1. Hra, sport, fotbal

Jestliže chceme hovořit o fotbalovém divákovi, nelze se vyhnout základnímu ujasnění si pojmů hra, sport, fotbal. Již pořadí této triády naznačuje, že nejzákladnějším a obecným pojmem je hra. Sport (z lat. *disportare* = rozptylovat se, bavit se a staroangl. *disport* = bavit se, roznášet) jako pohybová aktivita, realizující se v rámci přesně stanovených pravidel a zásad *fair play* srov. [2, str. 1210] je jedním z druhů hry. Fotbal potom je sportovní hra patřící do skupiny kolektivních sportů.

1.2. Hra jako kulturní jev

Hra jako kulturní fenomén je dostatečně a obšírně popsána. Snad nejznámější a nejčastěji citovanou je Huizingova *Homo ludens* [3], psaná spíše z pozic kulturně historických. Filozofující pohledy na hru poskytuje Finkova *Oáza štěstí* [1].

Lidská hra je z biodromálního pohledu problematikou interdisciplinární, a tak jej ze svých specifických pozic řeší psychologie a sociologie, objevuje se v pracích kulturních antropologů a etnologů. Významný přínos pro studium tohoto fenoménu přichází z etologie, která pomáhá osvětlit původ hry a odlišnosti lidské hry od hry zvířat.

Pro lepší pochopení participace diváků na předváděné hře se budeme zabývat těmi hledisky, které z hry dělají přitažlivou podívanou vzbuzující silné emoce.

Jako na první rys hry se zaměříme na posledně zmíněné, na schopnost vyvolávat silné emoce. Huizingovými základními otázkami je tázání po „vtipu“ hry, po příčinách, které dokážou tisícíhlavé davy diváků přivádět do stavu nepřičetnosti. Ve snaze zodpovědět tyto nelehké otázky odmítá hned od počátku biologická vysvětlení. Vychází z přesvědčení, že příroda by přeci mohla své děti vybavit potřebnými mechanismy pro vybití nadbytečné energie nebo pro uvolnění po vypětí sil. Namísto toho je zde hra, její napětí, radost a zábava. A protože se hra vyskytuje jak ve světě zvířat, tak ve světě lidí, nelze ji dávat do souvislosti s rozumem. S Huizingou nejde, v těchto kontextech, nelze než nesouhlasit také v tvrzení, že existence hry není vázána na žádný stupeň kultury, na žádnou formu světonázoru. Vždyť každý myslící tvor si umí okamžitě představit o co se jedná, když vyslovíme slovo hra. Navíc hru nelze

popírat, na rozdíl od jiných abstraktních pojmů jako jsou právo, krása, pravda, dobro aj. Jako konstrukt pro vysvětlení toho, kde se v lidském světě hra bere, používá pojmu „duch“. Tedy jakási vnitřní pohotovost a schopnost člověka ocítat se v rámci hry – a ve svých představách - mimo reálný prostor a čas. Tento mimo-reálný prostor potom člověku umožňuje jednat mimo zaběhnutá pravidla a společenské konvence. K pochopení tohoto stavu Huizingovi slouží analýza mýtu a kultu. Inspirace rituály, jako vážně brané hry, jenž je vázána na přesně daný situační kontext a zejména prostor, i v nás bezděčně. Prostor, na něhož když vstoupíme, bezděčně se proměňujeme.

Shrneme-li předcházející, lze konstatovat, že Huizinga od samého počátku zdůrazňuje, že hru pojímá jako „kulturní jev“ a nikoli jako biologickou funkci. Odmítá prakticky psychologické a fyziologické teorie vzniku hry: „Všem těmto vysvětlením je společné jedno, totiž, že vycházejí z předpokladu, že hra se pěstuje kvůli něčemu jinému, že slouží nějaké biologické účelnosti. Ptají se, proč a k čemu se hraje.“ [3] Podle něho – a to je jeho základní teze – máme ve hře co činit „s životní kategorií pro každého bez dalšího poznatelnou a bezpodmínečně primární, s celostí, jestliže už je něco takového, co zasluhuje tohoto pojmenování“. [tamtéž] Tato životní kategorie je ovšem něčím dál už nevysvětlitelným a v podstatě iracionálním; ve hře „hraje“ něco s sebou, co přesahuje bezprostřední snahu po životním sebepotvrzení a co vkládá do sebeuplatnění nějaký smysl. „Každá hra něco znamená, jestliže to pojmenujeme aktivním principem, jenž propůjčuje hře svou bytost, duchem, pak říkáme příliš, jestliže to pojmenujeme instinktem, pak neříkáme nic. Ať už se na to díváme jakkoli, vychází v každém případě najevo tím, že hra má nějaký smysl, imateriální element v podstatě hry samé.“ [tamtéž] Huizinga dál nijak zvlášť „ontologii hry“ nerozvádí a pracuje především metodou popisu toho, jak a v čem se v celé oblasti lidské kultury hra projevuje. Pro něho je to „víc než rétorický pokus“ prohlašovat, že kulturu je nutno zkoumat *sub specie ludi*.

A toto *sub specie ludi* je krédem Huizingovy práce. Někdy máme dokonce dojem, že všechno je vlastně hra, že ze hry není úniku. Setkáváme se zde s pokusem vysvětlit veškeré dění ze hry jako apriorní a iracionální životní kategorie. Huizingův popis fenoménu hry v lidské kultuře je obsáhlý, vyčerpávající a často zasahující závažné otázky. Oprávněně odmítá stavět přísně proti sobě vážný život jako oblast neherní a nevážný jako pouhý život hry; a to proto, že i ve hře je svým způsobem obsažena vážnost a naopak nevážnost často i ve sféře neherního, „opravdového“ života.

Jeho práce, byť již sedmdesát let stará, umožňuje tak odhalovat samu podstatu smyslu hry v lidském bytí a to i v bytí současném. Ve spojitosti s naším tématem potom u něho lze tušit, že v našem nevědomí jsou uloženy herní stereotypy, které nacházejí výraz ve vážnosti, kterou přikládají hráči i jejich fanoušci svému, jinak prakticky nedůležitému a v určitých společenských kontextech nesmyslnému, jednání.

Ve snaze pochopit smysl hry, pochopit celkové dění kolem sportovních her, snažit se vstoupit pod povrch jejich jevových imaginací, se nelze vyhnout dílu Eugena Finka. Ten v pracích *Oáza štěstí* [1] a *Hra jako symbol světa* [4] podává relativně úplný pohled na otázku smyslu lidské hry. Fink ve svém filosofickém pohledu připomíná, že se nám hra zpočátku zdá jen jako okrajový fenomén v lidské krajině života, jež je určována a charakterizována rozhodujícím způsobem vážnějšími jevy, než je hra. *Hra stojí proti životní vážnosti, starosti a práci*, proti snaze o duševní blaho jako ono *nevážné, nezávazné*, jako dočasné uvolnění z životního napětí, jako „pauza“ a „zotavení“, jako utrácení času ve volné době, jako nicůtka a veselá nepřístojnost. V životním bytování dospělých se v každém případě přikládá hře velmi omezený význam; uznává se pouze jako terapeuticky účinný prostředek proti přepětí práce, starosti, vážnosti. I v tom je skryta spojitost hry s širokou lidskou kulturní snahou. Každá hra, a to i nejskrytější hra nejosamocenějšího dítěte, má podle Finka svůj „spolulidský horizont“, takže lze mluvit v pravém slova smyslu jen o hře lidí – o hře zvířat jen „v nedovolených metaforách“. Hraní se nepodobá vegetativním procesům, je to vždy „smyslově zjasněné dění, zažitý proces.“ Fink také ve své analýze hry naráží na problém „vážnosti hry“. Zde se dostává, pouze na první pohled, do rozporu s tvrzením Huizingovým. Jestliže je hra vyznačena jako „ne-vážnost“, „ne-pravost“ jako „konání jakoby“, jestliže v ní nepřekračujeme žádný Rubikon, ani ve válce, ani v lásce, přesto ji nelze stavět do naivních antitezí „hry a práce“, „hry a vážnosti života, protože hra pak zůstává ve svém obsahu a ve své hloubce bytí nepochopena, protože zůstává v kontrastním stínu údajných protijevů a je jím zastiňována a zjinačována. Jestliže je hra podle Finkova výroku „iluzorní parafrází lidského sebeuskutečňování“ [4], pak její nevážnost spočívá v tom, že *iluzorně napodobuje vážnost života*. Ovšem přitom je spousta herních aktů, jež nemají žádný parafrázující charakter, jak je zvláště patrné u her pohybových; ty vznikají podle Finka z radosti z pohybu, ze smyslné tělesné libosti a projevuje se v nich zesílené vědomí těla. [srov.1]. To je patrné zvláště

u moderního sportu; ten neparafrazuje a také na sobě nenese žádný moment neskutečnosti.

Vnímáme-li fotbalové fandovství jako součást hry, dokonce jako hru samotnou je možné, na základě Finkova přístupu, upozornit na iluzornost hry obecně a tím i na jistou iluzivnost počínání fanoušků. Nebezpečí této iluzivnosti může spočívat také v neschopnosti odlišit „herní“ život od života v době mimo hru. Hra silně vyvolává představu, že v ní můžeme být vším, že je polem svobodného neomezeného počínání. V souvislosti s tím však Fink také upozorňuje, že hra natrvalo nepřináší hluboké štěstí, protože to je spojeno nutně jen s hlubokou strážní; hra jen *propůjčuje* vážně naladěný pocit štěstí, a to i tehdy, jestliže rozeznáváme hrůzy tragédií. Štěstí hry souvisí co nejtěsněji s *neskutečností* hry. Hra jako akt, jako dění, je charakterizována spontánním jednáním, aktivním činem a živým impulsem. Ostatní konání člověka má vždy za svůj cíl nějaký „pracovní výtvar“, odkaz k nějakému konečnému cíli, k blaženosti, k eudaimonii. Hra se ve Finkově výkladu odlišuje od tohoto „futuristického rysu života“, nedá se začlenit do komplexní architektury účelů, „není znepokojována a rušena jako jiné naše konání hlubokou nejistotou o našem výkladu štěstí“. Hra nás unáší. Ve hře jsme na chvíli propuštěni z životního shonu. [1]

Jak rád by člověk postmoderny obrátil tento poměr. Jak silně pracují všechny prostředky masového působení na tom, že podléháme zdání, že život je především tímto únikem, že dokonce vstup do světa práce a povinností je pouze nutnou a nepřilíš důležitou součástí našich životů.

Hra je základním jevem existence, právě tak původním a svébytným, jako je smrt, jako láska, jako moc a práce, *ale není s ostatními jevy spojena* společný úsilím ke konečnému cíli. Stojí zároveň *proti nim*, aby je ve svém zobrazení přijala do sebe. Hrajeme vážnost, opravdovost, hrajeme skutečnost, hrajeme práci a boj, hrajeme lásku a smrt. A dokonce hrajeme i hru. [tamtéž]

1.3. Znaky hry

Hra je především svobodným jednáním. Je také (vzhledem k ostatním potřebám) „zbytečná“, není to „obvyklý“ nebo „vlastní“ život, je spíše „intermezem v každodenním životě“, je časově i prostorově uzavřená a ohraničená, do nedokonalého světa a zmateného života přináší dočasně vymezenou dokonalost, žádá potom bezpodmínečný řád, je prostoupena napětím, nejistotou, „šanci“ a snahou po uvolnění tohoto napětí. Hra také vede ke vzniku společenských uskupení, která se často zahalují závojem tajemnosti, neboť se odlišují od ostatního světa zvláštním oblečením. Huizinga, na základě výše uvedených vlastních poznatků, definuje hru takto: „Hra je dobrovolné jednání nebo zaměstnání, jež se koná uvnitř jistých, pevně stanovených hranic času a prostoru, podle dobrovolně přijatých, avšak bezpodmínečně závazných pravidel, jež má svůj cíl samo v sobě a jež je doprovázeno pocitem napětí a radosti a vědomím „jiného bytí“, než je obyčejný život.“ [3, str. 192]

Základní Huizingovou tezí je, že *kultura vzniká ve formě hry, jako hra*. „ve dvojjednosti kultury a hry je hra primární, objektivně zaznamenaná a konkrétně určitá skutečnost, zatímco kultura je jen označení, jež náš historický úsudek tomuto a takto danému případu přisuzuje.“ Tuto tezi prosazuje Huizinga všude. Ze hry je zrozeno vědění; z kultického závodění, ze svatých hry se zrodilo filosofické vědění; hra je podstatou básnění; hra sofistického dialogu zakládá tradici velkých filosofických disputací, hra je pochopitelně základem dramatu, tance, malířství a hudby. Hra je hybnou silou, skrytým zdrojem vývoje celé kultury od starověku přes středověk až do doby romantismu. Teprve s nástupem 19. století začíná herní element mizet, „práce a výroba se stávají ideálem a brzy i idolem“, a „Evropa si obléká pracovní oděv“.

Zajímavý je přístup k charakteristikám hry u Rogera Cailloise *Hry a lidé* [5], který Huizingově definici hry vytýká její přílišnou šíři. Sám ji vymezuje takto: hra je 1. svobodná činnost, k níž nemůže být hráč nucen, aniž ztratí chuť hrát, 2. činnost oddělená od ostatních vlastním prostorem a časem, 3. nejistá činnost, jejíž průběh a výsledek není předem dán, 4. neproduktivní činnost, jež netvoří ani statky, ani bohatství, 5. činnost s pravidly, jež jsou konvenční, 6. fiktivní činnost, jež má specifické vědomí „druhé skutečnosti“ nebo ve vztahu k obyčejnému životu „svobodné neskutečnosti“. To není rozhodně špatná definice; kdybychom důsledně promýšleli její jednotlivá určení, sestoupili bychom k velice hlubokým filosofickým problémům – zajímavá je zejména problematika „druhé skutečnosti“ nebo „svobodné neskutečnos-

ti“. Zároveň si však uvědomíme, a to již z pojetí Huizingova, za prvé: do jaké míry a ve kterých aspektech je diváctví hrou, a za druhé: do jaké míry platí tato vymezení pro dnešní zkomercionalizovaný profesionální sport.

Pro relativní úplnost výčtu a charakteristiky znaků hry uvedme Finkův příspěvek k pochopení lidské hry. Fink uvádí 5 znaků hry:

Rozkoš ze hry, ani jen smyslovou, ani jen intelektuální; poskytuje dokonce tuto radost a rozkoš i tehdy, když se zabývá nejhlubším žalem a hrůzou.

Smysl hry, neboť o hře lze mluvit teprve tam, kde se tělesným pohybům dostává z vlastní strany vytvářený smysl. Přitom musíme rozlišovat vnitřní smysl určité hry, to znamená souvislost smyslu hraných věcí, činů a vztahů, a vnější smysl, to znamená význam, jež má hra pro ty, kteří se ke hře teprve rozhodují, kteří ji mají před sebou, počítaje v to u některých her (jako u našeho fotbalu) nutně i diváky.

Herní společenství; neboť hraní je základní možností sociální existence, je jako spoluhra a společná hra vnitřní formou lidského společenství.

Herní pravidla, jež jsou proti všemu očekávání ve hře „zažívána s rozkoší a pozitivně. Předmět hry. Jeho podstatu spatřuje Fink v jeho magickém charakteru:“je to věc v prosté skutečnosti a přitom má zároveň jinou, tajuplnou realitu“; každý předmět hry je vlastně zastupováním všech věcí ostatních.

1.4. Sport jako součást hry

Postupme od hry k další kategorii, která je užším rámcem kopané a také rámcem, ve kterém se projevuje fotbalové fandovství a chuligánství. Sport, jako zvláštní, jedinečná a svébytná lidská činnost jejíž entitou je hra, definuje Sekot [6, str. 13] jako *institucionalizovanou pohybovou aktivitu vyžadující systematické fyzické úsilí účastníků motivovaných zvýšením celkové kondice, osobním prožitkem či cíleným výsledkem nebo výkonem*. Zmíněný autor [tamtéž, str. 16] dále uvádí problematičnost vymezení pojmu sport a podává diferenciaci sportu podle řady vzájemně se prostupujících kritérií, na základě kterých pak máme před sebou sport:

- rekreační, výkonnostní, vrcholový, elitní
- soutěžní, nesoutěžní
- masový, alternativní
- divácky populární, stojící na okraji diváckého zájmu
- silně či slabě medializovaný
- mužský či ženský
- prestižní či neprestižní
- vysoce materiálně výnosný či nevýnosný
- profesionální, amatérský, poloprofesionální
- individuální, týmový
- olympijský, neolympijský
- silový, vytrvalostní
- kontaktní, branný, technický
- intelektuální, silový
- dlouhodobě či časově omezeně pěstovaný atp.

Nás při studiu sportu zajímá spíše jeho přitažlivost (a v našem případě to je soutěžní vrcholový, divácky zajímavý, profesionální a silně medializovaný sport), jeho vnitřní náboj, který je schopen kolem sebe soustředit nejenom věrné a nadšené diváky, ale také ty, kteří jeho prostřednictvím přetvářejí každodenní lidskou realitu v seriál úžasných výkonů, zábavy, napětí a vzrušení, kteří – i jeho prostřednictvím – mění skutečnost přirozenou ve svět virtuální.

Francouzský sportovec a badatel Georges Magnane vydal v roce 1964 knihu *Sociologie du sport* (Sociologie sportu) [7]¹. Záměrně použijme tento starší text nejenom pro jeho aktuální platnost, ale zejména pro jeho pregnantní specifikaci sportu v moderní společnosti. Tento materiál zároveň poskytuje možnost k aktivnímu srovnání východisek a faktů současných se společenskými fakty 2. poloviny 20. století. Magnane především vychází z toho, že sport je specifickou aktivitou mládeže; veterány zde začínají být lidé již kolem 35 let-a to ještě jsou většinou z povolání, jež tuto aktivní participaci na „sportovním veteránství“ umožňují. Sport zasahuje především třídu námezdně pracujících-dělníků a úředníků (stále častěji také studenty a vojáky). Magnane připomíná přímo i „psychoanalytické prvky přitažlivosti a půvabu sportu“, jež ovšem vykládá spíš ve smyslu adlerovské interpretace psychoanalýzy ja-

---

¹ Protože se Magnanova práce dosud nedočkala českého vydání vycházíme z textu J. Čreného [7].

ko boj o uplatnění prostřednictvím „*bojového instinktu*“ na straně jedné a „*potřebou bratrství*“ na straně druhé. „Potřeba po sebeuplatnění soutěživým způsobem zůstává dominantou západní kultury“, prohlašuje Magnane. Dále na tuto myšlenku navazuje postojem k násilí. K tomu říká: „Neusměrňované násilí vyplývající z dynamiky třídní kultury se prostřednictvím sportu usměrňuje, reglementuje, kanalizuje. Sport pojatý jako hra zaměřená v podstatě na soutěžení poskytuje dovolený prostředek reagovat na fascinaci násilí.“

Snad nejpodstatnější jsou Magnanovy úvahy o vztahu hry a volného času, a z nich pak zejména o sportu a povinnostech a o sportu jako kompenzaci. Sport se totiž postupně stává jedním ze základních typů chování jedince ve společnosti, stejně jako jeho činnost v zaměstnání. Je nemožné vysvětlit přitažlivost sportu pro moderního pracujícího člověka, jestliže se nebere zřetel na dialektiku podobnosti a rozdílů mezi pracovní aktivitou a aktivitou užívání volného času. „podobně jako dělník musí i sportovec „operovat“ sám se sebou, se svým svalovým a nervovým systémem, podvolit se učení, jež vyžaduje pozornost, vytrvalost, pružnost postupu mezi netrpělivostí a mezi nepromyšlenou přísností nad sebou samým, jež by zanedbávala individuální zvláštnosti a přirozené nadání. V tom je také možné shledávat jeden z podstatných rozdílů mezi skutečným sportem, podobným tedy velice často tvrdé a namáhavé práci, a tím, čemu Magnane říká „tradiční aktivity volného času“ nebo pseudosport a pro co nachází vhodný příklad v zábavných odpočinkových hrách nebo v rybaření s dýmku a sněním; zde pak není problém adaptace k modernímu rytmu, ale problém úniku; proto se mu zdají tyto činnosti spíše antisportovní než jako sportovní. Základní společenské rysy mezi sportem a prací jsou tedy podle této sociologické teorie „v metodické aktivitě podřízené přesným pravidlům“, jež je zároveň „aktivitou krátkou a intenzivní“. Pro naše téma, téma fotbalového diváctví a jeho proměn, je zajímavá i podstatná myšlenka že *sport je navíc aktivitou jež se líbí* – a to v něm dává člověku příležitost potvrzovat svou svobodu, a to se také na sportu s jeho nutným popíráním únavy cení víc než jenom prázdné uvolnění od námahy a starostí pracovního dne. Tato úvaha pro nás znamená potvrzení zjištění, že vyhledávání divácky atraktivních sportů (a třeba i provázené někdy neúměrnými vášněmi) nemusí vždy souviset jenom s abreakcí, ale také s prostým uspokojením estetických potřeb člověka.

Protože není primárně cílem této práce důkladná analýza sportu, ale spíše najít konsekvence, které jsou důležité pro pochopení tématu samého, uvedme ještě další aspekty sportu, které lze vystopovat ve společenském životě.

Úroveň sportu, jednotlivá sportovní odvětví jeho rozšíření a vliv na širší vrstvy společnosti, souvisejí s celkovou společensko ekonomickou potencií vytvářet prostor pro volný čas, který tak začíná být chápán jako rezervoár fyzických a psychických sil člověka. Také je v uvažování o sportu důležitý prvek zábavnosti, kulturně podmíněného psychického stavu člověka, který mu umožňuje překračovat hranice všedního života. Při sportovní zábavě dochází k abreakci negativních emocí vznikajících právě jako důsledek každodennosti, odříkání a frustrací. Subjektivní vnímání zábavy je ryze individuální, související s nepřehlédnutelným souborem příčin a motivací. Toto „vykročení z každodennosti“ může kompenzovat jedincovu neschopnost nebo nemožnost sám aktivně sportovat. Prostřednictvím sportovní zábavy si jedinci mohou saturovat psychické komplexy, kompenzovat neuspokojivé sociální vztahy či poměry, vyhledávat silnější a intenzivnější zážitky, uspokojovat touhu po rituálu.

Zábava plní i funkce společenské. Právě zde vystupuje do popředí role sportu, který svými pestrými modifikacemi dokáže být zábavnou podívanou pro masy lidí. U turnajových nebo seriálových sportovních podniků zaměstnává dlouhodobě jejich mysl. Tato schopnost sportovní zábavy je od antiky po současnost využívána jako důležité politikum. Státem a politickými stranami deklarovaná podpora sportu není pouze snahou o utužení fyzické zdatnosti obyvatel, politická moc jej zároveň využívá jako prostředek k odvedení pozornosti od politických a sociálních problémů, jako nástroj k naklonění si sympatií veřejnosti. S rostoucí sekularizací společnosti narůstá i kompenzační role sportu ve sféře duchovních hodnot. Kult sportovních hvězd může masovému člověku nahrazovat emocionální potřebu existence světa dokonalosti a harmonie, světa pozitivních vzorců chování, světa oproštěného od běžných starostí a problémů, jakéhosi nového světa bohů.

Sport, a tedy i fotbal, nepovažujeme za pouhou reflexi společnosti, nýbrž za scénu podílející se nepřehlédnutelným způsobem na její kultuře, za místo modelování mezilidských vztahů. [6, str. 13]

1.5. Fotbal jako sportovní hra

Mluvíme-li o fotbalu, mluvíme o něm jako o hře, hře v její fyzické a sportovní existenci. Z pohledu sportovní veřejnosti a při použití Sekotových kritérií sportu bychom mohli k fotbalu přiřadit téměř všechny charakteristiky. Nás však zajímá fotbal jako sport: - vrcholový až elitní – soutěžní – divácky populární – silně medializovaný – mužský – prestižní – vysoce finančně výnosný – profesionální – dlouhodobě pěstovaný, tedy fotbal výkonnostní a vrcholový.

Kopaná má za sebou velmi dlouhou historii, o které je nutné se zmínit. Jednak pro uvědomění si dlouhé přítomnosti míčových her v našem socio-kulturním prostoru, jednak pro pochopení přitažlivosti kopané. Její postavení mezi ostatními sportovními hrami je dáno, mimo jiné, i dlouhou kulturní přítomností a z ní plynoucí rozšířeností a atraktivitou.

Fotbal v podobě, ve které ho známe nyní, se zrodil podle nejstarších dochovaných pramenů v Anglii v šedesátých letech devatenáctého století. To, co se fotbalu vzdáleně podobalo byly míčové hry, o jejichž existenci máme písemné zprávy z dob antiky. Platón píše ve svém *Faidronu* o míči, který byl složen z dvanácti dílů. V Řecku se údajně hrávalo vycpávaným míčem, který se nazýval *sfaira kené*. Doklady jsou však i o tom, že se hrávalo i míčem vzduchem plněným. Starověcí Římané rozeznávali pět druhů míčů – malý, střední, velký, největší a prázdný míč. *Pilla* se říkalo nejznámějšímu z nich. Řecky se nazýval *palla*, tento název přešel do francouzštiny jako *balle*, německy a anglicky potom *ball*. Název tohoto herního předmětu se tedy stal základem pojmenování míčových sportovních her. Kopaná, angl. football je složenina dvou anglických slov *foot* a *ball*. Původní lidová forma fotbalu, známá ze 13. století, zahrnovala pouze nevážné boje mezi mladými jedinci z přilehlých vesnic a měst. Přítomnost míče v těchto sportovních kláních byla často vedlejší. Zápasy často sloužily k urovnání nevyřízených účtů a sporů o pozemky. Paralely takových míčových her existovaly i v jiných evropských zemích, ale kořeny moderní hry fotbalu se nacházejí ve starověkých anglických tradicích. Tento „fotbal“, atmosféra kolem něho, měla rituální charakter. Zápasy byly často doprovázeny pitkami a docela pravidelně končily vážnými zraněními i smrtí zúčastněných. Zatímco sporadické vypuknutí násilí při současných fotbalových zápasech v Evropě mají za následek určité sankce, lidé ve 13. století neshledávali na krvavém průběhu klání nic neobvyklého. Roku 1862 vysokoškolský rektor J. C. Thring vytvořil nejstarší dochovaná pravidla

fotbalu, která jsou ve srovnání s těmi současnými stručná a jednoduchá. Dne 26. října 1863 se v Londýně sešli zástupci jedenácti anglických klubů. Zástupci těchto klubů se domluvili na sjednocení fotbalových pravidel a založení organizace, která by řídila a organizovala fotbalové zápasy. Takto vznikla první fotbalová organizace – *The Football Association*.

Fotbal byl ve svých začátcích hrou především nižších sociálně-ekonomických vrstev (hrály proti sobě například sousední vesnice apod.) a velice brzy po svém vzniku se rozšířil do celého světa, zatímco fotbalové diváctví jako společenský fenomén je záležitostí především až 20. století, kdy se fotbalová utkání stala pro diváky nejen atraktivní podívanou, ale kdy i příslušníci sociálně-ekonomicky nižší třídy měli dostatek volného času a financí, aby se stali fotbalovými diváky.

Fotbal se po svém vzniku brzy rozšířil z místa svého vzniku do většiny Evropy. Zpočátku se většina fotbalových diváků rekrutovala z řad hráčů, jejich rodin, příbuzenstva atp. Důvodem rychlého rozšíření fotbalu ve světě pak byl především fakt, že k tomuto sportu nejsou potřeba téměř žádné nákladné pomůcky a je tedy dostupný všem vrstvám obyvatelstva. Tato nabídka tak mohla naplnit především potřeby nižších ekonomických a sociálních vrstev obyvatelstva. Dalším důvodem rozšíření fotbalu bylo, že se jedná o hru, která umožňuje aktivní fyzickou i psychickou regeneraci prostřednictvím fyzicky náročného sportu, což bylo opět atraktivní pro nižší sociální vrstvy, kde jedním z měřítek sociálního statutu byl fyzický vzhled a fyzická výkonnost.

Podle E. Dunninga² tyto výše uvedené důvody tak především podpořily rozšíření fotbalu a také fotbalového diváctví původně mezi nižší sociální a ekonomickou vrstvu obyvatelstva a hlavně mezi manuální dělníky. Fotbaloví hráči a diváci se v době největšího rozšíření fotbalu rekrutovali z řad manuálních dělníků také proto, že tito pracovali v industriální sféře a měli tak pevně diferenciovaný čas na pracovní povinnosti a na svůj volný čas. Zde lze spatřovat kořeny současného vnímání fotbalového diváctví jako zábavy především nižších sociálních a ekonomických vrstev. Znamky původní příslušnosti k manuálně pracující vrstvě obyvatel můžeme na většině stadionů spatřovat dodnes například na stavebním materiálu užitém ke stavbě sta-

---

² Ve smyslu interpretace K. Kotlíka [9]

dionů – beton a železo jsou insigniemi nižší sociální a ekonomické vrstvy obyvatelstva počátku 20. století . [8]

Během 20. století se fotbal rozšířil do celého světa a stal se pravděpodobně nejrozšířenějším sportem vůbec. Kromě prostorového rozšíření se stal také zábavou všech společenských vrstev, a to jak hráčsky tak také divácky. Spolu s komercializací začal fotbal nabízet možnost dobrého výdělku a finančního zabezpečení na delší dobu dopředu pro hráče, stal se velice lukrativním obchodem, ve kterém jsou kromě hráčů a klubů (resp. jejich vlastníků) zainteresováni i další lidé a firmy (sponzoři, fankluby, reklamní společnosti a mnoho dalších). Fotbal v současnosti také nabízí možnost získání vysokého sociálního statutu jak pro hráče, tak také pro trenéry, majitele klubů a částečně také pro fanoušky, kteří se s úspěšnými kluby rádi identifikují. Fotbal se tak nevyhnul ani nejvyšším společenským postům, kdy majitelé klubů jsou často lidé s vysokým sociálním statutem. V současné době je fotbal celospolečenskou institucí široce provázanou s ostatními oblastmi lidské činnosti. [9, stránky 16,17]

2. Sportovní diváctví jako hra

Johan Huizinga uvádí první kapitolu své knihy *Homo ludens* konstatováním, že „hra je starší než kultura, ... zvířata se naučila hrát, a nemusela čekat na člověka. Klidně tedy můžeme tvrdit, že lidská civilizace nerozmnožila všeobecný pojem hry o žádný podstatný rys.“ [3, str. 12] S tímto tvrzením nelze souhlasit (a zřejmě i Huizinga si byl tohoto zjednodušení vědom, protože ve své práci nezapomíná na žádný podstatný rys hry), pomineme – li, že typickým lidským vkladem do hry jsou instrumenty, tedy mnoho uměle vytvořených pomůcek se kterými a prostřednictvím nichž si lidé hrají, je nejpodstatnějším rozdílem a vkladem člověka a kultury do světa hry diváctví. *Divák je novým kulturním fenoménem hry.*

Hra je najednou hrána nejenom pro samotnou radost, pro porovnání rychlosti, síly, zručnosti, intelektu, ale pro potěšení někoho, kdo není přímým aktérem hry a na něhož přechází herní napětí a vzrušení. Divák však není jenom pasivním činitelem – příjemcem dění. Je vlastně také hráčem. Hráčem se svými emocemi, spoluhráčem s ostatními diváky a protihráčem diváků z protilehlé strany sympatií. Svoji činností vstupuje do dění některých her, jako jsou např. šachy, klidnou a neznatelnou podporou, u her kolektivních, jako je např. fotbal, přímým až fyzickým atakem na hráče a sudí. Diváci svým chováním a plánovitým jednáním se přímo podílejí na rytmu hry, její razanci, ovlivňují sociální vztahy na hřišti a atmosféru kolem zápasů i kolem fotbalu vůbec. Jak se sportovní hry rozvíjejí a ztraktivňují, ale také jak začínají být nedílnou součástí vyplnění volného času a v moderní době dokonce samoúčelnou a cílenou činností, tak se stále více hrají pro diváky. Zde mají sportovní hry spojitost s jiným lidským hraním – s hraním si na někoho jiného, hraním si s příběhy a osudy jiných lidí a nadpřirozených bytostí – s divadelní hrou.

Divadelní hraní (a v době moderní také hraní filmové) poutá do hledišť diváky za účelem společného sdílení pocitů sounáležitosti, za účelem rozehrávání různých variací života, možnosti zakoušet jiné osudy jakoby to byly osudy vlastní. To je nejhlubší znak diváctví a zároveň typický znak lidské hry – vědomá a záměrná transformace vlastního individuálního bytí. Dle Frobeniova podání [srov. 3, str. 233] slouží hra ke zpřítomňování, znázornění a uskutečňování kosmického dění. Hra má dále smysl v tom, že vyjadřuje i něco jiného, a to jistou uchvácenost kosmem. A zde má, i dle Huizingova názoru, zcela jasnou spojitost s kultem.

Plní-li kult v lidské kultuře poznávací funkci, snahu poznat život i v jeho skrytostech a nepředvídatelnostech, není potom pravda, že hra je vždy a dominantně spojena se zábavou, nevázaností, zlehčováním, povrchností a útekem před realitou. Zamysleme se na chvíli nad touto spojitostí. Dítě si hraje – a právem to lze tvrdit – s posvátnou vážností. Ale hraje si a ví, že si hraje. Sportovec hraje se zanícenou vážností a s odvahou nadšence. Hraje a ví, že si hraje. Herec se při hraní přímo rozplývá. I přesto hraje a uvědomuje si, že hraje. Houslista prožívá nejposvátnější vzrušení, jeho zážitky patří do oblasti, která je mimo tento svět a nad ním, a přece, jeho činnost zůstává hrou. (tamtéž)

Budeme-li pokračovat v tomto způsobu uvažování, potom divák se svým fanděním zúčastňuje hry, prožívá vzrušení hráčů a je vláčen emocemi, i přesto, že ví, že je to hra. Fandění se pro něho stává neoddělitelnou součástí jeho života. Naplňuje jím jeho smysl jako jej naplňuje i jinými druhy profesních či ryze individuálních činností. Přítomnost magického a kultovního v samé podstatě hry neustále vzrušuje, dává divákům pocit reálného prožitku skutečného objevování nových a smysluplných dimenzí života. Je to vážná činnost ve virtuálním prostředí, kde ona virtualita je ve vnímání fanoušků velmi obtížně oddělitelná od reality. Hra diváka prostřednictvím hráčova výkonu do sebe vtahuje a činí jej svou součástí. Divák se se hrou a jejími akéry plně ztotožňuje, je zastupován hráčem a v některých případech (často mimo herní prostor) naopak hráče zastupuje. A toto zastupování je vždy naplňováno tížností zvítězit, být v čele, dosáhnout lehce ohromujícího úspěchu. Zastupování fotbalového hráče fanouškem navíc v sobě často nese dimenzi usilovné snahy o uznání sociálně frustrovaného jedince ve vrstevnických skupinách.

Na základě již uvedeného je důvodné konstatovat, že míra vážnosti fotbalového diváctví roste přímo úměrně s deficitem uspokojivého nalézání životního smyslu v jiných oblastech individuální seberealizace fanoušků. Naznačuje to i vlastní kvalitativní šetření prováděné mezi fotbalovými a hokejovými fanoušky v Hradci Králové a v Pardubicích. Vysokou míru identifikace s klubem nalézáme spíše u fanoušků, jejichž hodnotové priority jsou založeny na lokálním patriotismu, životním stylu vyznávajícím kamarádství, vzájemnou podporu a ochotu obětovat se pro úspěch svého klubu. případné výtržnosti a bitky zdůvodňují zastupováním hráčů mimo vyhrazený herní čas. Hráči bojují za ně, za město, vlastně za všechny občany na hřišti a oni bojují za tytéž hodnoty mimo hřiště. Je to vlastně jen pokračování zápasu v jiných kuli-

sách a za jiných pravidel. Divák se tak stává aktivním hráčem. Přebírá pomyslný praporec, který nese do dalších bitev. U těchto fanoušků se stírá rozdíl mezi diváctvím a hrou. Vědí, že je to hra, avšak prakticky nikdy nekončí. Proto také pro tento typ diváků je práce, vzdělávání a povinnost ke své rodině, svým blízkým okrajovou, všední záležitostí. Hra leží v centru vnímání žití a prožívání. Je to diváctví a hra na „plný úvazek“. Zde neplní návštěva sportovních utkání rekreační funkci, není doplňkem a zpestřením všedního dne – je to setrvalý stav. To však neznamená, že fanoušci nejsou schopni zařadit se normálně do občanského života a že představují pro společnost nějakou trvalou hrozbu. Vzorové chování a jednání si ze stadionů, právě proto, že diváctví a hráčství je vnímáno vážně, přinášejí do pracovního a soukromého života, a to nejenom tak, že každodenní rytmus je podřízen rytmu dané soutěže. Z jazykové a obsahové analýzy rozhovorů se staršími fanoušky a fanoušky, kteří mají své vlastní rodiny je patrný způsob uvažování a přístup k řešení problémů nápadně připomínající pravidla a zásady fotbalového (hokejového) života. Při rozhovorech a s fanoušky jsem zaznamenal případ, již matadora fan scény, města, kde se nyní hraje 2. liga kopané, který při vyprávění o svém rodinném životě uváděl jakým způsobem vychovává a chrání svého syna. Učí jej kamarádské férovosti, která spočívá, mimo jiné, v akcentu na určitou fyzickou odolnost a tvrdost. Život mu přirovnává ke hře, kde vítězí chytřejší, obratnější a tvrdší. Ti kdo se nebojí rány rozdávat i přijímat (a to nejen ty pomyslné). On sám je svému synovi příkladem. Když bylo jeho synovi asi 10 let, měl nějaké problémy se staršími kluky na sídlišti. Pronásledovali ho, brali a schovávali mu věci a postupně ho i fyzicky napadali. Jeho otec tedy (dle svých slov) upozornil rodiče a když ani po tomto upozornění se situace nezměnila „vlítl do bytu na táty těch kluků a tam je ztřískal.“ Za tento atak byl potrestán podmíněným trestem, nicméně je to stále člověk s pohotovostí k agresi. Tento bývalý chuligán se zajímá o historii, zejména o středověkou architekturu a jeho projev je kultivovaný. Navíc se i aktivně zapojuje do organizování akcí fanklubu. Zobecníme-li zkušenosti z rozhovorů s fanoušky, lze oprávněně konstatovat, že tento člověk je typickým představitelem tzv. tvrdého jádra chuligánských skupin. Ti, kteří jsou iniciátory chuligánských bitek, bývají inteligentní, komunikativní, často překvapí svým celkovým kulturně-společenským rozhledem. Více než o fotbalové hře jejich mužstva, o jeho hráčích, mluví o svých hrdinských činech při potyčkách s policií, pořadatelskou službou a hlavně o rvačkách s chuligány jiných skupin. Vyprávění se většinou nesou podle

stejného scénáře: „Přišli jsme do hospody a tam seděli Baníkovci, hned jsem věděl, že se porveme. Stačilo je jen vyprovokovat a už tekla krev“.

Hovoříme-li o „zástupnosti“ hráčů fotbalovými fanoušky, potom zde je příklad onoho čestného boje, onoho pokračování zápasu ve dnech mimo zápas, dovedení toho ne-vážného ze hry do žitého života, kde se může proměnit v jeho vážnou součást.

2.1. Socio-kulturní kontexty diváckého chování

Pavel Slepíčka uvádí k diváctví: „Ještě na konci 19. století diváci v divadlech běžně projevovali svou nelibost nad hrou podobně jako diváci na sportovních soutěžích. Pískali, dupali, házeli předměty na jeviště, docházelo ke vzájemným potyčkám mezi návštěvníky, často se závažnými následky.“ [10, str. 19]

Co uvedený výňatek vypovídá? Předně nám sděluje, že obhroublejší způsoby chování mezi lidmi se projevují po celou dobu naší existence. Dále to, že k těmto excesům mezi lidmi docházelo i v době, ve které byly nastaveny velice přísně socio-kulturní regulativy. Výchova probíhala stále ještě na křesťanských základech, společenská hierarchie byla založena na autoritách, které měly rozsáhlé kompetence, byly společností respektovány a prostřednictvím nichž fungovala společenská kontrola. Otec, učitel, strážník, úředník, farář, voják – to byly autority, které zasahovaly velice významně do socializace člověka. Pro dítě byl takovou autoritou každý dospělý. Přesto však společenský život nebyl prost uvedených nepřístojností. Ve společenském vědomí je tedy něco, co je neustále přítomné, co ve vypjatých situacích vyplouvá na povrch. Něco, co je univerzální a zároveň ve svých projevech specifické pro danou historickou dobu, dané společenské podmínky. Příslušnost člověka ke konkrétnímu kulturnímu a v jeho rámci také ke konkrétnímu sociálnímu prostředí je formována socio-kulturními vlivy. Ty jsou rozhodující pro chování lidí po celý život a samozřejmě také v jednotlivých konkrétních situačních kontextech. Chceme-li pochopit divácké chování nemůže se vyhnout pochopení širších společenských kontextů, které determinují proces socializace a v jejím rámci i socializaci anticipační³. V tomto smyslu našeho uvažování se vliv kultury na dítě uskutečňuje prostřednic-

³ „Proces, v němž osoba „nacvičuje svou budoucí pozici, zaměstnání a sociální vztahy, zejména prostřednictvím různých forem vzdělávání, sebevzdělávání a výcviku (R.T. Schaefer, 1989 in Nakonečný 1998: 199)

tvím rodinné výchovy (tzv. primární socializace). Později k tomu přistupují vlivy školy, masmédií, různých vztazných skupin, jichž je jedinec členem, ale také hospodářské, politické a další podmínky života obvykle vyjadřované termínem „duch doby“. Po celý svůj život je lidské individuum vystaveno socio-kulturním vlivům, které intrapsychie zpracovává. [11, str. 198]

Socio-kulturní vlivy postupně modifikují vrozenou psychickou výbavu individua (genotyp), dávají jeho vrozeným tendencím nové formy, nový obsah, pro dané socio-kulturní prostředí specifické a funkční *adaptivní tendence*. Četné kulturně-antropologické, etnologické, ale i psychologické výzkumy potvrzují přímou závislost lidské psychiky na zkušenostech jedince s konkrétním socio-kulturním prostředím, v němž se odehrával a odehrává jeho život. *Nemají-li vrozené neuropsychické dispozice individua extrémní hodnoty (např. příliš silná nebo příliš slabá úroveň vzrušivosti), lze zvláštnosti jeho psychiky chápat jako produkt socio-kulturních vlivů, jako produkt učení (zkušeností), které se odehrávalo a odehrává v konkrétních socio-kulturních podmínkách jeho života. Velká variabilita psychických dispozic a jejich projevů postojích a chování individua je především důsledkem socio-kulturního vlivu, nikoli vrozených (předprogramovaných) tendencí*⁴. [11 str. 189]

Když přijmeme uvedené psychické kontexty vlivu socio-kulturního prostředí na chování jedince, jsme zároveň nuceni připustit, že i většina fotbalových fanoušků, včetně chuliganů, se podvědomě na toto prostředí adaptuje, a to paradoxně i tím, že se snaží své chování jedinečným způsobem modifikovat. I jednání, které je v rozporu s obecně přijímanými normami je v konečném důsledku jednáním, pro které jsou nalézány kulturní vzory v socio-kulturním prostředí.

Jaké to prostředí vlastně je? Čím ovlivňuje sociální fakta a potažmo sociální vědomí? To jsou samozřejmě velice široké otázky na něž se snaží odpovědět vědci a badatelé od počátků industriální éry. Víme, že počet odpovědí se zúží výběrem určitého socio-kulturního okruhu, v našem případě okruhu euro-amerického. V tomto civilizačním prostředí došlo v uplynulých dvou stoletích k převratným hospodářským změnám, které významně a velmi razantně iniciovaly, v tehdejší světě zcela unikátní, společenské změny. V období mezi dvěma světovými válkami lze, v důsledku

---

⁴ Zásadní závislost normálně vrozeně disponovaných individuí na vlivech socio-kulturního prostředí vyjadřuje pojem *modální osobnost* – nejčastěji se vyskytující typ (modus) příslušníka té které kultury – dříve používaný pojem „národní povaha“ .

ekonomických úspěchů, výsledků vědy, postupného osvobozování se člověka z pout zotročující práce, detekovat proměnu vztahu člověka k socio-kulturnímu prostředí. Mění se psychická pohotovost člověka k jednání a úkonům směřujících k zabezpečení vlastních životů a osobních kariér. V tomto období lze již zcela prokazatelně nacházet vzorce chování a jednání, které se stanou určujícími mody chování od druhé poloviny 20. století doposud. Takovou společnost nazýváme společností masovou, zaměřenou na výkon, konzum a zábavu. Je to společnost nesoucí, kromě pozitivních tendencí společenského i soukromého života, i kontroverzní tendenci odcizení člověka. Odcizení je další a jednou z možností jak pochopit situaci dnešního člověka a tím zároveň inklinaci k institucionalizované sportovní zábavě a s ní spojenému diváctví, fandovství, chuligánství.

2.2. Davovost, základní charakteristika dnešního člověka, dnešního fanouška

Analýza příčin diváckého násilí, jeho projevů a nacházení preventivních kroků k jeho eliminaci pokročila v České republice za poslední léta značně kupředu. Postupně se, díky výzkumu a práci v terénu P. Slepíčky, Žurmana, Petru, Jeniška, Macků, Olivové, Večerky, Mareše, J. Smolíka, Suchánka, K. Kotlíka, Pětiokého, T. Čarnogurského, J. Čechlovského a mnoha dalších, dozvídáme o tom jaký je český fotbalový fanoušek, jaké jsou aktuální motivace jeho chování, z jakého sociálního prostředí pochází, jaké jsou jeho motivace k tomu, aby „fotbalově žil“. Méně se zatím hovoří o spojitosti jejich zaujetí pro podporu sportovní hry – fotbalu s celkovými společenskými tendencemi, o tom, že příčiny patologického chování menší části fotbalových fandů jsou totožné s příčinami ostatních sociálních patologií. Tuto základní příčinu spatřuji v nekritickém přijímání kulturních vzorců chování, které jsou společností vnímány jako okrajové nebo nebezpečné. Které však sama společnost generuje aktuálním způsobem života a prezentací hodnot, které se v historickém horizontu lidství jeví jako pseudohodnoty. K analýze těchto tendencí primárně záměrně použiji myšlenky Ortegy y Gasset, které jsou prověřeny časem a v současných společenských kontextech se jeví jako stále aktuální. Navíc Ortegovsky definovaná davovost vyjadřuje velmi pregnančně příčiny, které stojí člověku v cestě za odstraněním nejkřiklavějších společenských nedostatků. Celosvětově hmotné bída člověka a mezici-

vilizačního nedorozumění, uvnitř společností vyspělých zemí západního světa nedorozumění meziskupinová do nichž lze zařadit i sociální patologie.

2.2.1. Problém odcizení

„Všímejte si lidí, kteří vás obklopují, a uvidíte, jak svým životem bloudí : uprostřed svého špatného nebo dobrého osudu jdou jako náměsíční a nemají sebemenší ponětí o tom, co se děje. Uslyšíte je jak pronášejí soudy o sobě samých a svém okolí, což by naznačovalo, že o tom všem mají svoje myšlenky. když však tyto myšlenky stručně rozeberete, shledáte, že skutečnost, jíž se zdánlivě týkají , vůbec nezobrazují, a pokračujete-li v rozboru, poznáte, že ani nestojí o to, aby se shodovaly se skutečností.“ [12, str. 114]

I když Ortega ve své práci nepoužívá přímo pojem odcizení, je zřejmé, že ve své snaze určit základní markanty davového člověka musí najít něco hluboce a přirozeně lidského, vlastnost, co se v průběhu kulturních a civilizačních lidských snah ztratila nebo spíše byla zatlačena do nevědomí. Tuto vlastnost, která – je-li probuzena, rozvíjena a pěstována – má tu moc, aby se individuum jako jedinečná bytost umělo zaměřit na takový životní projekt, který mu umožní dojít k plnému sebepochopení a prostřednictvím něho k plnohodnotnému sebeuskutečnění, nazývá *vitalní senzibilitou*, jež pro nás může být východiskem k nalezení a pojetí odcizení v Ortegově myšlení.

„*Vitalistický imperativ...nemá nic společného s návratem k primitivnímu životnímu stylu.*“ Úkolem je postavit život na piedestal a učinit z něj princip všeho ostatního.[srov. 13, str. 47] Až doposud stavěl život na vrchol různá jsoucna a tvořil z nich principy. V určitých dobách to bylo náboženství, věda, morálka, obchod, různé iracionální principy, slast a požitek, nikdy však sám život. Nepokusilo se „*o vědomé žití pro život*“ [tamtéž, str. 48], ač v pozadí život vždy nějak stál, ač třeba jako opozice momentálně vládnoucího principu. V kontextu našeho tématu není vitalismus instinktivní a nekontrolované přitakávání momentálním emocionálním výbuchům (např. v průběhu zápasu či po něm), ale plné vědomí si života v jeho opravdových smyslech. Tzn. umět rozeznat hru jako hru, nezaměřovat ji za realitu a také ji ve svém životním projektu vymezit místo, které jí patří. I když zde můžeme poznamenat, že hra je součástí reality a chování fanoušků je také reálné. Ano, ono se odehrává ve fyzickém světě, má konkrétní a hmatatelné důsledky. Z hlediska zachování základních funkcí společnosti je však neproduktivní a tudíž okrajové, naplňující jen část potřeb-uvolnit se, pobavit. Vitalita je uvolňovat se a bavit s plným vědomím, že

nemůže nikomu jinému má zábava škodit, že vedle této hry je tu dominantně svět zodpovědnosti, kreativity a i určité pokory.

Rozeznávání reálného („dobrého“, „správného“) života od života virtuálního („zavádějícího“, „matoucího“) je otázkou nastavení hodnot.

Zde dospíváme k hodnocení principu, ke zjištění, že různým principům přisuzujeme jiné hodnoty. Máme tady problematiku hodnoty a její hierarchičnosti (tamtéž, str. 49). *Upřednostňujeme nějaké jsoucno před jiným, protože v něm nacházíme něco, co nám dává důvod ho stavět před jiné, objevujeme v něm vyšší hodnotu, než u ostatních. Zbylé mu podřazujeme, ať chceme, či nikoli tvoříme strukturu hodnot různých jsoucen (věcí), tvoříme hierarchii jsoucen a jejich hodnot. Z toho nám vyplývá, že máme přístup k dvojí formě zkušenosti – smyslové (spontaneita života, vitální senzibilita) a hodnotící (kultura). Tyto zkušenosti mohou existovat nezávisle na sobě.*

Vysvětlit a postihnout podstatu odcizení člověka nebo také odcizení sobě sama, je záležitostí nelehkou. K tomu, aby byla pochopena je nutné probudit citovost a citlivost k často velmi jemným nuancím, které nabízí okolní svět a individuem vnímané vědomí. Odcizení není fyzickým únikem z reality světa, je „pouze“ změněnou optikou vnímání jsoucna a bytí. „Návratem“ k životu jaký skutečně je se lze vyhnout davovosti (odcizení).

Odcizení člověka je pojem užívaný ve spojitosti s industrializací a se změnami situace člověka, které ji provázely. Odcizení je také jeden z klíčů k pochopení Ortegova chápání davového člověka, jeden z klíčů k pochopení toho, proč bývá období zásadních změn, které nastávají s nástupem industriální éry a které vlastně, v různě pozměněných kvalitách, probíhají doposud, proč je toto období podrobováno kritikám ze všech možných stran.

2.2.2. Problém davu a sebeuskutečnění.

Jaký je tedy Ortegou definovaný davový člověk? Co je onou „davovostí“? Překračuje dnešní člověk to, co se v průběhu staletí stalo přirozenou výbavou většiny jedinců – pohodlné a nekritické přijetí toho, co Durkheim nazývá společenským vědomím?

Pojem davový člověk je pojmem souvisejícím s naší historicky žitou sociální realitou. Je to především osvobození z pout nábožensko-stavovské společnosti a ze

všech omezení, která s nimi byla spojená. Svoboda pohybu, volnější a hlavně širší možnosti výběru individuální životní dráhy, postupné získávání občanských práv a svobod, pozvolný, ale přeci jenom zvyšující se hmotný blahobyť, tedy vše co Ortega nazývá *vzestupem historické úrovně* nevedlo paradoxně k sebeuvědomování člověka, ale k jeho odcizení. Davovost je tedy také zisk na základě ztráty. To, co bylo smyslem získaných práv – tedy „pozvednout duše z jejich věčného otroctví a probudit v nich jisté vědomí moci a důstojnosti“ (...) snaha učinit, „aby se průměrný člověk cítil pánem, vlastníkem a majitelem sebe sama a svého života“ [12, str. 43] – se zvrtilo ve zvláštní vědomí moci, které umožnilo průměrnému člověku ovládnout prostory, které bývaly vyhrazeny jen vybraným jedincům, což by samo o sobě bylo ještě v pořádku, *kdyby to zároveň bylo provázeno vzestupem zodpovědnosti, mravní úrovně, touhou po osvobození lidské bytosti, obnovení neodcizené, a proto svobodné činnosti všech lidí, touhou po společnosti, v níž člověk není „zmrzačenou obludou“, nýbrž se z něj stává plně rozvinutá lidská bytost.* [14 str. 398]

Ortega častuje davového člověka mnohými nelichotivými přídomek, které mají za úkol plasticky dokreslovat jeho obraz jako bytosti, které je její bytí nejasné, jako bytosti se slabou vůlí dostát povinností, jež lidství – dle mínění lidí „výlučných“, mínění, která jsou shromážděna v pokladnici lidské kultury proto, aby ponoukala, povzbuzovala – klade na každého z nás. Dostát těmto závazkům zatím dokáže pouze člověk „vybraný“ či „výborný“, protože ten „*má v sobě intimní cit nutnosti uznávat mimo sebe pravidlo, které jej přesahuje a převyšuje, do jehož služeb dobrovolně vstupuje.*“ [12, str. 65] A podle jakých kritérií rozeznáme jedny od druhých – tedy ty davové od výjimečných? „Vybranost“ není Ortegou vnímána jako nezasloužená prebenda, jako nadřazenost ve smyslu třídním, stavovském, či majetkovém. „Člověk „vybraný“ není domýšlivce, jenž se považuje za něco víc než ostatní, ale ten, *kdo od sebe žádá více než druzí* (...) uvnitř každé sociální třídy je autentický dav a elitní menšina.“ (tamtéž, str. 39) Odpovědí na jednodušší otázku jsme předdeslali otázku druhou: Co je tím pravidlem, do jehož služeb člověk dobrovolně vstupuje? Člověk, společenská bytost, se ve svém světě neorientuje pouze podle momentálních biologických a psychických potřeb. Je pevně vsazen do společenských vztahů, řídí se kulturními normami, které jsou ověřené praxí dané společnosti a jejich dodržování zabezpečuje jedinci základní a bezpečný prostor pro manévrování v rámci *sebeuskutečnění*. Společenská fakta, jak zmiňuje Durkheim, mají na individua „útláčnou“ sílu.

Míra ochoty člověka vstoupit do služeb jakéhosi ideálu, jakési „velcí“ entity závisí na síle a přitažlivosti nejvyšších hodnot, které zároveň mají garanta disponujícího vlastnostmi, které vzbuzují důvěru a v praktickém životě společnosti přispívají k zajištění bezpečného a důvěrně známého prostředí. Po dlouhá staletí byl garantem nejvyšších hodnot Bůh. Prozatím – svědčí o tom nejenom kritika Gassetova, ale bohužel i kritické soudy současných myslitelů, a koneckonců i naše zkušenost – se spíše naplňuje Nietzscheho proroctví, že po smrti Boha zmocňují se nadvlády tři stejně nebezpečné způsoby prožívání lidského života: - *sebeuspokojení ze zachování náboženství bez živého Boha* – *sebeuspokojený ateismus, zbavený jakékoliv snahy po sebepřekonávání, transcendenci člověka* – *sebeuspokojený nihilismus, který hledá nej-různější paliativa, aby mohl přijmout nesmyslnost a bezhodnotovost světa*. [srov. 15, str. 103] Davovost – tak jak ji definuje Ortega – zahrnuje v sobě ony nebezpečné způsoby prožívání lidského života, atributy davovosti jsou zároveň tisíci léky chránícími před uvědoměním si odcizení.

Odcizení kráčí ruku v ruce s úpadkem. Je také možno říci, že odcizení je důsledkem úpadku. Ortega úpadkovost své doby nevnímá jako celkový úpadek kultury nebo neschopnost člověka řešit své sociální problémy ani jako chaos a politickou neschopnost. Za jediný úpadek považuje ztrátu vitality. Úpadek obecně je neschopnost využít prostředků, které má k dispozici pro skutečné sebeuskutečnění člověka. *Úpadek také spatřuje v tom, že doba si jako úpadková nepřipadá. Je to ten namyšlený pohled davového člověka jež si „myslí, že civilizace, v níž se narodil a kterou využívá je tak spontánní a původní jako příroda a ipso facto se mění v primitiva. Civilizaci má za houšti. (...) Zásady, o něž se civilizovaný svět, který máme bránit, opírá, pro současného průměrného člověka neexistují. Nezajímají ho základní kulturní hodnoty, neprohlašuje se za solidárního s nimi a není ochoten se postavit do jejich služeb.“* [12, stránky 78,79] Co vlastně autor vytýká davovému člověku, a co můžeme vztáhnout i na člověka dnešního?

2.2.3. Vitalita jako předpoklad sebeuskutečnění.

Tuto výtku bychom mohli také nazvat jakýmsi Ortegovským ekvilibriem „*život má být kultivovaný avšak kultura má být životná*“. [tamtéž, str. 34] Za této podmínky také nemůže dojít k odcizení člověka. K odcizení dochází porušením rovnováhy – upřednostněním jednoho imperativu (v tomto případě kulturního – tedy

spojeného s racionalitou) před druhým imperativem (vitálním – spojeného se životem). Moderní době Ortega vytýká pyšnou snahu oddělit rozum od vitálních funkcí, vytvořit z něho nadpřirodní substanci od které lze odvodit vše v našem bytí a prostřednictvím níž lze také vše důvěryhodně a pravdivě vysvětlit. Není tedy také fotbalový fanoušek obětí této manipulace? Vlastně manipulace dvojí, kromě manipulace společností, naučen, manipuluje ve stejném kontextu sám se sebou.

Ortega zcela záměrně poukazuje na nedobré zvyklosti a zlořády, které neslouží dobrému životu, a které (jak ukázaly tragické historické zkušenosti 1. poloviny 20. století) ohrozily život v samotných jeho základech. Moderní člověk má zmatené představy o dobrém životě. Jsou to představy projektované do model, které – jako výtvořiny lidských rukou – mají nahradit prázdnotu po smrti Boha, namísto toho však jsou příčinou dalšího odcizování.

2.2.4. Sebeuskutečnění jako hráz odcizení.

„Lidský dav nenávidí obraz člověka, neboť dav je zmatený, směřuje do všech stran současně a brání tvůrčímu úsilí. Pravda, je špatné, když jeden člověk drtí stádo. Ale to největší zotročení je jinde: když stádo drtí člověka.“

Exupéry, *Citadela* [16, str. 45]

Představu činného, tvůrčího člověka, který se na základě svých bytostných sil chápe předmětného světa a přivlastňuje si ho, nepochopíme plně, pokud nepřistoupíme k *negaci tvořivosti: k odcizení*. [14, str. 35] Pokusme se vysvětlit jak k odcizení dochází, jak se díky němu člověk – individuální bytost - stává bytostí davovou, tedy odcizenou sama svým nejpřirozenějším schopnostem, které ji bezpečně mohou vést cestou *sebeuskutečnění* a vyrovnávající (ovšem nevědomě) tento „handicap“ přizpůsobením se jiným, stejně „postiženým“ bytostem. A pokusme se zároveň zodpovědět otázku, zda je vůbec reálné, aby se poměr sil mezi lidmi – řečeno ortegovsky – výjimečnými a davovými převrátil.

Při hodnocení člověka (v této práci se jedná o člověka našeho civilizačního okruhu) vždy dané, konkrétní doby, se autoři vzácně shodují v jedné věci, ten jejich soudobý člověk se vždy nějak zvláště vymyká chápání lidskosti nebo člověčenství, nenaplnuje představy této intelektuální elity, nepřítakává dostatečně zejména etickým principům. To zřejmě je věc přirozená a samotná přítomnost této kritičnosti zřejmě působí tak, že staví před člověka nové úkoly k sobě, nenechává jej ustrnout a nutí

přemýšlet o sobě v dějinném kontinuu. A tak v žádné době „člověk“ není schopen dostát daným vysokým kulturním nárokům. Jako příklad můžeme uvést celé dlouhé období, ve kterém měly rozhodující vliv myšlenky křesťanství. Veliká, zejména morální, síla imperativu lásky k bližnímu se všemi hlubokými humanitními konotacemi, skončila utopena v krvi nesvářů, revolucí a válek a „smrti Boha“. Jestliže člověk náboženský nacházel své sebeuskutečnění v obrácení se dovnitř, ve snaze přiblížit se požadavkům, které jej přesahovaly, člověk industriální (a samozřejmě také postindustriální) je vtažen do závislosti na uměle vytvořených žádostivostech, které jej tak okrádají o jeho původní svobodu. Odpoutání se od jistoty chování, které má blízko k přírodě, nadto vede k rozkladu veřejných ctností, protože s dělbou práce, která se stala nutností, stoupá i potřeba vzájemné distinkce, takže nakonec převládá pýcha, ješitnost a pokrytectví.[srov. 17, str. 31]

Člověk Ortegovy *Vzpoury davů* je tedy člověkem, který na jedné straně díky kultuře realizuje ty nejspolehlivější plány k přetvoření vnějšího světa pro své potřeby, na straně druhé však žije v době, jež se cítí zázračně schopnou uskutečňovat, ale neví co má uskutečňovat. Ovládá všechny věci, ale není paní sebe sama. Cítí, že se ztratila ve své vlastní košatosti. Přes své prostředky (četnější než dříve), přes své větší vědomosti a větší technickou zručnost nakonec dopadá dnešní svět ze všech světů nejnešťastnější: je prostě unášen proudem. [12 str. 54]

Sebeuskutečňující se jedinci jsou ti, kteří žijí sami nad sebou a smysl životu nedávají něčím transcendentním nebo naopak tím, co poskytuje okamžitou rozkoš, ale tím, že se dokážou nadchnout něčím vzdáleným, mají sílu vzplanout pro něco vyššího, zkrátka mobilizovat v sobě síly, které tvoří podstatu života. [srov. 13, stránky 55-58] Zajímavým se, ve výše uvedeném kontextu, pro pochopení situace dnešního člověka jeví porovnání davovosti jako určité bariéry pro sebeuskutečnění u Ortegy a současného myslitele Charlese Taylora. Oba kritizují slabost lidí dané doby v neschopnosti vymanit se z nekritické konformity, uniknout – slovy volně parafrázovaného Nietzscheho - „ze stáda přežvykujícího v poli hrachoru“.

Jak Ortega píše: „Davem je všechno to, co si ze zvláštních důvodů necení sebe sama ani ve zlém ani v dobrém, ale co se samo cítí být „jako ti druzí“, aniž se ho zmocňuje úzkost, a naopak se ze své totožnosti s ostatními přímo raduje.“ [12, str. 39]

„To, čemu zde musíme porozumět, je morální síla skrývající se za pojmy jakým je *sebeuskutečnění*. Pokud se je budeme snažit vysvětlit jednoduše jako druh egoismu či morálního laxního postoje, jako sebeuspokojení, které je v protikladu k přísnější, náročnější minulosti, dostaneme se na scestí. Hovořit v této souvislosti o ‚permisivitě‘ se mívá účinkem. Morální laxní postoj ovšem existuje a naše doba není jediná, již se týká. My však musíme vysvětlit, čím se naše doba odlišuje. Nejedná se pouze o to, že lidé ve jménu svých kariér obětují své citové vztahy a péči o své děti, protože podobný postoj existoval snad vždy. Problémem je, že dnes mnoho lidí cítí, že se od nich tento postoj *vyžaduje, že by takto měli jednat, a že by jejich život byl jaksi promarněn či nenaplněn, pokud by nešli touto cestou.*“ [18, str. 22, kurziva v originále]

Soudobá individualizovaná společnost pouze prohloubila osamocenenost jednotlivce ve světě a zviditelnila povrchnost proklamovaného smyslu bytí. Paradoxně to dokázala prostřednictvím vědy. Člověk svojí, a při nahlédnutí do ohromného arzenálu poznatků, objevů a vynálezů, až božskou schopností nahlížet do podstaty jsoucna a bytí rozbil kulisy světa, které jej chránily před pádem do nicoty. Vytvořil však nové, také pomocí vědy, také ochraňující před aktuální a šířavým vědomím individuální konečnosti. Základem dřívějších kulis existence člověka byly vyšší mocí stanovené etické normy, jejichž dodržováním mohl člověk doufat v život věčný. Ty nové jsou slepencem norem dřívějších, vědeckých poznatků, politických proklamací o svobodě a svébytnosti, materiálním dostatkem a představou, že nic není nemožné. Hledal-li dříve člověk jistotu především v sobě, dnes má tendence od sebe odbíhat, zaměstnávat svoji neklidnou mysl mnoha různorodými činnostmi, které v obecném důsledku dávají zapomenout na podstatu existence. Je nutno říci, že, použijeme-li Ortegovu dělení, kulisy společnosti jakékoliv doby byly kulisami vytvořenými pro davového člověka. Lidé výjimeční vždy hledali cesty k nalezení alternativ, které by měly lidstvo navést na smysluplnější naplňování svého osudu. Nelze říci, že by se to částečně nedařilo. Je stále více těch, kteří nejsou ochotni nechat sebou manipulovat, nekriticky přijímat co je jim předkládáno. Bohužel však jejich hlas je slabý, nevýrazný a hlavně není mocný. Světový řád, a teď nemám na mysli politické uspořádání, udržuje stav, ve kterém lze zachovávat privilegia mocnějších. V pozadí tohoto řádu stojí ekonomické zájmy. Nerovnoměrný přístup ke zdrojům tlačí člověka do davovosti, tedy přitakání vzorcům jednání zajišťujících přežití. Již v době Ortegově byla vytvořena mohutná základna dobře a efektivně fungujícího průmyslu a obchodu. Tato základna vytváří tak mohutné zisky, že droby z tohoto bohatého stolu stačí elimi-

novat účinné snahy o byť jen dílčí změny. Za fasádou hesel o rovnoprávnosti a prosperující společnosti jsme svědky toho, že cestou k úspěchu nebývá intelekt, výjimečné schopnosti a už vůbec ne ohled na činnosti, které můžeme označit jako společensky prospěšné. Člověk dneška, pod vlivem působení prostředků masové komunikace, které zaplnily prostor po ideologiích, není schopen účinně konat cokoli pro svoji spásu. Kolem nás jen trosky nezdařených společenských a tím vlastně obecně lidských projektů. Zhroutil se projekt moderny ať již zahalený v háv liberalismů nebo kolektivistických vizí. Postmoderní snahy nejsou o nic úspěšnější. Vypjatý akcent na individualismus postupně ničí to, co bylo pro člověka jakýmsi přirozeným prostředím, o které se mohl opřít při prosazování svých a skupinových zájmů ať už je to veřejnost či instituce fungující na bázi solidarity. Hromadné sdělovací prostředky jsou plné péče o člověka, však o skutečném, dezorientovaném a v podstatě opuštěném člověku nic vědět nechtějí. Ze skutečného života je zajímají pouze vypjaté epizody vyvolávající pocit, že s problémy nejsme sami a že se „o nich ví“. Člověk davový vítězí na celé čáře. Toto vítězství je výsledkem jeho vzpoury. Proč tomu tak je?

2.2.5. Davovost jako vzpoura

Davový člověk je konstrukt vystihující vlastnosti většinou uvažujícího člověka, člena společnosti. Ortega si dává bedlivý pozor na to, aby davovost přiřkl nějaké skupině ve stratifikační stupnici společnosti. Stejně obezřetně se staví k pojmu výjimečnost. Z toho logicky vyplývá, že davovým člověkem je prorostlá celá společenská struktura. Davový člověk je produktem společnosti a kultury. Jeho vzpoura je vzpourou proti své jedinečné a originální schopnosti myšlení kombinované s emocionalitou.

Autenticita – podobně jako jiné stránky moderního individualismu, např. požadavek, který nás vyzývá k utváření vlastních názorů a přesvědčení – nás odkazuje ke způsobu života, v němž za sebe neseme větší zodpovědnost. [18, str. 71] A právě toto zjištění, svoboda spojená se zodpovědností za svůj osud, je pro člověka nejtěžší proveditelný úkol. Jeho úspěšnost je odvislá od aktivního přístupu k věcem života. Vyžaduje nejenom pasivní si osvojování kultury, ale trvalou práci na svém jáství prostřednictvím myšlení i praxe. A davový člověk tuto, zejména intelektuální, práci není ochoten provádět, nevidí zřejmého důvodu proč se pouštět do tak obtížné a navenek neužitečné aktivity. On k ní není ani nucen. Společenská realita (a zvláště patrné je to

v době současné) poskytuje individu u vše potřebné k vcelku klidnému, snadnému a nerušenému životu. Problémy praktického života lze řešit pomocí stereotypů, které si lze snadno osvojit. Takový člověk potom má i jasnou představu o tom, kde se nacházejí příčiny jeho nespokojenosti, frustrací, nedostatku štěstí – nacházejí se vně jeho samotného. Za své problémy může vinit špatně fungující stát a další společenské organizace. Není zvláštního důvodu zamýšlet se nad svojí vlastní situací, nad svým místem ve společenských vztazích. Jakási funkcionální inteligence postačuje k prožití života – neautentického. „Myšlení“ průměrného člověka není pravým myšlením a vzdělání mu není vlastní. Myšlení je boj o pravdu. Kdo chce mít myšlenky, musí se především rozhodnout usilovat o pravdu a přijmout pravidla, která tento boj předpokládá“. [12, str. 69] Vzpouora davového člověka je tak vzpourou proti všemu, co by jej vytrhovalo z poklidné iluze o sobě samém, co by znejišťovalo důvěrně známý, socializací osvojený svět. Vzpouora davového člověka je vzpourou proti všemu, co by mu chtělo vzít zažité zvyky, stereotypy a příklady v nichž nachází jistotu a které také eliminují omyly. Vzpouory jsou vedeny na různých frontách a společenských úrovních. Jednou z front je kolbiště sportu, z něhož nejžhavější je bitevní pole fotbalu. Výstižně to vyjádřil Pětioký: „Stejně jako fotbal, tak i chuligánské bitky končívaly výhrou, prohrou, nebo remízou. V otázce uznání výhry či prohry se aktéři obvykle nejvíce neshodují. Prakticky u každého střetu se hodnotí, která strana z něj vyšla vítězně. Dalo by se říci, že vítězství je pro chuligány určitou satisfakcí za nepřijemnosti a rizika, která kvůli bitce podstupují.“ [19, str. 46]

Davovost (Ortega), stádnost (Nietzsche) jsou vlastnosti jimiž žije většina, a tak opticky se zdá, že tento přístup k životu je normální. Zvláště zřetelné je to v dnešní, postmoderní konzumní společnosti. Dochází tak k paradoxu – lidé se proklamativně identifikují jako individuality, jak říká Ortega „všechno ví“, „do všeho se pletou“, je to „typ lidí, který nechce ani přesvědčovat, ani mít pravdu, ale prostě je rozhodnutý vnutit své představy“ – a co je nové: „právo na to nemít pravdu, oprávněnost neoprávnění“. [srov. 12 str. 70] – přitom však přitakávají raději životu v omylu, než jej postavit na svém vlastním já. Člověk může postavit svět na základech, které jsou nejen racionální, nýbrž i zcela jeho vlastní. K omylu vede právě používání základů položených jinými. Racionální je soukromé. snad k tomu není dostatečně veden (zde se objevuje Ortegův kritický pohled na kulturu, který pregnančně vyjádřil Descartes: Omyl se vyskytuje v kultuře a kultura je jakýmsi systematickým, obecně zavedeným omylem společenství. [20, str. 8], není zvyklý a snad je i pohodl-

ný hledat podněty pro hlubší poznávání sebe sama. „Nemá čas“ zabývat se sám sebou, tolik „důležitého“ je po něm požadováno. Při tomto uvažování nelze, aby nás nenapadla otázka, zda tento stav společnosti nevyhovuje. Zda intelektuální a hlavně ekonomické a mocenské elity nevytvářejí takový obraz společnosti, který širokým masám bere sílu a možnosti být autentickými. Autentického, v plném smyslu toho slova svobodného člověka nelze snadno zneužívat a podsouvat mu nesmyslné návrhy v rámci společenské smlouvy.

Pokud si lidé neuvědomují potřebu mobilizovat své vnitřní síly k sebeuskutečnění, o to více však „cítí“ že v jejich každodenních životech se projevuje kontrast mezi proklamovaným a reálně žitým. Odcizení svým schopnostem, odcizení sami sobě – neví. Vnitřně tuší – a to je opět vitalita Ortegova – jak připadali by si svobodni, jak realizovali by sami sebe, jak nepotřebovali by se ptáti po smyslu své existence. Bojí se, není jim dovoleno takto jednat. A přitom v hloubi jejich myslí je zasuto, tak jako u dobra, předporozumění. V tomto kontextu – je to předporozumění absurditě žití. Jejich vzpoura je kvazi vzpourou, myšlenou jinak než vzpoura pozitivní (reálná). Je to nevědomý, z hlubin společenského vědomí jdoucí, odpor lidí vůči něčemu sice těžko definovatelnému, avšak přítomnému a tíživému. Tuto obtížnou definovatelnost má zřejmě na svědomí ústup do přísného oddělování faktu a fikce. (srov. 21, str. 226) ve veřejné komunikaci. Je to vzpoura – chování, která v masovém měřítku vypadá jako truc svěhlavého dítěte. Zároveň pasivní, útrpná vzpoura nečinnosti. Není to vzpoura konající, přetvářející – naopak konzervující. Takovou je i chuligánské vyvádění, byť se navenek jeví jako aktivní a činné. Nečinnost chápeme jako nemohoucnost, neschopnost reálně něco změnit. *Chuligánské řádění je bezzubým rámusem konzervující stav sladké zbytečnosti a bezduchosti. Je to boj, kterému chybí heroismus. Boj, který nepřetváří vítěze ani poražené.*

2.2.6. Cesta ven

„Být věrný sobě samému znamená být věrný své vlastní originalitě.“

Taylor, *Etika autenticity* (18, str. 34)

Na několika místech této práce jsme se zmiňovali o sebeuskutečnění a naznačovali, že absence této schopnosti člověka vrhá do davovosti, do proudu stereotypů, jimiž je smýkán na své životní cestě. A naopak, že sebeuskutečnění je projektem, nadějí pro vyřešení jednoho ze základních požadavků každého lidského individua - pl-

nohodnotné svobody uskutečňované v souladu s potřebami a požadavky individuí ostatních, celého společenství.

Máme-li se zabývat vztahem člověka k sobě sama, k hodnotám, na kterých může být vystaven kvalitativně jiný životní ideál, nevystačíme s tisíckrát omílanými frázemi o zhrouteném hodnotovém systému minulosti a o přehodnocování hodnot dosavadních, které dominantně ovlivňovaly svět našeho kulturního okruhu v posledních zhruba dvou stoletích, tedy morálky industriální společnosti. Je třeba nacházet takové inspirační zdroje, které mohou dát návody k řešení, pomoci při vsazování starých, osvědčených přístupů do zcela nových společenských kontextů. Zde se nabízejí myšlenky Axela Honnetha, který problematiku mravnosti či dobrého života zkoumá z pohledu sociální filosofie. Honneth se neptá po předpokladech existence spravedlivé společnosti, ale po obecných a nutných podmínkách možnosti dobrého či naplněného života individuí. Cestou k této realizaci mu jsou za prvé individuální sebeuskutečnění, což znamená uskutečnění životních cílů, které jsme si sami zvolili. Za druhé negativní i pozitivní svoboda individuí, ke které lze dospět, za třetí, pouze na základě zkušenosti svého uznání partnery interakce. Honneth zde, a to je pro naši problematiku zvláště podnětné, upozorňuje na komplikaci, ke které může dojít v procesu sebeuskutečňování a na to, že v duchu představ neomezeného a nevyhnutelného individuálního sebeuskutečnění nejsme s to rozlišit „produktivní“ a „destruktivní procesy“, tj. procesy jež přispívají k individuálnímu sebeuskutečnění, od procesů, jež toto sebeuskutečnění narušují. K sebeuskutečnění a to je důležité – dochází prostřednictvím vzájemného morálního uznání. (srov. 17)

Těžko říci, zda sebeuskutečnění je pro většinovou část společnosti vůbec uskutečnitelné. Problém není v míře intelektu a neochotu přijímat nové lze překonat novými kulturními stereotypy, které se ve společnosti nakloněné sebeuskutečnění přirozeně zabydlí. Problém dnešního většinového člověka leží mimo jeho možnosti ovlivnit radikálním způsobem prostředí, které by bylo v masové míře sebeuskutečňování nakloněno.

Mám-li si vytyčit horizont svých životních snah, předpokládám, že cestu k němu budu zdolávat za určitých pravidel, která se ve svém základu nebudou příliš měnit, že než vyrazím na tuto cestu budu schopen v delším časovém úseku tato pravidla poznávat, vstřebávat a posléze definovat. Postmoderní doba, slovy Z. Baumana, „roztavila všechny dostupné vzorce chování za doprovodu deregulací a privatizací

procesů utváření vlastní identity, ztrátou autorit, polyfonií zpráv o hodnotách a následnou fragmentarizací života (...) podstatně zkrátila životnost jakéhokoliv souboru pravidel (...) došlo k rozdrolení času, který již není souvislý, kumulativní a nejde jasným směrem. [21]

Z výše uvedeného můžeme spíše nabýt dojmu, že sebeuskutečnění je pro dnešního člověka velmi problematickým životním projektem, téměř nedosažitelným pro většinovou část společnosti. Nic nenasvědčuje tomu, že v dohledné době dojde ke skutečně radikálním změnám ve společenské praxi. Změnám, které by zrovnoprávnily přístup ke zdrojům, změnám, které by vytvořily širší prostor pro cestu k autenticitě. A i přesto projekt sebeuskutečnění zůstává jako jediná alternativa, která má reálnou vizi. Vše nasvědčuje tomu, že tento projekt se již rozběhl. Ne sice po přestřižení pásky, ne za humbuku masových sdělovacích prostředků, ale pod neúprosným tlakem historie, tlakem kultury kterou lidská společnost bezděčně obohacují a přetvářejí tím, že do ní projektují své touhy a přání. S trochou nadsázky lze říci, že projekt sebeuskutečnění běží po celou lidskou historii, že celá lidská historie je poznamenávána snahami o nalezení smysluplného bytí zde v tomto reálném světě reálných lidí. Jen na definování tohoto úkolu se muselo čekat. Lidstvo muselo a musí být schopno „odžít“ peripetie hledání a bloudění, zisků a ztrát. Oproti dobám minulým však máme ohromnou výhodu nahromaděných zkušeností a zpráv o těchto zkušenostech. Disponujeme armádou vzdělaných lidí, kteří jsou schopni navádět dnešního člověka k eliminaci destruktivních procesů sebeuskutečnění.

Jak chápat a jak rozpoznat, zda v procesu sebeuskutečnění spouštíme produktivní nebo destruktivní procesy? Definujme si destruktivní proces jako činnost, soubor činností směřujících k sebeuskutečnění individua. Je to proces, se kterým se subjekt vnitřně neztotožnil, avšak pod vlivem vnějších okolností, tlaků, vlastní rozumové úvahy (např. racionálního zdůvodnění praktické výhodnosti) se rozhodne jednat v rozporu se svým prvotním rozhodnutím. Destruktivita v procesu sebeuskutečnění nemusí být navenek patrná a dokonce se může v určitých oblastech jevit pro tento subjekt jako produktivní.

2.2.7. Shrnutí

„Člověkem je ten, kdo v sobě nese něco nad sebe vyššího“.

Exupéry, *Citadela* (16, str. 128)

Budeme-li skeptiky nevyvolá v nás Ortegův přístup přílišný optimismus v pohledech na současný svět. Společenská realita, jíž jsme aktivními účastníky a spolutvárci je až příliš podobná realitě popisované tímto myslitelem. Sebeuskutečnění z tohoto úhlu pohledu se zdá jako nedostižný ideál. Dokonce nalezneme v současné realitě spíše protichůdné procesy v podobě neochoty nalézat a definovat nové hodnotové rámce, v jejichž základu je sebeuskutečňující se jedinec. Jedinec jemuž není lhostejný osud tohoto světa, jemuž není lhostejný vlastní osud.

Jako těšitelé (půjčím-li si tento výraz od U. Eca) naopak v našem vzájemném obcování najdeme instrumenty, které, alespoň v našem civilizačním okruhu, nás vybavují schopnostmi, jimiž naopak nepříznivému osudu můžeme čelit a dokonce směle hledět do budoucna. Je to zejména souhrn poznatků, které západní civilizace nashromáždila v průběhu svého dějinného vývoje a které postupně osvobodily člověka od nevyzpytatelných přírodních sil, od metafyzické bázně a v současné době od zploštělého pohledu na člověka jako racionální bytost v jejímž světě není místa pro nic co by zároveň nebylo nevyvratitelně definováno jako vědecká pravda. Je to uvolnění lidské mysli, která může svobodně kroužit kolem témat do této doby zapovězených. Je to souhrn politických práv a svobod upravujících mezilidské vztahy na bázi rovnocennosti každého individua. Je to, v neposlední řadě, nebývalý vědeckotechnický pokrok, který začíná širokým masám lidí uvolňovat ruce v konkrétním i přeneseném slova smyslu tak, aby jejich duše se rozpomněly na nejvyšší smysl bytí – na zachování a rozvoj života v podmínkách sebeuskutečnění.

3. Násilí ve fotbalovém diváctví

3.1. Socio-kulturní regulativy – obecná východiska

Naše-tedy lidská existence má jeden zvláštní rys, který sice sdílíme s ostatními tvory této planety, ale jenom my si jej uvědomujeme, nejsme schopni logicky zdůvodnit nutnost, důležitost, smysl naší existence zde na Zemi. Od tohoto „bílého místa“, logiky žitých životů se odvíjejí problémy společenského bytí, neboť nenalezneme – zase z hlediska univerzálního – žádný prostředek nebo důvod, kterým by se mohla a dala určit apriorní legálnost některého určitého druhu chování a jednání oproti jinému, které bychom mohli nebo chtěli označit za nelegální. A protože neexistuje žádný takovýto princip „vis maior“ vytvořil si člověk prostřednictvím kultury a na základě zvyklostí, tradic, stereotypů a hlavně u vědomí toho, která jednání jsou vesměs prospěšná společenství, a která ne, rejstřík pravidel a norem lišící se v různých společnostech akcenty na požadované druhy jednání a chování, akcenty na některé osobnostní vlastnosti, které v té či oné kultuře přinášejí sociální jednotce užitek. Souhrnně tento rejstřík nazýváme *socio-kulturní regulativy*.

Jestliže se projevy společenského života liší místo od místa, v jednom jsou si všechna lidská společenství podobná – hledají a nacházejí a v praktickém životě uplatňují takové formy sociálního bytí, které danému společenství přinášejí užitek, funkčnost, bezpečí, jistoty, stabilitu a perspektivu rozvoje. Tento vývoj probíhá kontinuálně na všech místech planety zároveň jako proces akulturační.

Každý socio-kulturní systém je ve své podstatě dichotomický. Na jedné straně inklinuje k homeostáze, na straně druhé má tendence otevírat se novým vlivům vnějšího prostředí, které považuje za užitečné. Takto přijaté nové kulturní prvky do vlastního kulturního systému vyvolávají „akulturační reakce reprezentované na jedné straně negativními postoji ..., na straně druhé pozitivními postoji, jež vítají kulturní změny“. [2, str. 48] Přijetím nového kulturního prvku společnost vlastně „legalizuje“ jeho fungování v systému a zajišťuje mu toleranci a popř. i ochranu. Akulturace však v sobě skrývá i určité riziko, že spolu s novými kulturními prvky, které lze definovat jako pozitivní, tedy společnost neohrožující, se společnost „nakazí“ negativními jevy, které tento kulturní prvek doprovázejí.

Konkrétně importem kopané do České kotliny jsou importovány i průvodní jevy s tímto sportem spojené. Samozřejmě, že by bylo velmi jednoduché vinit za výtržnosti páchané po čas fotbalových zápasů fotbalovou hru samotnou. Hra po celou dobu své historie byla spojena s vášněmi často přerůstajícími v násilnosti. Pro případ lze uvést závažné divácké výtržnosti, které se udály v byzantské říši. V letech 491 až 532 našeho letopočtu diváci čtyřikrát zapálili Konstantinopolský cirk (hipodromos) při závodech vozatajů. Císařská garda byla v tomto období často volána k potlačení diváckých výtržností. K vyvrcholení došlo v roce 532, kdy divácké reakce při vozatajských závodech přerostly v politicky motivované povstání. V následujících bojích, které se rozšířily z hippodromu do Konstantinopole, zahynulo 30000 lidí. (10, str. 13) Obdobné divácké vášně, byť méně tragické, doprovázejí i historii kopané od doby vzniku její novodobé verze v roce 1863. A ani české země nejsou výjimkou. Např. v roce 1920 časopis *Sport a hry* kritizuje probuzené vášně fanoušků Viktorie při její porážce od A.F.K. Vršovice. My máme ještě v paměti výtržnosti spojené s jízdou spartanských fanoušků do Banské Bystrice v roce 1985 nebo výtržnosti 15. května 2004 v souvislosti se zápasem Opavy s Baníkem Ostrava.

Každá společnost tedy má vytvořený systém socio-kulturních regulativů. Ty se uplatňují při motivacích prospěšného jednání i při potlačování jednání většinou společnosti neakceptovatelného. Sportovní hry jsou moderní společností našeho kulturního okruhu přijímány jako velmi pozitivní prvek podporující integraci společnosti, posilující vědomí sounáležitosti a přispívající ke zdravému fyzickému vývoji členů společnosti i saturující část jejich volného času. K podpoře sportu jsou vytvářeny institucionální a organizační podmínky. Jednou z důležitých charakteristik sportu je jeho „vysoký stupeň organizovanosti, opírající se o rozsáhlou síť mezinárodně, národně i lokálně působících institucí a organizací (základní jednotkou je klub či sportovní oddíl)“. [2, str. 1210]

Při obecném vědomí globalizace není třeba ani příliš zdůrazňovat, že tak jako je zinternalizovaný sport, v našem případě i kopaná, tak stejné nebo velmi podobné jsou projevy fotbalových diváků všude na světě. V žádné fotbalové zemi také společnost neakceptuje násilí spojené s touto hrou. Hovoříme-li o stejnorodosti projevů diváckého násilí snad všude na světě, nelze z mnoha hledisek – zejména hlediska kulturního – hovořit o jeho stejných příčinách v různých částech světa. Společenské, kulturní, ekonomické podmínky a s nimi související kulturní vzory např. obyvatel

zemí Jižní Ameriky a zemí evropských jsou natolik rozdílné, že definovat příčiny násilnického chování při fotbalových utkáních na základě našich zkušeností jednoduše nelze. Jak již bylo naznačeno, příčinou je rozdílný kulturní vývoj. Nakonečný (11, str. 190) uvádí: "Kulturní evoluce neměla jednotnou vývojovou linii, došlo ke vzniku plurality kultur, částečně související s pluralitou ras. Kulturní vzory fungují především jako normy chování v rámci té které kultury, které jsou současně základními nositeli psychologického vlivu kultury. Jsou to obyčejy, tradice či zvyklosti, mravy, práva a tabu; jejich vliv zajišťují pozitivní ocenění a negativní sankce za jejich dodržování a nedodržování, které fungují jako formální a neformální systémy odměn a trestů."

Z výše uvedených důvodů se tedy zaměříme na příčinnou souvislost mezi socio-kulturními podmínkami života a páchaným násilím při sportovních kláních v Evropě a Česku.

3.2. Příčiny vzniku diváckého násilí

Divácké násilí, zejména spojené s fotbalem, se postupně v průběhu druhé poloviny 20. století stalo závažným problémem všech fotbalových zemí Evropy. Chuligánství, jak se agresivní forma divácké podpory fotbalu nazývá, lze, v jeho nejextrémnějších formách, zařadit mezi sociálně-patologické jevy.

3.2.1. Vymezení pojmu

Diváckým násilím je označováno násilí, které je pácháno diváky sportovních utkání. Většinou je pod tímto pojmem rozuměno *násilí fotbalových fanoušků*, jež lze charakterizovat jako násilí, které je plánováno, má opakovaný či manifestační charakter a je realizováno relativně ohraničenou skupinou osob (nejčastěji členy fotbalových gangů). Jednotícím znakem je sounáležitost s určitým klubem nebo národním týmem. S extremistickým chováním jej spojuje další nevhodné chování, jako jsou rasistické urážky, používání extremistické symboliky či chování ohrožující bezpečnost ostatních diváků, hráčů a rozhodčích. [22, str. 42]

Násilí na stadionech je způsobeno komplexem společensko historických souvislostí, specifických atributů sportu a jeho zvláštním postavením ve společenském životě, úrovně společenského vědomí dané společností, psychických zvláštností jednajících členů společnosti. Dále je nepřímo ovlivňováno mírou schopnosti všech prostředků společenského působení (kulturní instituce, masová komunikace, politika, ja-

zyk) ovlivňovat postoje a chování členů společnosti. Zvlášť významné se jeví, jak výše uvedená abstrakta vstupují do procesu osvojování světa dětí a mládeže a ovlivňují jejich socializaci.

Charvát [in 6, str. 76]. upozorňuje na další rozměr diváckého násilí: „Morální atmosféra současného vrcholového sportu v rovině deviantního jednání diváků i samotných sportovních aktérů není rozhodně předmětem široké poučené celospolečenské diskuse. Etický aspekt osobnosti sportovce v našem kulturním prostředí se pokládá spíše za irelevantní. Přitom je zřejmé, že sport a sportovní prostředí dává široké možnosti jednotlivým typům sociálních deviantů rozvinout svoje patologické jednání. Kontaktní sporty a kontaktní sportovní hry patří mezi aktivity, ve kterých se objevují u některých sportovců předpoklady „hostilního jednání“.

3.2.2. Teoretické přístupy k diváckému násilí

Na divácké násilí lze nahlížet prostřednictvím sociologických teoretických koncepcí, které jsou reakcí na rozrůzněnost a komplexnost světa sportu obecně.

Funkcionalistická teorie:

Vychází z konceptu sociálního konsenzu, ve kterém hrají podstatnou roli hodnotové rámce. Divácké násilí tento koncept narušuje. Aktéři diváckého násilí vnášejí do společenských vztahů nepořádek a rozvrat, jejich chování lze tedy hodnotit jako sociálně patologické, vyplývající z absence nebo oslabení jednotlicích, zejména etických norem, což má za následek i oslabení společenské kontroly. V těchto kontextech potom sport přestává plnit funkci prostředku posilování individuálního a společenského rozvoje tím, že neslouží jako nástroj stabilizace společnosti a rozvoje tradičních hodnot. Fotbal, prostřednictvím svých aktérů, vytváří modely chování a postojů. Aktéry – hráče můžeme označit za elity, jejichž institucionální moc je nulová, zato se však stávají akčním modelem pro nastupující generaci a mohou hluboce modifikovat smysl jejich hodnot a etických rozhodnutí.

K eliminaci nebezpečných vzorců chování lze použít některou z forem institucionalizace. V tomto případě vytvoření podmínek pro pozitivní nasměrování aktivit sportovních výtržníků.

Teorie konfliktu:

Zatímco funkcionální analýza se ptá, jaké funkci slouží daná instituce či organizace z hlediska celku, teorie konfliktu se ptá, pro koho je existující stav funkční, komu daná instituce či organizace slouží. Z tohoto pohledu a pohledu na problematiku diváckého násilí je sport zdrojem emocí a vlastnických rozdílů a slouží v rukou mocných jako zdroj únikové zábavy bezmocných před tíží ekonomických podmínek. Dále zdůrazňuje, že sport zrcadlí a zároveň rozkládá řadu oblastí společnosti, a to včetně těch, které zdůrazňují váhu rozrůzněnosti v dimenzích pohlaví, rasy, etnika či sociální příslušnosti. [srov. 6, str. 24] Fotbalové fandovství (a jemu podobné aktivity) může být důsledkem existenciální prázdnoty a povzbuzovat k hledání pocitu blaha na úkor hledání skutečných zdrojů osobních problémů.

Symbolický interakcionismus:

Základními znaky tohoto přístupu jsou za prvé, lidé jednají na základě významů, které přiřkládají věcem, které je obklopují. Za druhé, tyto významy nejsou vlastností věcí samotných, ale jsou produktem sociální interakce, probíhající mezi členy společnosti. Za třetí, tyto významy nejsou stabilní, ale mohou být neustále pozměňovány a redefinovány v rámci nových interakcí. Dále je důležité, že lidé jednají podle toho jaký je svět, nýbrž jak svět sami chápou, vidí a interpretují. [23, str. 52] Fanoušek se tak stává aktivním účastníkem sociálního světa, vytváří si vlastní identitu, která je klíčovým faktorem interakce a hnací silou rozhodovacího a seberegulujícího procesu jedince. [6, str. 24] Velký důraz je zde kladen na sílu používané symboliky, na projevy a významnost neverbální komunikace. Z těchto projevů lze „vyčíst“ motivace, které aktéry diváckého násilí vedou k jejich jednání. (tamtéž) Symbolický interakcionismus právě zde zdůrazňuje důležitost symbolů v kontextu boje dobra a zla. Fandící dav přerůstající v nenávist na pozadí soupeření dvou týmů můžeme tak nahlížet jako výraz uvolnění pojistných ventilů vlastního strachu formou moderní hromadné oběti „očistným rituálem“ sportovních zápasů. Na pozadí tří základních charakteristik symbolického interakcionismu (viz výše) je patrné, že změnou sociálních interakcí mezi fanoušky (např. nabídnutí jiného smyslu fandění prostřednictvím inkluze fandění do pozitivních společenských rámců aktivit v rámci klubu) lze dosáhnout významných změn v jejich postojích.

Kritické a schematické teorie

V těchto teoriích, které jsou v současné době nejrozšířenějšími koncepcemi hodnotícími vztah sportu a společnosti, není sport považován za pouhou reflexi společnosti, ale za scénu produkující a neprodukující kulturu a tím i společnost, za místo vytváření a dotváření mezilidských vztahů. V těchto teoriích se plně projevují současné přístupy k sociální realitě, které jsou charakteristické ambivalencí k řešeným problémům. Sport tak může podryvat stávající kulturu a stejně tak může významně přispívat k jejímu rozvoji, stát v opozici k dominantní ideologii a nebo ji podporovat. Tento přístup nevěří v možnost odhalení univerzálních principů vysvětlujících podstatu sociálního života v současnosti. Sportovní diváctví je fenoménem závislým na dynamice historických, politických a ekonomických podmínek. Důležité pro postoj k diváckému násilí je pochopení kulturního kontextu při němž má sport, a tedy i sportovní diváctví řadu místních, regionálních a národních konsekvencí, které budou hrát důležitou úlohu v jeho dalším vývoji. V tomto ohledu je sportovnímu dění doporučováno vytvoření přísných pravidel a nástrojů kontroly násilí uvnitř i vně sportovních akcí a posílení aktivní účasti těch, kteří svým statutem stojí spíše mimo hlavní proudy společnosti a pro něž je diváctví vzrušující aktivitou uvolňující nudu a jako zdroj akcelerace instinktů násilí. [6, stránky 26-27]

Systémová teorie

Při snaze analyzovat příčiny diváckého násilí se nelze vyhnout systémovým teoriím, zvláště potom teorii sociálních systémů německého sociologa Niklase Luhmanna. Jeho systémová teorie je reakcí na podmínky současné vysoce diferencované moderní společnosti a na to, do jaké míry je ovlivněno jednání jedince postupující diferenciací sociálních systémů. Ve vztahu k aktérům diváckého násilí je důležité, že prosazování typu moderní společnosti bylo spojeno s oslabením absolutního významu státu a jeho represivních mechanismů na úkor kontroly a regulace chování reflexivními mechanismy diferencujících se sociálních systémů společnosti, které se vyvíjejí samoreglativně. Samoreglativní schopnost systému moderní společnosti nejen, že vytváří jiné podmínky pro jednání, ale znamená také podstatnou změnu životní orientace současného člověka, změnu jeho vztahu k realitě. [23 str. 62] Sport, a v jeho rámci i fotbal, se v moderní době vyvinul v samostatný – autopoietický systém. To znamená, že se vyvíjí autonomně, a to tak, že realizuje možnosti, které jsou

obsaženy v síti prvků, ze kterých je složen, vyvíjí se bez ohledu na prostředí. Dalšími charakteristikami, kterými se sportovní systém stává systémem autopoietickým jsou:

- neustále reaguje na prostředí i vlastní potřeby;
- produkuje a definuje problémy, které řeší vlastními silami;
- sám vnucuje vznik a povahu norem, které regulují jeho samovývoj;
- vývoj probíhá na bázi *redukce complexity*.

Význam tohoto sociálního systému podtrhuje jeho penetrace do dalších sociálních systémů – např. do systému ekonomiky a politiky. Jako u každého jiného sociálního systému, i u něho, probíhá vývoj a dosahování specifických cílů na bázi redukce complexity. V ní se prosazuje i jiný pohled na jednání diváků. Pokud byla základem účelového jednání autonomních jedinců počátku moderní doby racionalita, při které měli své jednání obrazně řečeno pod kontrolou, prosazuje se zhruba v posledních dvaceti letech odlišný typ sociálního jednání – jednání jako reakce na vnější tlak. *Spíše než sociální jedinci rozhodují o povaze a průběhu jednání systémy.*

Čím dál více se ukazuje, že vznik normativních systémů není jen výsledkem konsensu či domluvy svobodných, autonomních jedinců, že tedy není jen iniciován subjekty, ale je přímo vynucován většími sociálními celky, sociálními systémy a mechanismy regulace a kontroly jednání v nich zabudovanými, které k tomu, aby se mohly dále rozvíjet, aby mohly být funkční a efektivní, si samy vytvářejí podmínky, samy stanoví pravidla či normy jednání. [23, str. 65] To znamená, že chování diváků, zvláště potom fotbalových fanoušků včetně jejich nejagresivnějších skupin, je vždy tolerováno jen do takové míry, která je pro systém prospěšná. Ve chvíli, kdy je ohroženo hladké fungování systému, ten zasáhne všemi prostředky, které má k dispozici. Konkrétně se to projevuje, jednak mobilizací prostředků represe (kontroly při vstupu na stadion, oddělení diváckých sektorů, zřízení speciální pořadatelské služby, zapojení bezpečnostních složek místní samosprávy a státní správy) a jednak aktivizací preventivních opatření (např. realizace fanprojektů, zřízení speciálních pracovišť pro práci s fanoušky). Systémová teorie také dává odpověď na otázku proč se sportovní odvětví, která se potýkají s diváckým násilím, těchto fanoušků jednoduše nezbaví. Vyplývá to z komplexnosti systému. Aby sportovní systém mohl fungovat tak, jak je od něho vyžadováno, potřebuje nemalé finanční prostředky. Tyto prostředky přicházejí od subjektů jiných systémů, které za ně požadují efektivní protislužby (reklama). Ty mohou být realizovány i díky vysokému diváckému zájmu. Jedním z předpokladů

tohoto zájmu je atmosféra při sportovních utkáních a tu vytvářejí fanoušci, kteří právě svojí spontaniitou balancují na hraně kultivovaného fandění a výtržnictví.

3.2.3. Průřez historií fotbalového násilnictví

Historie fotbalového diváckého násilí je stejně stará jako fotbal sám. Tak, jako se fotbal počal šířit Evropou z Anglie, obdobně i fotbalové výtržnictví a zvláště potom chuligánství má v této zemi svoji kolébku a v průběhu času je napodobováno a modifikováno diváky v ostatních evropských zemích, kde se stal fotbal významnou sportovní hrou. Chuligánství je proto také nazýváno „britskou nemocí“.

Novodobé dějiny fotbalu se začaly tvořit 26. října 1863 v londýnském restaurantu *Fremasons Tavern* založením fotbalové asociace. Její založení úzce souvisí se sjednocením Fotbalových pravidel. Od roku 1888 se ve Velké Británii hraje fotbalová liga. Jak již bylo zmíněno, divácké výtržnictví provází fotbal od jeho prvopočátků. Za zmínku stojí výtržnost ve Skotsku v roce 1909, kdy po remíze mezi mužstvy Glasgow a Celtic nebyl vyslyšen požadavek diváků o prodloužení zápasu. Do násilností, které následovaly, se zapojilo na 6000 diváků, které vyústily ve zranění 50 policistů, poškození hrací plochy a zničení prakticky všech pouličních lamp v celé oblasti. Vášně propukající v rámci fotbalových zápasů však měly až do šedesátých let 20. století podobu neorganizovaných a nekoordinovaných spontánních reakcí publika. Vznik chuligánství, tak jak jej chápeme dnes, souvisí s procesem regenerace britského hospodářství, kdy do průmyslové výroby nastoupila větší mechanizace a automatizace, která měla za následek snížení pracovních míst zejména v dělnických profesích. Z mládeže dělnického původu se poté rekrutují zástupci několika proudů a subkultur, které se podílely na vzniku fotbalového chuligánství. Další vývoj subkultury fotbalových chuligánů je typickým příkladem vzniku nových subkultur pod vlivem měnících se hospodářských, ekonomických a kulturních podmínek, pod vlivem sílících občanských práv a svobod za přispění globalizačních procesů, vlivu sílících prostředků masové komunikace a z toho vyplývající zcela nové situace individua v moderní společnosti.

Šedesátá léta jsou charakteristická přeměnou, původně jiným směrem zaměřených subkultur, na skupiny spojené s fotbalem a prezentující se novým přístupem k násilí. V Londýně a v dalších centrech Velké Británie vznikají skupiny tzv. *mods* – mladí muži reprezentující pracující třídu, jejichž program byl zaměřen na eleganci,

úhlednost a v jejichž životním stylu se odrážel také vzestup hospodářské úrovně. Další skupinou jsou *rockers*, kteří ve spojení s novými hudebními styly reprezentovali rozdílný styl i hodnoty. Tito rebelové se prezentovali (zvláště na jižním pobřeží Anglie) střety provázenými mnoha výtržnostmi. Střety mezi mods a rockers v podstatě rozdělily Londýn na sféry vlivu i podle klubových příslušností. V polovině šedesátých let (také pod vlivem hnutí hippies) se mods rozdělují na dvě odlišné skupiny. Na rozdělení má vliv skutečnost, že část dělnické mládeže již není schopna držet krok s nákladným konzumním životem mods. Důsledkem hledání identity byla změna image. Zde je počátek hnutí *skinheads* (zpočátku se jim říkalo *hard-mods*, v okolí stadionů *boot-mods*) prezentující svůj sociální původ (dělnická mládež, nezaměstnaní) krátkými účesy nebo vyholenými hlavami, oblečením připomínajícím pracovní oblečení – těžká bunda, armádní zeleň, pracovní džínsy, těžká pracovní obuv (postupně se staly nejoblíbenější značkou *Doctor Martens*) a kšandy. Charakteristický vzhled skinheadů dotvořili také bombery. Pro skinheady byl jednou z dominantních událostí týdne fotbal. Jeho popularita v Anglii vzrostla po vítězství národního týmu ve finále mistrovství světa v roce 1966. Na vytvoření velkých skupin pohyblivých fanoušků mají vliv zlepšené finanční poměry pracující mládeže, což má za následek prudký nárůst závažných výtržností.⁵ Od druhé poloviny 60. let se objevuje další „inovace“. Jádra mladých výtržníků se soustředila do skupin, které neměly spojitost s žádným týmem. Tyto skupiny se identifikovaly a pojmenovaly odlišně od týmů a využívaly hracích dnů jako příležitosti ke konfrontaci jinými skupinami chuligánů a fanoušků.⁶ Soupeření fotbalových gangů je stále zřetelněji vnímáno jako bitva a také v ní začínají být používány zbraně (okované špice pracovních bot, žiletky ukrývané v pomerančích, tzv. *Millwallská cihla* – obušek z dlouho skládaného a stlačovaného novinového papíru, hřeben se zašpičatělou rukojetí, kovem ozdobené řemínky od hodinek a další). Vývoj fotbalového chuligánství významným způsobem ovlivnila média, jejichž přispěním propukla k chování fotbalových fanoušků tzv. morální panika.

⁵ V období mezi roky 1961-1968 se v Anglii stávalo přibližně 25 závažných incidentů za jednu fotbalovou sezónu. (Carnibella a kol. 1996 in Mareš, Smolík, Suchánek 2004)

⁶ Historická spojitost s tvrdými jádry fanoušků i u nás, kteří primárně vyhledávají fotbalové prostředí jako příčinu a možnost bitek mezi nepřátelými tábory fanoušků.

Koncem 60. let se tedy z fotbalového fandovství vyčleňuje fotbalové chuligánství. Podle Beyera [in 24, stránky 48-49] lze podstatu změny povahy incidentů charakterizovat jako přechod od násilností, které měly určitou souvislost s děním v samotném fotbalovém zápase, k násilnostem, které mají příčiny z větší části nezávislé na průběhu fotbalového zápasu, jejichž původci jsou více či méně organizované skupiny příznivců a které jsou cíleny zejména proti soupeřovým příznivcům, pořadatelské službě či policii.

Sedmdesátá léta jsou pro chuligánskou scénu charakteristická postupným opouštěním skinheadského vzhledu. Z drsně vypadajících „chlapíků“ v těžkých botách a bomberech se přeměnili ve sportovně vypadající chlapce s polodlouhými vlasy. Změnila se však pouze image, vše ostatní bylo stejné jako dříve či ještě horší. Zvýšila se míra regionalismu, patriotismu a radikalismu jednotlivých skupin, které vznikaly u anglických prvoligových i divizních fotbalových klubů a které byly předvojem fotbalového chuligánství v osmdesátých a devadesátých letech. Precizovala se i organizovanost a strukturovanost fotbalových gangů. V této době se stává chuligánství velmi rozšířeným sociálním jevem, na který doplácí slušní diváci (snižuje se návštěvnost fotbalových utkání), kluby, které jsou nuceny dávat nemalé částky do protichuligánských opatření a jejichž kluby jsou za tyto násilnosti trestány uzavřením stadionu na určitou dobu, v neposlední řadě daňoví poplatníci, kteří přispívají na zvýšená bezpečnostní opatření ze strany policejních složek. Je to také období budování bezpečnostních systémů na stadionech (dozor na utkáních, budování bariér, oddělování zneprátelených skupin fanoušků). Tato léta jsou charakteristická „exportem“ chuligánského chování, díky pohárovým utkáním anglických týmů a zápasy anglického národního mužstva, do ostatních fotbalových zemí. Chuligánská skupiny se také politizují ve směru pravicového extremismu jako reakce na tehdejší imigrační politiku britské vlády. Projevy extremismu nenalézají výraz pouze ve vyjádřeném rasismu, postupně se objevují i slogany, pozdravy (hajlování) a symbolika související s nacismem a neonacismem.

Osmdesátá léta jsou obdobím kulminace anglického fotbalového chuligánství co do své problematičnosti a nebezpečnosti. Vnějšíkově je dokončena přeměna drsných skinheadů v kultivovaně vypadající mladíky, kde těžké boty jsou nahrazeny teniskami a bomber za sportovní bundu. Prestižní záležitostí se stává drahé značkové oblečení (Fila, Armani, Kappa, Lacoste). V této souvislosti se vedou i tzv. módní

války mezi jednotlivými skupinami. Spojitost fotbalového chuligánství s *working class* z velké části zanikla. Nejvážnější a nejpřelomovější událostí osmdesátých let na fotbalové scéně se stala tragédie ze dne 25. května 1985, kdy se konalo v Bruselu finále PMEZ mezi FC Liverpool a Juventusem Turín. Před samotným zápasem napadly skupiny podnapilých britských *rowdies* na stadionu italské fanoušky kameny. V následné panice byla prolomena ochranná zeď. V důsledku jejího zřícení, bitky a ušlapání přišlo o život 42 lidí a dalších zhruba 250 bylo zraněno. V důsledku Bruselské tragédie byly anglické fotbalové kluby vyloučeny ze všech evropských soutěží po dobu 5 let. Tyto události zintenzivnily hledání nových přístupů k řešení problémů kolem fotbalu. K mezinárodní ostudě se navíc přidalo i vyhrocení nepřátelství mezi jednotlivými gangy na britské fotbalové scéně a zintenzivnění rasistických projevů při fotbalových zápasech. Policie přijala nové strategie v boji proti organizovaným fotbalovým chuligánstvím. Nová policejní taktika se plně začíná projevovat v nadcházejícím období.

Devadesátá léta. Na jejich počátku skočila pro anglické kluby „evropská karanténa“. Návrat anglických klubů do pohárových soutěží po osudném roce 1985 samozřejmě umožnil nové střety mezi anglickými fanoušky a jejich oponenty. I v současnosti je v Anglii fotbal sportem číslo jedna. I nadále jej poškozují chuligánství a násilnosti. Fotbalové gangy navíc nacházejí mocného spojence v organizování svého násilí v technických vymoženostech jako jsou mobilní telefony a internet. Pomocí nich lze lépe organizovat násilnosti a vyhnout se tak překvapením ze strany policie. Proto také je toto období označováno za dobu superchuligánství. Nadále rostou projevy rasismu a stále je přítomný pravicový extremismus. Britské státní orgány reagují na problematickou situaci vydáváním zákonů a vytvářením specializovaných institucí v rámci policejních složek. V zákoně *The Public Disorder Act* z roku 1986 soud může zakázat výtržníkům vstup na fotbalové stadiony. *The Football Spectators Act* („zákon o diváctví“) z roku 1989 umožňuje soudu naříditi chuligánům zákaz vycestování ze země na zápasy konané v zahraničí. *The Football Offences Act* („zákon o fotbalových trestných činech“) z roku 1991 umožňuje postihovat tři nové přestupky v souvislosti s fotbalovým chuligánstvím: - vrhání předmětů na hrací plochu či aktéry hry; - podílení se na rasových útocích či rasistických chorálech během fotbalových utkání; - vniknutí na hrací plochu bez povolení. V roce 1999 vstoupil v platnost *Football (Disorder) Act* („zákon o fotbalovém výtržnictví). Na jeho základě mohou být

problémové osobnosti, které mají zákaz návštěv fotbalových utkání, nuceny se v den utkání a v čas zápasu hlásit na policejní stanici a řeší, spolu s úpravou tohoto zákona z roku 2000 i problematiku návštěv fotbalových utkání v zahraničí. Břemeno řešení problémů chuligánství je přeneseno i na fotbalové kluby, které jsou nuceny spolufinancovat tzv. *stewarding* (pořadatelskou činnost). Policejní složky využívají zpravodajskou síť *Football Intelligence Unit* pro výměnu informací o problémových fanoušcích. Britská policie také spolupracuje s partnery na mezinárodní úrovni. Poměry na chuligánské scéně iniciovaly i vytvoření protichuligánských organizací z řad fanoušků, vznikly nestátní organizace proti rasismu ve fotbale. Na potlačování anglické rasisticko-chuligánské scény se podílejí i celoevropské sítě, které mají anglické pobočky. [srov. 24, stránky 37-65]

Povaha fotbalového chuligánství a jeho projevy v ostatních evropských fotbalových zemích jsou zcela zjevně inspirovány činností anglických chuligánů k jejichž tradicím se fanoušci evropských zemí hlásí a jejichž symboly a postupy používají. Přesto však lze podrobnějším studiem nalézt mnoho „národních“ odlišností, které vyplývají z historické a kulturní tradice jednotlivých zemí. Stejně je to s přístupem k řešení fotbalového násilí. Britský přístup poskytuje řadu cenných poznatků a zkušeností, ale ne vše je aplikovatelné, právě díky kulturně-historickým odlišnostem, v ostatních zemích. Celoevropská spolupráce v eliminaci tohoto závažného sociálně patologického jevu však přináší své ovoce a rozšiřuje další možnosti zejména v prevenci tohoto nežádoucího chování.

3.2.4. Identifikace fotbalových fanoušků

Při snaze identifikovat jednotlivé skupiny fotbalových příznivců a v souvislosti s tím zjistit míru nebezpečnosti jejich chování lze vycházet ze základního členění na tři základní skupiny:

- A) fotbalové diváky;
- B) fotbalové fanoušky;
- C) fotbalové chuligány (hooligans, rowdies).⁷

Pro bližší orientaci ve struktuře fotbalových fanoušků uvádím charakteristiky jednotlivých skupin, na kterých se v základních charakteristikách shoduje literatura i aktéři fotbalového diváctví:

Skupina A : „Ti co tleskají“ nebo také „měšťáci“ – chodí hlavně na prestižní zápasy.

Jsou to spíše pasivní diváci, pozorovatelé hry. Nejsou spjati s klubem. a fotbal jej zajímá jako podívaná s určitým dějem a výsledkem. Velmi často není pro ně samotná hra tolik důležitá, chtějí se bavit a případně navazovat různé společenské kontakty.

Skupina B: „Ti co podporují“, žijí s klubem, chodí na všechny zápasy i na „výjezdy“.

Jsou to zpravidla mladí fanoušci. Ke kopané jsou vázáni prostřednictvím oblíbeného mužstva či konkrétního oblíbeného hráče. Svoji klubovou příslušnost dávají najevo především oblečením (dresy, klubové šály atp.). Princip fandovství je založen na faktu, že při fotbalových zápasech vzniká určitý druh rivality založené na pocitu vlastní skupinové identity. Pro fanouška je již charakteristické dělení na „MY“ (fanoušci klubu, dresu, barvy) a „ONI“ (fanoušci jiných klubů). [srov. 24, str. 12]

Skupina C: „Tvrdé jádro“ – silná identifikace s klubem. Jejich činnost je zaměřena na zážitek.

Fotbal a dění kolem je především zábava. Nejenom, že fotbal konzumují – dělají „divadlo“. Tyto skupiny jsou typickými *hooligans*. Na fotbalové stadiony či do jejich okolí chodí s primárním cílem vyvolat konflikt či bitku s jinými obdobnými skupinami soupeřova týmu, s pořadatelskou službou či policií. Svoji totožnost prezentují především *streetwearovým* oblečením oblíbených značek⁸, *fanziny*⁹, webovými stránkami.

⁷ Nejčastějším a nejběžněji užívaným názvem skupin fotbalových výtržníků je pojem chuligán. Toto označení má svůj původ v Anglii a je zřejmě použito podle jména irské zločinecké rodiny Hooliganových. Obecně se toto označení používalo pro výtržníky, vandaly, drobné zloděje atp. Ve fotbale jsou tímto názvem označeny skupiny militantně orientovaných „příznivců“ fotbalu. Na fotbal přicházejí v první řadě proto, aby vyvolali konflikt či bitku s jinými obdobnými skupinami soupeřova týmu. Rowdies, mn.č. z angl. rowdy – rváč, neurvalec

⁸ zn. UMBRO, THOR STEINAR, LONSDALE, PITTBULL, DOUBLEMAKER, HOOLIGAN

⁹ z angl. fan (fanoušek) a magazine (časopis)

Další :

Ultras se zaměřují na efektivní činnost na stadionech. Realizují (většinou nepovolené) pyrotechnické aktivity, vytvářejí velké a propracované transparenty či klubové písně, hesla s agresivní rétorikou apod. Neužívají však brachiální násilí. Ultras jsou vnímáni někdy jako radikálové, jindy jako ti co dělají „chorea“. U nás se více blíží skupině „C“.

Za skupiny, které jsou vnímány mimo toto rozdělení, označují někteří čeští fanoušci „extrémisty“, tedy skupiny, jejichž motivací je především prezentace rasistických a radikálních politických názorů. „Skini“ jsou u nás nejmáňji označovanou skupinou, jsou více radikální v politických názorech, mají blízko k násilí, fotbal není na prvním místě zájmu.

Toto rozdělení je orientační a vymezení ostrých hranic je prakticky nemožné. Např. z chuligánských skupin se rekrutují bojůvky, které si domlouvají předem plánované bitky s odpůrci jiného klubu, zároveň však také bývají označováni za jakousi ochranku ostatních fanouškovských skupin. Na veřejnosti jsou nejvíce vidět a slyšet fanoušci na pomezí skupin „B“ a „C“ a ultras.

Jiné zpřesňující údaje o rozdělení fanouškovských skupin uvádí Kotlík [9 str. 32]: „Fotbalové výtržníky lze rozdělit nejméně na dvě základní skupiny: Na výtržníky, kteří se o fotbal zajímají a do hlediště chodí především kvůli němu (bývají často zaměňováni s fanoušky) a na ty, které fotbal vůbec nezajímá a hlavní je pro ně především možnost páchat násilnosti ve fotbalovém hledišti, které je pro toto chování velice příhodné.“ Prvně zmiňovaní jsou často označováni jako hooligans či chuligáni, ve skutečnosti se však jedná o celou řadu různých fanouškovských seskupení. Pro potřeby této práce je však označení hooligans (chuligáni) postačující a proto jej budeme dále v textu používat také. Druhou skupinu pak budeme označovat pouze jako výtržníky.

Každá chuligánská skupina je jedinečná a odlišuje se od ostatních v celé řadě detailů, ale i tak lze najít aspekty, které jsou společné většině takových skupin.

Chuligánská skupina se obvykle skládá z mladých lidí, většinou pod 20 let věku. [10] V tomto věku lidé často hledají místo, kde by mohli dát průchod svým náladám a vášním a kde se mohou vymanit zpod sociální kontroly, která je subjektivně velice svazuje. Chuligánská skupina svým členům nabízí také prostor pro společenskou revoltu – většinou ve formě generačního střetu proti dospělým. Další důvod,

který ovlivňuje vstup mladých lidí do těchto skupin, je příležitost, jak si, svému okolí a především svým vrstevníkům dokázat svoji sílu a odolnost. Mají tak příležitost pozdvihnout určitým způsobem svůj sociální statut před těmi lidmi, jejichž mínění považují za směrodatné.

Kromě mládeže, která se stává běžnými členy chuligánských skupin, v nich participují také starší lidé, jejichž věk se pohybuje obvykle mezi 20 – 25 lety (někdy i starší). Tito členové tvoří minoritní část chuligánské skupiny, přesto však je jejich rukou koncentrována většina moci. Ta se opírá o tradicionalismus, který je těmto skupinám vlastní, neboť jejich členové jsou často okolím postihováni za příslušnost k chuligánské skupině a ti, kteří v ní vytrvají delší dobu i navzdory tlaku okolí, jsou pak ve skupině uznáváni a mají vysoký vnitro skupinový statut.

Chuligánská skupina má většinou vertikální hierarchii, což znamená, že kromě řadových a starších členů má také svého vůdce. Zpravidla jím bývá člověk kolem 30 let věku, který veškerý svůj čas přizpůsobuje činnosti skupiny a skupina je jednou z hlavních náplní jeho života (což je logické, neboť se v ní cítí, jako její vůdce podporován ostatními konformními členy, dobře). Tato struktura je rozpoznatelná například v „kotlích“ (části hlediště oddělené od ostatního hlediště bariérami, většinou ploty, a vyhrazená radikálním fanouškům domácího a hostujícího klubu; oba „kotle“ se nacházejí na opačných stranách hlediště, aby byl minimalizován kontakt mezi oběma skupinami fanoušků a jsou zpravidla hlídány příslušníky pořádkových sil policie), kde určité místo ke stání odpovídá také určité pozici ve skupině. Z těch míst, která patří mocensky výše postaveným členům skupiny se také během utkání šíří hlavní typy chování, které pak přebírá celý kotel a leckdy také ostatní hlediště. Strukturou kotle se zabýval především britský sociolog Peter Marsh. [25].

Výše uvedená struktura chuligánské skupiny je tzv. anglickým modelem, který neplatí všeobecně, ale ve většině Evropy včetně České republiky je dominantním typem. Kromě něj lze vymezit také rovnostářské skupiny bez vertikální hierarchie či naprosto anarchistické skupiny jak uvádějí Duke a Crolleyová [26], například některé italské chuligánské skupiny a v poslední době také některé polské skupiny.

Kromě vymezení struktury chuligánských skupin lze tyto skupiny rozdělovat také podle dalších kritérií.

Například německá kriminoložka Alexandra Lehmannová uvádí následující dělení na podskupiny chuligánských skupin:

Nováčci – mladí fotbaloví fanoušci ve věku mezi 12 a 16 lety, které přivedli do prostředí fotbalu a chuligánství jejich starší přátelé.

Kuttenträgers (z německého označení osob nosících kápě či kapuce) – zapřísáhlí fanoušci, pro něž je klubem nejdůležitější hodnotou a jsou připraveni pro něj přinést značné oběti.

Veteráni – fanoušci, kterým je obvykle kolem 25 let a kteří se pomalu spolu s narůstajícím věkem mění na běžné fotbalové fanoušky (klub už pro ně není vším, bitky již nejsou atraktivním zpestřením fotbalové podívané apod.)

Hooligans – pro tuto skupinu je typické násilí a snaha vyprovokovat střety se soupeřovými fanoušky za každou cenu. Podle Lehmannové je těchto chuligánů téměř 5 % všech fotbalových fanoušků). [27]

Výhodou tohoto dělení je bezesporu odlišení těch příslušníků chuligánských skupin, kteří se angažují ve výtržnostech, jež pak mají sociálně negativní konsekvence, nevýhodu pak lze spatřovat v neúplném věkovém dělení skupin *Kuttenträgers* a *hooligans*.

V současnosti je fotbalová chuligánská scéna natolik etablovaná ve společnostech téměř všech evropských států, že nelze mluvit o jednotlivých skupinách, které jsou navzájem izolované a separované. Tyto skupiny dnes tvoří rozsáhlou síť bilaterálních i multilaterálních dohod a přátelství (družby), které mají často přeshraniční dosah. Družby mezi skupinami *hooligans* nejsou sice novou skutečností, ale s nástupem internetu koncem 20. století lze hovořit o zcela nové formě spolupráce a koordinace těchto skupin. Jak píše K. Kotlík: „... někteří autoři (např. Miller, Lawrence, McKay, Rowe) hovoří dokonce o zcela nové formě chuligánství. *Hooligans* mohou prostřednictvím moderních informačních technologií komunikovat s obdobně smýšlejícími lidmi, mohou koordinovat své akce, mohou veřejně prezentovat sebe i svou činnost a v neposlední řadě také mohou vytvářet internetový obchod s chuligánskými artefakty, symboly atp.“ [9]

3.3. Příčiny diváckého násilí

Přístupů v hledání příčin lidské násilí obecně a tedy i příčin diváckého násilí je celá řada. Tradičně jsou příčiny násilí rozdělovány na příčiny biologické, psychologické a sociální. Pokusme se výběrově zaměřit na příčiny, které mohou být rozhodujícími příčinami v oblasti diváckého násilí. Zvláště se soustředíme na socio-kulturní příčiny související s otázkami existenciálními a s ritualizací lidských činností.

3.3.1. Agresivita jako součást sociální patologie?

Jan Poněšický v úvodu své práce *Agrese, násilí a psychologie moci* [28, str. 12] klade několik otázek po příčinách agrese u současných lidí současné společnosti: „Jak porozumět tomu, že agrese u nesmírně tolerantně vychovávaných dětí spíše narůstá? Jak vysvětlit fakt, že je tomu tak i u mnoha mladých lidí, přestože žijí v blahobytu, svobodě a sexuální volnosti? Celé generace se domnívaly, že dosažení těchto cílů povede ke štěstí. Vyvolává agrese u dnešního člověka něco jiného, frustrace či nedostatek něčeho základnějšího a zároveň skrytějšího? Jedná se například o emoční izolaci a bezvztahovost, o absenci řádu ve vlastním žití na úkor postmoderního relativismu, o ztrátu ideálu a smyslu? Je naší základní a nyní široce frustrovanou potřebou přání se angažovat, budovat něco nového, proboujet něco a zažít změnu?“ Mnoho těchto otázek je zodpovídáno průběžně odborníky na lidské chování a psychiku, odborníky z celé řady dalších oborů.

Zvýšená míra agrese ve společnosti je obvykle spojována s patologickým chováním. Tedy chováním, které majoritní společnost hodnotí jako nebezpečné, ohrožující, narušující běžné normy a mezilidské vztahy v daném kulturním prostředí. Lidskou agresi je zřejmě nutné chápat jako syntézu, respektování a vzájemnou souhru vrozených i získaných vlivů. [28, str. 21] Určitá pohotovost k agresi je zakódována v chování každého jednotlivce. Tato vybavenost souvisí se způsobem života našich prapředků a byla spojena se schopností přežít. Dnešní věda se snaží hluboko pronikat do podstaty jevů, snaží se nacházet vysvětlení i pro možná zcela přirozené projevy chování člověka. Tento tlak na vědu je, dle mého názoru, vyvíjen prostřednictvím společenského vědomí. To je, i přes svoji konzistentnost, v čase proměnlivé. V průběhu společenského pohybu se mění, také vlivem socio-kulturních podmínek, přístupu ke společenským postojům a jednání jednotlivců a skupin. Některé typy společenského chování, které společnost přijímala jako běžnou součást svého života, se

stávají postupně stále méně přijatelné. Zvláštní pozornost otázce regulované pudové agresivity a posunům v míře tolerance k jejímu vnímání a akceptaci věnuje Norbert Elias. Konkrétně v tomto bodě objevuje v historickém vývoji rostoucí kontrolu tělesných výkonů. Ve své civilizační teorii, kterou českému čtenáři zpřístupnil J. Šubrt, hovoří o tom, že se z životních projevů lidí vytrácí expresivita a spontaneita; jejich výrazy jsou napříště doprovázeny pocity studu, trapnosti a ošklivosti. Tento koncept Elias zabudovává do civilizace mravů jejímiž hlavními znaky jsou, že se 1. šíří postupně z úzkého okruhu elitních seskupení na ostatní společenské vrstvy, tedy směrem odshora dolů a za 2. tento dlouhodobý proces se opakuje ve zkrácené podobě u každého jednotlivce během jeho socializačního procesu. [29, stránky 37,39]

Tak se samozřejmě dostává do společenského vědomí stále více typů jednání, která jsou hodnocena jako nevhodná a postupně až patologická. Tato společenská citlivost k některým projevům v chování je také určující pro posuzování nebezpečnosti pro společnost, pro označení „patologické“. Uveďme pro ilustraci příklad z našeho kulturního prostředí. Ještě před pár desetiletími se lidé o víkendech nejvíce bavili na tanečních zábavách. ke koloritu téměř každé takové zábavy patřilo, že se v ní strhla rvačka, do které se často zapojilo veškeré osazenstvo. Výsledkem byla řada lehkých zranění, zdemolovaný sál. Trestem pro strůjce rvačky byla nejčastěji úhrada škody. Tzv. hospodští rváči však nebyvali exkludováni ze společenství, natož aby na ně byla uvržena „kladba“ sociální patologie. Nebo dokonce, že by byly sestavovány vědecké týmy ke zkoumání uvedeného sociálně nebezpečného jevu. Když se zeptáme pamětníků těchto zábav na motivy tohoto jednání odpovídají stručně: „to je přece úplně normální a patřilo to k věci, bez pořádné rvačky nemohla být žádná pěkná tancovačka“. Rvačka byla zkrátka „normální“ součástí některých akcí. Výpovědi pamětníků rvaček se nápadně podobají výpovědím dnešních fotbalových výtržníků. Také bitky a ostatní násilnosti páchají s vědomím, že je to normální a patří to do koloritu fotbalových zápasů. Jenom společnost je dnes citlivější na podobné projevy. Proto i v hodnocení různých druhů fanouškovského jednání je nutné posuzovat míru nebezpečnosti nebo patologičnosti. Zejména ti, kteří významným způsobem ovlivňují veřejné mínění by měli být opatrnější ve svých soudech, ve způsobu prezentace diváckého chování a hlavně by měli být blížeji obeznámeni s uvedenou problematikou. Fotbalové diváctví rozhodně v naší republice nepatří k tématům, která by měla způsobovat nespavost našich spoluobčanů. V roce 2006 proběhlo na Univerzitě Hradec

Králové fotbalové fórum věnované diváckému násilí. V diskusi zazněly z úst fanoušků kritické připomínky ke způsobu mediální prezentace jimi vytvářené atmosféry při fotbalových zápasech. Zcela jednoznačně zazněl požadavek, aby média prezentovala také pozitivní tvář fanoušků. Aby se věnovala právě té většině, která nezpůsobuje problémy, naopak svoji nápaditostí a nadšením tvoří neoddělitelnou součást zážitku z fotbalu. Aby média informovala také o těch, kteří touto svojí činností vytvářejí podmínky nekonfliktnímu diváctví.

3.3.2. Ethogenic approach-model ritualizace násilí

Výše uvedený přístup k diváckému násilí do značné míry konvenuje s přístupem sociálního psychologa Petera Marhe (in Pětioký:13), který založil svůj „etogenní přístup“ na pozorování a dotazníkových šetřeních. Snažil se získat pohled „zevnitř“ a využít ho pro vysvětlovací model. Hooliganismus považoval za ritualizované jednání, které bylo daleko méně škodlivé než by se mohlo zdát. Tvrdí, že zdánlivý nepořádek při akcích fanoušků je řízen ritualizovanými sociálními pravidly, což jim umožňuje, aby si dokazovali mužnost, ale aby tato hra byla relativně bezpečná. Být chuligánem umožňovalo mladíkovi bez naděje na úspěch ve škole nebo práci, aby získal pocit osobní prospěšnosti a identity mezi svými druhy. Marsh hovoří o alternativní kariérní struktuře, ve které bylo důležité dosažení pozornosti a úspěchu. „Pravého“ násilí bylo ve skutečnosti málo, více se o něm mluvilo než se dělo. Marsh na základě policejních a zdravotnických statistik a oficiálních vládních zdrojů dokazuje, že britské chuligánství v 70. letech bylo přeceněno. Svě teze uzavírá myšlenkou, že bylo přesně tolik násilí, kolik by se dalo očekávat vzhledem k charakteristikám populace, která zápasy navštěvuje. *Ethogenic Approach* se setkal se silnou kritikou, zejména v otázce podcenění násilí, použité metodologie a ignorování širších sociálních charakteristik. Marsh musel později zrevidovat své závěry s ohledem na rostoucí násilí v 80. letech. V revizi svého přístupu uvádí, že chuligánství přestává být rituálním chováním a stává se nebezpečným. Vinu na této přeměně chuligánství nesou špatná řešení problematiky a mediální hysterie. [30]

Pětioký [19 str. 13] preferuje Marschův koncept pro vysvětlení chuligánství v České republice z následujících čtyř důvodů: 1. chuligánství všude na světě má stejně jako normální fanouškovství rituální podobu, 2. čeští chuligáni se nedají srovnávat s jejich protějšky v chuligánsky vyspělých zemích - je jich méně, jejich akce nejsou

tak časté a masové, 3. při bitkách českých chuligánů někdy existují určitá pravidla, která by měla zabránit těžšímu zranění či zabití a 4) české chuligánství se stále častěji stává oblíbeným tématem médií.

3.3.3. Teorie okrajových kultur

Teorie okrajových sociálních kultur nesouvisí přímo s identifikací příčin násilí. Je však důležitou metodou k hlubšímu pochopení činnosti a motivací sociálních skupin, které jsou obvykle zařazovány pod pojem subkultura. Současný rakouský sociolog Roland Girtler provedl vlastní kvalitativní šetření mezi socio-kulturními skupinami (prostitutky, pašeráci, fotbaloví fanoušci aj.). Při tomto šetření vycházel z vlastních přístupů a modifikací kvalitativního výzkumu. Předně a priority neupírá členům těchto skupin právo na odlišnost ve způsobu života. Proto také jejich skupiny nenazývá subkulturami, ale používá termín *okrajová kultura*. Důležitý je poznatek, že většinou nejsou lidé členy jen jedné této okrajové kultury, ale zároveň jsou členy hned několika z nich. Od toho se pak odvíjí také jejich poněkud odlišné chování od typového vzorku té které okrajové kultury, nabízené Girtlerem.

Girtler také provádí typologii okrajových kultur [31 str. 13]:

1. Okrajové kultury ochrany a přežití

Tyto skupiny nabízejí svým členům ochranu a únik před sociální realitou. Jsou to vězni, tuláci, ale i konzumenti drog.

2. Okrajové kultury revoluce a rebelie

Členové těchto skupin se staví aktivně na odpor proti pravidlům okolní společnosti. Najdeme zde radikální politické strany nebo gangy mladistvých.

3. Okrajové kultury ilegálních nebo trestných obchodů

Zde jsou zejména ti, pro které je porušování norem okolní společnosti ekonomicky výhodné, tedy pašeráci, pytláci, prostitutky, hazardní hráči.

4. Okrajové kultury společného původu, rodu

Sem patří menšiny, etnika, náboženské skupiny, emigranti, velké rodiny.

Girtlerovou prací se prolíná upřímná snaha k pochopení vzniku odlišnosti, chápání druhého jako osoby, která i když je „jiná“ má svou čest a hrdost. Dá se dokonce říci, že vede k odstraňování xenofobie, která se v nejrůznějších podobách objevuje v dosti velké míře v naší společnosti. Z této snahy pramení metodologický přístup ke zkoumaným skupinám.

Pojem skupina chápe velmi široce, a to jako určitý počet lidí, které spojují společné zájmy, životní přístupy, symboly, charakteristická řeč, zvláštní oděv nebo rituály.

„Spektrum okrajových kultur je velmi široké ... kultury zločinu a ‚neslušnosti‘. *Okrajové kultury* mají své vlastní symboly, rituály a ‚pravdy‘, což jsou hlavní atributy kultury obecně. Používám-li pojmu ‚okrajová kultura‘, jsem si vědom velké problematičnosti. Vědomě nepoužívám pojem subkultura, protože slovo ‚sub‘ poukazuje na ‚nízké‘ společenské postavení dané kultury. Termín ‚okraj‘ mě připadá vhodnější, neboť lidé náležející do ‚neslušných‘ kultur, jsou často schopni získat velké uznání, jako např. pytláci nebo majitelé ‚bordelů‘. Proto nemusí být hned označeni za příslušníky subkultury. Co ale vlastně znamená ‚okraj společnosti‘? ... skoro každý člověk náleží do nějaké skupiny, kterou je možno zařadit na ‚okraj‘ společnosti, ať už je to sekta, studentský spolek nebo skupina veselých alkoholiků, kteří jsou v ‚normálním‘ životě dobrými úředníky. V rámci kultury jako celku (např. státu) existuje nespočet menších kultur a některé z nich jsou prostě outsidersy.

Společnosti jsou proto v tomto smyslu multikulturní a rozmanité, což, jak se zdá, většina moderních sociologů, popř. kulturologů přechází. Nechceme si připustit, že i v našem světě existují skupiny, popř. okrajové kultury, které nám mohou být cizí. Proto je podle mého názoru nutné přiblížit se těmto světům z etnologického hlediska. Na základě těchto úvah lze tvrdit následující: vymýšlí – li lidé společné nápady a praktiky, které mají tendenci směřovat proti celé společnosti, pak je možno mluvit o okrajové kultuře.“ [31 str. 23]

Girtler považuje za důležité specifikum řeč a způsob chování, kde jasně odlišuje a definuje odlišné od neslušného: „ Okrajové kultury mají svou vlastní řeč a historické tradice, které jsou vysledovatelné daleko do historie. – zde hrají důležitou roli znalosti historie pro sociologa.“ [tamtéž, str. 18an] Lidé, kteří společně vytváří takzvané okrajové skupiny nebo kultury za účelem někdy velmi troufalého jednání, které „dobrý občan“ pocítuje a označuje jako kriminální, zhýralé, vulgární, sprosté nebo prostě neslušné. Toto „neslušné“ chování sahá od aktivit kriminálních okrajových skupin, jako jsou pašeráci a pytláci, porušující formální zákony, až po způsob života bezdomovců, sektářů a fotbalových fanoušků. Výraz „neslušnost“ zahrnuje jmenovitě každé jednání, které je postihováno buďto trestně nebo pouze pohrdáním, zatímco „odchylné“ jednání je často ignorováno (např. nevěrný manžel, jeho jednání je pouze odchylné, neboť se nemusí obávat sankcí). Odchylka je v sociologii pojem nejasný, slovo „neslušnost“ poukazuje na to, že lidé jako zloději, prostitutky nebo sektáři porušují důležité společenské normy. Odchylný může být každý, např. cyklista je-

doucí v protisměru, není však zároveň „neslušný“. Neslušnost popuzuje nejen „řádné“ občany, ale také pokrytce, které se jí snaží trestat. Jsou to skupiny, ve kterých se neslušnost pěstuje a kteří stojí mimo spořádanou společnost.“

Podle Girtlera je rozhodující schopnost sociologa získat si důvěru zkoumaných osob a také způsob jak zkoumání provádí. Pro výzkumnou část práce sociologa používá pojem *ero-epický* rozhovor: „Myslím si totiž, že dobrá kulturně-vědecká práce je stěží možná za pomoci klasických metod sociologie, jako jsou dotazníky. Teprve navázáním přímého kontaktu, tedy zúčastněným pozorováním, volnými (ero-epickými) rozhovory a sběrem biografických údajů, jako jsou deníky a dopisy, se nám otevírá doposud cizí svět, který chceme studovat. Jsem také přesvědčen, že úlohou vědce je role tlumočnicka – jako mluvčí degradovaných skupin jsem svědkem jejich kulturního života a slovně o něm vypovídám. Nepřísluší mně ovšem role soudce nebo sociálního pracovníka.“ (tamtéž, str. 21)

Girtlerův přístup je jedním z těch, které mohou výzkumníkům pomoci dobrat se reálné specifikace okrajových kultur žijících kolem fotbalu.

3.4. Násilí na stadionech jako důsledek existenciální prázdnoty

Každé násilí namířené proti jinému člověku nebo skupině osob má hlubší společenské kořeny. Protože fotbalové násilí je páčáno v převážné míře mladými lidmi je důležité snažit se porozumět příčinám jejich motivací. Jedna z příčin fotbalového násilí může být hledání smyslu života mladého člověka.

Při snaze definovat motivace vedoucí k takovému druhu jednání jako je vášnivě fanovství nalézající své sebevyjádření v násilí ať již konaném na sobě navzájem, či agresivitě vůči institucím a hmotnému majetku, se nelze nevyhnout úvahám o vnitřních individuálních zdrojích tohoto jednání. Otázkou je, jak dalece je toto jednání podmíněno současnými kulturními zvyklostmi a jak také formuje tyto skupiny z hlediska osmyslupňování životní existence. Při diskusích na dané téma se zdá, že dochází k matení pojmů svoboda a sebeuskutečnění. Naše současná kultura má tendenci zdůvodňovat podobná jednání právem individua na svobodné sebevyjádření, které pramení z individuální svobody či individualismu. Takto pojímaná svoboda klade přílišný akcent na odlišnost od ostatních. Jakási odlišnost za každou cenu však bývá zploštěnou a postrádá hlubší objektivní smysl. Vždy je nutné se ptát: „Co je na mé odlišnosti smysluplné?“ [srov. 18, str. 39] Právě od této úvahy lze rozvinout diskusi na téma, zda násilí na fotbalových stadionech lze objektivizovat jako důsledek

existenciální prázdnoty, kterou v tomto případě vnímám jako absenci na „dobro“ orientovaného individuálního životního projektu.

Hodnotnou existenci, tedy existenci na jejímž pozadí stojí morální ideál [srov. 18, str. 21] mohou prožívat autentičtí jedinci. A také svobodní jedinci, svobodní ve smyslu, že jsou ochotni převzít plnou odpovědnost za důsledky svého chování a jednání. Každé lidské konání, tedy i fandění a chuligánství je podmíněno kulturou, ve které se realizuje. Jednotlivci a skupiny žijí v sociálně kulturní realitě, jež má v daném čase a prostoru své znaky, které mají (za použití Durkheimovy formulace) na jedince sílu utlačivou. Žijeme-li v době masmediálně šířené kultury nebo také kultury *integrační*¹⁰ budeme a jsme svědky vlivu tohoto kulturního působení na sféru volného času a jeho aktéry. V našem případě na mladé lidi, kteří nacházejí výraz tlaku integrační kultury ve fotbalovém násilí a chuligánství, tedy v kultuře absence všeobecně uznávaných norem slušného chování a pseudoliberalismu.

3.4.1. Banalizace sportu – banalizace fandění

Zvláštnost aktivit fotbalových fanoušků spočívá především v atraktivnosti prostředí, ve kterém se odehrávají. Je to svět nejrozšířenějšího a nejsledovanějšího (pro miliony na celém světě nejkrásnějšího) sportu. Na něho je celoročně zaměřena pozornost široké obce příznivců od malých vísek, kde se „kope“ okresní přebor až po 1. ligu a mezinárodní utkání. Tam všude se cítí fotbalový fanoušek potažmo fotbalový chuligán „ve své kůži“. Díky této nesmírné popularitě jsou na dění na stadionech zaměřeny sdělovací prostředky, které mediálně vytvářejí svět, ve kterém i malému je možno se zviditelnit, svět, který vytváří iluzi spolupatričnosti, solidarity a hlavně účelnosti a užitečnosti takové činnosti. Je to součást kouzelného světa sportu, který (často jako jediný v těle národním) vyvolává emoce spojené s vlastenectvím, vědomím si spolupatričnosti k národu a jeho schopnostem. Příliš mnoho krásného zdá se, že nabízí fotbal za věrnost k němu, za bezmeznou podporu a lásku do „roztrhání těla“. Fotbal, prostřednictvím svých aktérů, vytváří modely chování a postojů. Aktéry – hráče můžeme (ve smyslu U. Eca) označit za elity, jejichž institucionální moc je nulová, zato se však stávají akčním modelem pro nastupující generaci a mohou hluboce modifikovat smysl jejich hodnot a etických rozhodnutí. Vzhledem k televizním ná-

¹⁰ Integrační kultura je určována tím, co lidi zajímá. Zahrnuje v sobě různé druhy žánrů i pohledů na svět včetně zábavy a „životní pomoci“. Je velice pružná díky převzetí funkce propagační (srov. Habermas s. 273)

vykům širokých vrstev obyvatelstva se televizními programy utváří zároveň týdenní i denní řád rodiny. A protože privátní sféra není tím, čím se zdá být – sférou separovanou od okolí [jak uvádí U. Beck [32, str. 214] jsou často celými rodinami nekriticky přijímány vzorce, pomocí nichž se každé individuum snaží dekodovat sociální svět.

Jsme svědky totální banalizace sportu, jenž je prezentován jako příklad zdravého životního stylu a zábava pro miliony, jako úžasná zpráva o schopnosti člověka překonávat nemožné. V čem spočívá tato banalizace? Nepřiměřeně nadhodnocuje důležitost sportovního dění pro každodenní život miliónů obyvatel této planety. Člověčenství přelomu dvacátého a jednadvacátého století nemá smysl pro uměřenost. Přesnější by bylo říci kapitáni průmyslu a politiky nemají pro ni smysl. Z jistě pozoruhodných sportovních výsledků, které si zaslouží obdiv a z umění, které je schopno pobavit a vyvolávat pozitivní emoce, bylo vytvořeno monstrum řídicí se vlastními zákony. „Lidé touží po gladiátorech“, zní často z úst sportovních redaktorů, trenérů a ideologů sportu. Jeden z příkladů banalizace sportu, při níž se vědomě pracuje se zavádějící symbolikou. Gladiátoři dneška nejsou otroky, živořícími bez vlastních prostředků na okraji společnosti a pomyslný palec diváků otočený k zemi nepřináší dnešním bojovníkům většinou žádnou bolestivou újmu. Dalším příkladem jsou médií a zájmovými skupinami kolem sportu prováděné účelové manipulace s emocionálně podbarvenými pojmy jako vlastenectví, národ, hrdost, pevnost, bojovnost, čest, fair play aj. Tyto manipulace nepatřičně heroizují sport a vymezují mu místo, které mu nepatří a je pro společnost matoucí. Sportovní hvězdy, přesto, že takto je vyráběn jejich obraz, nejsou politickými osobnostmi v pravém slova smyslu. Politikou mohou být využíváné, snad i zneužívané. Nejsou politickými osobnostmi, byť je média často představují div ne jako mesiáše či emisary národních nebo celolidských zájmů, protože: „oni bojují za nás“. K uvedeným konstrukcím bezesporu patří koncept iluzivní rodinné příbuznosti či úzkého, téměř osobního přátelství každého fanouška ke sportovním idolům. Těm, kteří vytvářejí obraz světa sportu jde o to, aby sportovci byli veřejností přijímáni jako „naši“. To je, myslím, dominantní citový aspekt, který (v našem případě) fotbalové fanoušky stmeluje a interiorizuje ztotožnění se s klubem. Z jejich pohledu pochopitelně nemohou být hooligans aktivity chápány jako důsledek nějaké prázdnoty. Oni se jasně profilují, nacházejí pevné body své činnosti a tato jim dává i vize do budoucna. Otázkou je, zda investice osobních životních projektů do

virtuálních konceptů „světa fotbalu“ sám o sobě nevykazuje existenciální prázdnotu, neboť jak najít naplnění při absenci smysluplného obsahu?

Jiným důvodem motivace k činnosti ve skupinách chuligánů a zvláště navazujícího násilí může být silně a podvědomě pocíťovaná *iniciační touha* – v tomto případě iniciace do světa dospělých. K lepšímu pochopení kontextu iniciace a fotbalového násilí použijme příklad, který zároveň nutí k zamyšlení nad vytvářením příznivého klimatu pro vzdělávání a výchovu ve školách různých typů a stupňů.

Jestliže od novověku je podobou této iniciace školní vzdělání (např. maturita = zkouška dospělosti), v moderní době je dospívajícími tato školní iniciace často vnímána jako cosi cizorodého a že oni sami nevědomě hledají jiné formy iniciace [33, str. 157]. Tento trend samozřejmě není dobrou vizitkou rodině a škole. A naopak, svědčí o síle přesvědčivosti banalizovaných životních příběhů mediálních a sportovních hvězd. Abych však nepodlehł zjednodušujícímu nářku nad negativními vlivy médií a účelovým jednáním subjektů podporujících fotbal (a také na něm vydělávajících) je třeba se ptát, neozývá-li se v oněch vyhledávaných „mimoškolních“ iniciacích lidská přirozenost, která tím reaguje na přílišnou vzdálenost naší kultury od naší přirozenosti a na neadekvátnost postupů, které se snaží tuto vzdálenost překonávat. Takováto reakce přece nemůže být jiná než „méně kulturní“. Hlasem zdeptávané přirozenosti není přece rajská nevinnost, ale chaotický proud, který se snaží prodrat mimo vytýčené břehy nebo přes ně. [tamtéž]

A protože škola, spolu s rodinou a zřejmě i dalšími institucemi, není schopna zaujmout natolik, aby v mladých lidech zažehávala tužby po autentickém, jedinečném a hlavně vědomém životním projektu, akceptují tyto jiné iniciační procedury. Ať již je to přehnaný důraz na sex nebo na vyznávání způsobu života v subkulturách fotbalových chuligánů [33, str. 18]. Jak mají vědět, že život spojený s fotbalovou horečkou není schopen dát více než pár prchavých okamžiků vzrušení, pocitů důležitosti a síly, že na chuligánství nelze stavět smysluplný životní projekt?

3.4.2. Chuligánství – mezi *Skyllou* smysluplnosti a *Cháribdou* zábavy

Hovoříme-li o fotbalových chuligánech, je velice snadné sklouznout do odsuzujících stereotypů vyvolaných zprávami o rvačkách při a po fotbalových zápasech, po zprávách o zničeném majetku nebo dokonce o napadání bezúhonných občanů, kteří nemají s fotbalem nic společného. Předcházející část této studie se také snaží

naznačit kde hledat prameny chování vedoucího k nonkonformním projevům, část následující se pokusí zodpovědět základní otázku, zda za násilnickým jednáním lze nacházet jakési existenciální vakuum vzniklé rozkolísaným společenským vědomím na základě absence pevných hodnotových kritérií osmyslupňujících životní projekty dospívajících.

Ke zjednodušujícím soudům dochází tam, kde chybí dostatek informací, hodnověrných zpráv o daném jevu, ke kterému se snažíme zaujmout smysluplné stanovisko. V českých zemích je sběr těchto dat teprve v počátcích. Prozatím jsou shromažďovány zkušenosti ze zahraničí. Aktivity směrem k prevenci, či dokonce odstranění násilí, jsou zatím převážně vedeny administrativně právní cestou. O aktérech a účastnících fotbalového násilí zatím víme velmi málo. Chybí ucelený sociálně psychologický profil českého fotbalového fanouška. Z již získaných informací se však dají usoudit tendence vedoucí k definování možných postojů a konkrétních řešení.

Co lze tedy říci o českém fotbalovém chuligánovi a jak se jeho angažovanost ve skupinách hooligans odráží v jeho hodnotových rámcích směrem k sebeidentifikaci a tedy i k nacházení existenciálního smyslu jeho chování? K analýze řešené problematiky použiji sociologická data z vlastního anketního šetření mezi fanoušky Sparty, FK Hradec Králové a z rozhovorů s nimi. Dále se v interpretacích budu opírat o autority z oblasti sociologie, filosofie a psychologie.

Protože scéna fotbalových fanoušků není homogenní skupinou, budu pro označení té části fanouškovské scény, která vykazuje tendence k násilnickému chování a jednání používat název chuligáni nebo hooligans (ve smyslu Mareš, Smolík, Suchánek, Fotbaloví chuligáni), na rozdíl od pojmenování fotbaloví fanoušci jako označení všech aktérů sledování fotbalu. Zmíněno bylo násilí, které je organizováno a předem domluveno mezi skupinami hooligans. Fanoušci sami hovoří o těchto konfliktech jako vnitřních záležitostech hooligans. Mají tendenci tyto souboje heroizovat a přičítat jim rámce gentlemanského boje. Navíc prý neohrožují většinovou společnost. Bitky se dějí za „férových pravidel“: - bijeme se s těmi, kteří to také chtějí; - nepoužíváme žádné zbraně; - toho, kdo je na zemi nebijeme. Tato „rytířská“ pravidla bývají porušována. Bitky se často vymykají organizátorům z rukou i proto, že se do bojů mísí náhodní pozorovatelé a příležitostní rváči. Mnoho vyvolaných násilností na stadionech také překračuje rámce původně zamýšleného. Místem cílených útoků spojených band bývají tzv. slabá místa na stadionech.

Z hlediska četnosti je nejčastější násilí, které je vyvoláno nedorozuměním nebo provokací mezi různými skupinami aktérů atmosféry fotbalového zápasu (pořadatelská služba × fanoušci, fanoušci × policie, veřejnost × fanoušci apod.). Při každém zápase to na stadionech vypadá jinak. V podstatě se vytvářejí jedinečné interpersonální a interskupinové vztahy, které jsou platné pro daný čas, v daném místě a jenom pro jeden účel. Všechny tyto konflikty mají společného jmenovatele a tím je vzájemně nedostatečná znalost charakteristik „protivníka“. Při fotbalových zápasech dochází mimo hřiště ke zvláštnímu jevu – nefigurují zde logicky pouze dvě skupiny, které se navzájem vnímají jako nepřátelské, tedy fanoušci domácích hráčů versus fanoušci hráčů hostujících. Chuligánství donutilo kluby organizovat novým způsobem pořadatelskou službu a rozšířit její působnost o oblast bezpečnosti a zamezování násilnického chování. Dále přivedlo na stadiony posílené policejní jednotky jejichž působení na fotbalových zápasech je hodnoceno značně rozporuplně. Jejich základním posláním je ochraňovat zdraví a majetek občanů, a v tomto případě, i majetek fotbalových klubů. Tato ochrana logicky spočívá v zamezení takového jednání osobám či skupinám osob, které je v rozporu s právním řádem a normami občanského soužití. Přítomnost policie „zatraktivnila“ pro chuligány kulisy fotbalového utkání. Vnáší sem totiž prvek vlastní důležitosti a vzrušení podmíněné větší rizikovostí kontroverzního chování. Překračování norem se stává prestižní záležitostí a chuligánské ostruhy jsou často získávány právě na „bitevním poli“ s policií. Před zraky veřejnosti se tak odehrává zvláštní hra, která má řadu, mnohokrát kuriózních, dějství. Fanoušci rádi vyprávějí o svých výjezdech na hostující fotbalová utkání, kde ještě na hranici hostujícího města si přebírají policisté jejich autobus a za zvuku houkaček je provázejí městem až na stadion. Při cestě vlakem si fanoušky přebírají již na nádraží a provází je zase celým městem až na stadion. Kde hledat jasnější příklad toho, že společnost prostřednictvím policie fakticky legalizuje chování chuligánů, veřejně deklaruje jejich výlučnost a důležitost. Tito, vesměs mladíci, tak zažívají přímo existenciální pocit sebeidentifikace a smysluplnosti, který jim, bohužel, není schopna dát škola ani rodina. Zkušenosti z kontaktů mezi chuligány a policisty tak dávají za pravdu některým sociálním psychologům, že fotbalové chuligánství je příkladem „vyhledávání tzv. vrcholných zážitků, resp. intenzivních emocionálních zkušeností, se kterými se nelze setkat v každodenním životě“. Další dávají nevázané chování fanoušků do souvislosti s tzv. časem mimo, tedy dobou, kdy je snížena společenská kontrola nad

chováním jedince. Doba „mimo“ je podle těchto názorů časem hledání vzrušení v toku nevzrušivých situací všedního dne. (srov. Mareš, Smolík, Suchánek: s. 26)

S uvedenými názory lze souhlasit s následujícím doplněním. Sociální realita se v dnešním světě velice razantně proměňuje. Z rozhovorů s fanoušky a pozorováním jejich chování je patrný odklon od „čisté“ zábavy hledající vzrušení k chování, které lze nazvat „smysluplnou zábavou“. Již jsem se zmínil, v souvislosti s iniciací, o tom, že škola není přítažlivým rámcem životního projektu pro mnoho mladých lidí a to i přesto, že bývá prezentována jako místo, kde učení má být hrou. Jako bychom se báli říkat dětem, že se musí učit zodpovědnosti, že škola není hřištěm, ale přípravou na profesní život. A protože, bohužel, není „škola hrou“, implantují si do ní žáci zábavu. Zábavu, která nejenom rozptyluje, ale také pomáhá vyvázat se z povinnosti. Na zábavné výstřelky škola může reagovat pouze směšnými napomenutími a tresty (což je také vlastně zábavné). V souvislosti s absencí přísných společenských norem a dojmu, že vše je dovoleno a člověk k zábavě je zrozen, prožívá mladý člověk vstup do světa dospělých velice volně s představou, že takto to být má a bude napořád. Nevázaná zábava však časem pozbývá smyslu a stává se nudou. Je třeba nalézat nové a nové způsoby jak vyplnit volný čas a naplnit jej smyslem. Stát se fotbalovým fanouškem znamená možnost splnit si obě předsevzetí. Výtečně se bavit a přitom být užitečný, důležitý (sám před sebou i před ostatními). Termínem „smysluplná zábava“ tedy označuji jednání fotbalového příznivce, pro kterého původně nevázaná zábava se změnila v pocit konat něco pro „svůj“ klub, pro své kamarády, pro fotbal, zkrátka „osmyslupnit“ činnost, která má, z hlediska životního projektu, velice diskutabilní smysl. Jako důkaz lze uvést autentická vypravování fotbalových chuligánů, kteří při svém jednání prožívají velice silné a autentické prožitky. Jsou přesvědčeni, že jejich rozhodnutí zasvěcení svého života chuligánství je správné a výsledkem svobodného rozhodnutí, které jim přináší následné svobodné jednání.

Nechme promluvit, již čtyřicetiletého chuligána:

„Není to nic jiného (fandění, pozn. autora) než vlastně obyčejná láska. Člověk se potřebuje propojit s někým, či něčím – co mu dává smysl. Jsem spojen s těmi, kteří mají stejný vztah úcty ke klubu, k městu v němž žiji. Vyvolává to pocit sounáležitosti, cítím, že to má smysl, protože je nás víc takových. Navíc k tomu přistupuje, že po těch letech je můj podíl na věci zřejmý. A pro mě to není oběť – je to stav. Jsem mezi lidmi, kteří si navzájem věří, na

které je spolehnutí. Je to zvláštní svět lidí, kteří cítí vypočítavost a zbabělost společnosti. V našem světě je na kamarády větší spoleh než na jiné.“

Vyjádření dlouholetého fanouška, člověka, který je v kontaktu s jinou osobou příjemný, trochu plachý, člověka, který se věnuje grafice a osobně se angažuje za ochranu fotbalu ve svém městě, zaznívá jako přitažlivé programové prohlášení. Onu zpodobň nebagnetelizuji a nestavím do světla sžíravé intelektuálské ironie. Ona si to nezaslouží. Analyzujme ji z pohledu našeho tématu.

Bezděčně a nestylizovaně je zde kladen silný akcent na smysl konání, který v sobě zahrnuje obě roviny „morálního ideálu“¹¹. První rovinou je oblast individuálního vztahu k sobě, snaha o sebeuskutečnění a z něho vyplývající přesvědčení o autentičnosti konání. V rovině druhé je, jaksi pudově, vyjádřena touha po uznání druhými. Sebeuskutečnění má dialogický charakter – tedy až na pozadí konfrontace své představy autenticity s představami druhých a na základě vztahu k druhým osobám docházíme k sebeuskutečnění.

Zde, na základě uvedeného, se vynořuje (pro naše téma zásadní) otázka: Lze tento vnitřní smysl, tento skupinově sdílený smysl, považovat za morální ideál? Není to individuálně a skupinově pouze účelově vykonstruovaná představa? Odpověď na obě otázky a odpověď na otázku uvedenou v názvu stati můžeme dostat a dostáváme pouze v konfrontaci se společností, s názory druhých. Pouze na pozadí tohoto dialogu je možné prokázat, zda to co volíme jako jednotlivci a členové jakékoliv zájmové skupiny je správné a smysluplné. Zde se dostáváme k tomu, jak je problematické hovořit o fotbalovém chuligánství z pohledu existenciální prázdnoty. Jestliže dnešní společnost staví na odív absurditu a nesmyslnost života, přitom miliony „průměrných lidí“ propadly divnému stylu života v němž nejvyšší hodnotou je „bavit se“ (což je vcelku jen jiný projev toho, že lidský život žádný smysl nemá) [34, str. 9], potom se neptáme po prázdnotě existenciálního bytí fanouška, ale po prázdnotě společenské. Z tohoto pohledu potom chování fanoušků, na pozadí těchto „smyslů“, nabývá jasnosti a jim tento život osmyslňuje, neboť přirozeně „tendují“ k něčemu co by je zařadilo tam, kde to má smysl.

¹¹ Ch. Taylor jako odpověď na snahy relativizovat některé morální ideály uvádí, že některé druhy života jsou skutečně vyšší než jiné, těchto nároků se kultura tolerance individuálního sebeuskutečnění hrozí. Viz Taylorova *Etika autenticity* [18, stránky 23 – 25]

Přesto i ve „smyslu vyprázdňené“ společnosti stále silně působí prověřené a přirozeně zakotvené kulturní hodnoty a z nich plynoucí uvědomování si toho, co pro život lidský je důležité, hodnotné, prvořadé, naplňující. Dnešní společnost je také společností, která hledá cesty k člověku silného vnitřního sebeobrazu, sebeaktualizovanému, majícímu neustálou tendenci se zlepšovat, vhodně se chovajícímu, zkrátka k plně rozvinutému člověku směrem k další osobě či osobám. Nejlépe to lze nazvat *pohybem směrem k socializaci*. Ve vztahu k této, doufejme, že dominující, tendenci není chuligánství nic jiného než pohodlnou zábavou, iluzorním příběhem panošů pseudorytífství a ve svých nejvyhraněnějších podobách spojených s násilím je jedním jdoucím proti smyslu naplněné lidské existence, a proto důsledkem existenciální prázdnoty. Neboť z hlediska lidské projekce na tvořivou budoucnost není chuligánství nosným a smysluplným obsahem života, ve svých nejextrémnějších projevech je pro život nebezpečný.

Jak říká Lévinas [35, str. 20]: „Existence je bojem o ni, boj o budoucnost, jako starost bytosti o své trvání a uchování. Boj už existující bytosti o pokračování této existence.“

3.5. Násilí na stadionech jako rituální chování

Rituály a rituální chování se za dobu lidské existence a vývoje kultury značně proměnily. Změnil se jejich obsah, jejich motivace, část jich zanikla, část se přetrafovala a další rituály stále vznikají. Co se nezměnilo je význam rituálů a vliv na člověka. Je známo, že rituály můžeme rozdělit do 2 základních skupin – rituály s pozitivním vlivem na rozvoj člověka a – rituály podporující nežádoucí chování nebo také nepravé rituály. Agresivní a násilnické chování na sportovních stadionech se stává trvalou součástí společenské reality.

3.5.1. Socio-kulturní rozměr násilí

Jak uvádí Poněšický [28 stránky 91, 92] se zdá, že existuje spojitost biologické etiologie agrese s jejím kulturně-antropologickým vývojem, s její rolí v psychice člověka i s její společenskou podmíněností a úlohou. Agrese zřejmě souvisí s usazením člověka a s pěstováním plodin a chováním zvířat. Tím nabývala na významu teritoriální agrese. S růstem moci, bohatství, důsledku kulturního vývoje a postupující individualizace se agrese stala i prostředkem k dosahování vlastních názorů

a představ. Přeskočíme – li dlouhé období vývoje, potom v moderních společnostech se negativně projevuje vyloučení jedinců či celých skupin, které se neintegrují do fungujícího mobilního individualistického systému. Těchto okrajových subkulturách a minoritách se opět vytváří silné separatistické kolektivistické normy. (str. 93) To celé souvisí s dalším nárůstem negativních tendencí v chování exkludovaných jedinců a celých skupin. *Agrese je odpovědí na frustraci potřeby sounáležitosti, vztahovosti, spolupráce a životní orientace, která má svou příčinu v současném civilizačním procesu.* (Karstendtová in Poněšický: 93) Pro vyrovnávání společenských tenzí slouží socio-kulturní regulativy (o kterých jsme již hovořili). Jak to vypadá, když tyto se-
lhávají?

Uváděli jsme příklad z historie z Konstantinopolského hippodromu. Pro další ilustraci si uveďme jakési „milníky“ násilí páchaného anglickými hooligans za posledních zhruba 30 let (viz tabulka 3-1).

Tabulka 3-1 *Chronologie výrazných násilných vystoupení anglických hooligans. Zdroj: Kopa [50, s. 37-39].*

1974, květen:	Mužstvo Tottenham Hotspur nesmělo hrát dva zápasy na svém stadionu v evropských pohárech za výtržnosti diváků.
1975, květen	Za výtržnosti při finále PMEZ v Paříži byl Leeds United na čtyři roky vyloučen z pohárů. Později byl trest zmírněn na dva roky.
1977, červen	Manchester United vyloučen z PVP za řádění diváků zápase proti St. Etienne. Později byl trest zmírněn, klub musel hrát 200 km od Manchesteru.
1977, říjen	Angličtí fans způsobili velké škody na stadionu v Luxemburgu při kvalifikaci na MS 78.
1980, červen	Angličtí fans řádili v Itálii během utkání ME 80 Anglie proti Belgii.
1981, květen	Angličtí fans zlikvidovali obchody v Basileji cestou na zápas kvalifikace MS 82 Švýcarsko – Anglie.
1983, září	Příznivci Tottenhamu řádili v Rotterdamu, třicet lidí skončilo v nemocnici.
1984, říjen	Fanoušek Tottenhamu byl zastřelen v Bruselu, 200 fans zadrženo policií po výtržnostech na finále poháru UEFA proti Anderlechtu.
1985, květen	Tragédie na Heyselově stadionu v Bruselu při finále PMEZ mezi Liverpoolem a Juventusem. Zahynulo zde 39 lidí, především Italů. Všechny anglické kluby byly vyloučeny z pohárových soutěží. Startovat mohly opětovně až od sezóny 1990-1991. Liverpool dokonce o rok později.
1988, červen	Zhruba 400 fans zatčeno během výtržností v barech a na ulicích v průběhu ME 88 v Düsseldorfu, Stuttgartu a Frankfurtu.
1990, červenec	Angličtí fans zapleteni do násilí v Cagliari a Rimini během MS 90 v Itálii.
1992, červen	Řádění anglických fandů při ME 92 v Malmö a Stockholmu vyvolalo pochyby, zda Anglie může pořádat ME v roce 1996.
1993	čtyřdenní nepokoje v ulicích Amsterdamu a Rotterdamu před utkáním Anglie-Nizozemsko v kvalifikaci na MS 94. Policie zadržela 1000 výtržníků a 100 z nich obvinila.
1993, říjen	Více jak 100 fans Manchesteru United zadrželo během výtržností u hotelu v Istanbulu.
1995, duben	Fans Chelsea se zapojili do bitek s policií během PVP v Zaragoze.
1996, březen	Více než 200 chuliganů zatčeno v Londýně po násilnostech, které vypukly po porážce Anglie od Německa na ME 96.
1997, říjen	Policie použila obušky proti anglickým fans během zápasu v Římě v rámci kvalifikace na MS 98.
1998, červen	Angličtí fans rozbíjeli lokály v Marseille a Saint Etienne během MS 98.
1999, září	Policie zadržela více než 160 lidí po utkání Anglie – Skotsko ve kvalifikaci na ME 2000.
2000, únor	Policie použila slzný plyn, aby rozehnala Chelsea fans během výtržností v Marseille.
2000, květen	<i>64 fans Arsenalu a Galatasaraye zatčeno a 23 osob zraněno během bojů na hlavním náměstí v Kodani před finálovým utkáním Poháru UEFA. Dvoudenní násilí v ulicích Charleroi při ME 2000 skončilo zatčením 900 fans a hrozbou pro Anglii, že bude vyloučena z ME 2000.</i>

Každá společnost tedy má vytvořený systém sociokulturních regulativů. Ty se uplatňují při motivacích prospěšného jednání i při potlačování jednání většinou společnosti neakceptovatelného. Sportovní hry jsou moderní společností našeho kulturního okruhu přijímány jako velmi pozitivní prvek podporující integraci společnosti, posilující vědomí sounáležitosti a přispívající ke zdravému fyzickému vývoji členů společnosti i saturující část jejich volného času. K podpoře sportu jsou vytvářeny in-

stitucionální a organizační podmínky. Jednou z důležitých charakteristik sportu je jeho „vysoký stupeň organizovanosti, opírající se o rozsáhlou síť mezinárodně, národně i lokálně působících institucí a organizací (základní jednotkou je klub či sportovní oddíl)“. [2, str. 1210]

Při obecném vědomí globalizace není třeba ani příliš zdůrazňovat, že tak jako je zinternalizovaný sport, v našem případě i kopaná, tak stejné nebo velmi podobné jsou projevy fotbalových diváků všude na světě. V žádné fotbalové zemi také společnost neakceptuje násilí spojené s touto hrou. Hovoříme-li o stejnorodosti projevů diváckého násilí snad všude na světě, nelze z mnoha hledisek – zejména hlediska kulturního – hovořit o jeho stejných příčinách v různých částech světa. Společenské, kulturní, ekonomické podmínky a s nimi související kulturní vzory např. obyvatel zemí Jižní Ameriky a zemí evropských jsou natolik rozdílné, že definovat příčiny násilnického chování při fotbalových utkáních na základě našich zkušeností jednoduše nelze. Jak již bylo naznačeno, příčinou je rozdílný kulturní vývoj. Nakonečný [11, str. 190] uvádí: “Kulturní evoluce neměla jednotnou vývojovou linii, došlo ke vzniku plurality kultur, částečně související s pluralitou ras. Kulturní vzory fungují především jako normy chování v rámci té které kultury, které jsou současně základními nositeli psychologického vlivu kultury. Jsou to obyčeje, tradice či zvyklosti, mravy, práva a tabu; jejich vliv zajišťují pozitivní ocenění a negativní sankce za jejich dodržování a nedodržování, které fungují jako formální a neformální systémy odměn a trestů.”

Rituál jako všelidská kulturní praktika je součástí fotbalového fandění, prvky ritualizace nacházíme i v nejagresivnějších formách diváckého násilí.

3.5.2. Násilí jako postrach doby

Násilí se stalo jedním z hlavních a nejožehavějších společenských témat. Zdá se, že je všudypřítomné. Každodenní zprávy ze světa i z domova jsou toho důkazem. Zatímco násilí páchané v rámci současných válek ve světě, násilí páchané na celých etnických skupinách, násilí uplatňující se v obchodu s dětmi a ženami nám poskytuje spíše téma pro vzrušené debaty, ale vnitřně nás (až na výjimky) nikterak zvláště nepoznamenává. Proč je tomu tak, je věc známá, snadno zdůvodnitelná psychologicky i sociologicky. Stejně tak ale můžeme zdůvodnit proč násilí, které je objektivně svým rozsahem a důsledky nesrovnatelně mírnější, spáchané v našem okolí, na našich známých nebo přímo našich blízkých, v nás vyvolává bezprostřední pocit ohroženosti, nutkavou touhu a snahu tomuto násilí čelit, vyhnout se mu a hlavně ho potrestat.

Uvedené pocity souvisí s tím, jak přímo a bezprostředně se cítíme ohroženi sami nebo naši blízcí. Blížkost nebezpečí, v našem případě představovaného určitým druhem násilí, podněcuje naši představivost a fantazii, mobilizuje mechanismy ochrany a obrany. Na straně druhé je možné konstatovat, že při určité konstelaci situací, přestav, nálad, ale například i frustrací, se sami stáváme aktéry či účastníky násilí. Sami ve chvíli pocitu nadřazenosti, své vlastní síly nebo silné „ideologie“ vztažené skupiny rozněcujeme násilnickou náladu. Je zajímavé, kolik aktérů šikanování na školách nebo výtržníků na stadionech si ve chvíli, kdy se mají zodpovídat za své jednání, není schopna racionálně zdůvodnit proč se s takovou razancí stali násilníky. C. G. Jung [36 stránky 179-180] o těchto výbuších agrese (byť v jiných souvislostech) říká: „Bohužel se zdá, že tyto projevy k přítomnosti nejen náleží, ale že je lze ve zvláštní míře očekávat ještě v budoucnosti ... Člověk má opravdu dostatečný důvod pro to, aby se bál neosobních sil, které sídlí v nevědomí. Tkvíme v blažené nevědomosti o těchto silách, protože se nikdy nebo alespoň skoro nikdy neprojevují v našem osobním jednání a za obvyklých okolností. Když se však lidé shluknou a vytvoří dav, uvolní se dynamismy kolektivního člověka – bestii nebo démonů, kteří v každém jednotlivci dřímají, dokud se nestane součástí masy ... Máme vždycky sklon svalovat vinu na vnější okolnosti, avšak nic v nás nemohlo vybuchnout, kdyby v nás nic nebylo. *Ve skutečnosti žijeme pořád na sopce, a pokud je nám známo, neexistují dosud žádné lidské prostředky, jež by člověka ochránily před možným výbuchem, který zničí každého, kdo je na dosah.*“ (kurzivou zvýraznil J.K.)

Tato pesimistická vize je bohužel příliš reálná a zkušenosti ze stadionů dávají Jungovi za pravdu. Dnes již neplatí (pokud vůbec kdy platila) jednoduchá rovnice násilník = nevzdělanec ze špatné rodiny. Znamená to tedy, že do vlivu na mladou generaci vstupují další vlivy související s osvobozením lidí od některých forem sociální nerovnosti a v souvislosti s tím s nebyvalými přeměnami dosud tradičních přístupů k životu.

Násilí na stadionech je způsobeno komplexem společensko historických souvislostí, specifických atributů sportu a jeho zvláštním postavením ve společenském životě, úrovně společenského vědomí dané společností, psychických zvláštností jednajících členů společnosti. Dále je nepřímou ovlivňováno mírou schopnosti všech prostředků společenského působení (kulturní instituce, masová komunikace, politika, jazyk) ovlivňovat postoje a chování členů společnosti. Zvláště významné se jeví, jak výše uvedená abstrakta vstupují do procesu osvojování světa dětí a mládeže a ovlivňují jejich socializaci.

3.5.3. Chování na stadionech jako rituál

Jak již bylo zmíněno, mnoho výtržníků si ve chvíli zodpovídání se za své normy přesahující chování neuvědomuje proč se stali násilníky. Možné vysvětlení tohoto stavu „mimo sebe“ v určité vypjaté situaci je možno nalézt v základní vlastnosti rituálu – člověk v něm jedná ve vypjatém emocionálním stavu.

Co je rituál a jaké je jeho vymezení v souvislosti s diváckým násilím?

„Rituál, který byl původně prostředkem intuitivního sjednocování jedince s kosmickým řádem, se postupem času stal nástrojem organizace společnosti, a to jak v pozitivním, tak i v *negativním* slova smyslu...Rituál je spojován se vztahy a ději uskutečňovanými ve skupině, je sdílen kolektivně. Je založen na nápadném chování členů skupiny, které se opakuje ve vymezeném čase a tím se standardizuje. Původně vzniká rituál *jako reakce jednajících osob na situaci rozhodování nebo strachu, přičemž pro svou identickou opakovatelnost funguje jako stabilizátor jednání*“ Babyrádová [37, str. 104].

Rituál obecně je vymezován jako pozitivní forma sociálního jednání, která je nástrojem upevňování skupinových vztahů, nástrojem potvrzování společenské role, jako zdroj inspirace k různým činnostem, jako možnost individua vstupovat do světa sdíleného kolektivem.

Již z výše uvedeného je zřejmé, že chování fanoušků při fotbalových zápasech lze zařadit mezi formy chování, které ve svých aspektech lze hodnotit jako rituální.

Pro hlubší pochopení vnějškové iracionality násilného chování na stadionech zvýrazníme jednu z podstatných charakteristik stránky rituálního chování jako chování úzce spojeného s emocionalitou. Babyrádová k vysvětlení tohoto spojení používá i Durkheimových závěrů vyvozených ze studia různých společenství. Vraťme se k myšlence, že rituál vzniká jako reakce „na situaci rozhodování“ a „situaci strachu“. Pokud rituál vzniká jako odpověď na tyto situace, pak je spojen vždy s určitou emocí, jíž dává nejdříve průchod a potom řešení. *Právě tento aspekt rituálu přináší s sebou i určitá úskalí, neboť člověk je ve vypjatém emocionálním stavu ve svém jednání také lehce zmanipulovatelný.* Pravidla jednotlivých společenství jsou výrazem jejich soudržnosti vznikající na základě *iracionálních silně emocionálně zabarvených popudů. Pravidla chování a jednání, která členové společenství spolu sdílí, nejsou fi-*

xována na základě racionální rozvahy, nýbrž jsou upevňována při pořádání společných obřadů, jež legitimizují jejich trvalejší platnost. [37, str. 105]

Dříve, než se budeme věnovat rozborům konkrétních projevů rituálního chování fotbalových fanoušků, je nutné definovat, zda se jedná o „pravou“ či „nepravou“ ritualizaci.

Je-li, v pozitivním vymezení, rituál „symbolicky a normativně standardizovaný způsob chování a soubor obřadných činností, jehož prostřednictvím příslušníci určité skupiny udržují a upevňují hodnoty a normy své kultury“ [38], potom bychom za „nepravý“ rituál mohli považovat jakýkoliv standardizovaný způsob chování, který je v rozporu s hodnotami a normami dané kultury. V ritualizovaných činnostech fotbalových fanoušků je však pouze část forem chování, které můžeme označit jako negativní a nebezpečné. Zde se jedná o přímé násilí vůči jiným lidem, ničení a poškozování věcí, agresivita spojená s vulgárními verbálními útoky atp. Potom je zde škála chování, kterou bychom mohli nazvat, vůči hodnotám a normám dominantní kultury, jako neutrální. Zde můžeme uvést pískot na tribunách, tzv. mexické vlny, zpívání chorálů, mávání šálami atp. Z hlediska „pravosti“ či „nepravosti“ rituálního chování však patří i tyto mírné a neublížující formy chování k rituálům „nepravým“ v tom smyslu, že „v tomto druhu rituálu jde o využití estetických prvků, vyskytujících se původně v sakrálních obřadech, k účelu dosažení emocionálního efektu s cílem ovlivnit rozhodování určitých sociálních skupin ve prospěch skupin jiných“. [37 str. 75] Navíc je zde důležité podotknout, že se tito aktéři sociálního života chovají natolik specifickým způsobem a jejich životní styl je natolik odlišný, že hovoříme o *subkultuře* (*okrajové kultuře*) fotbalových fanoušků. Jejich nejextrémnější odnož, kterou označujeme jako fotbalové chuligány (hooligans, rowdies), můžeme označit za *kontrakulturu*.¹²

3.5.4. Násilí na stadionech jako rituál

Pokusme se nejprve pohlédnout na násilí páchané na stadionech jako na součást přechodového rituálu. Podle Gennepa, má-li člověk přejít z jedné profesní skupiny do jiné, či má-li se laik stát knězem a naopak, musí provést obřady nebo projít

¹² Subkultura, která vytváří a reprodukuje normy a hodnoty, které ostře kontrastují s analogickými normami a hodnotami dominantní či hlavní kultury. Nejde o pouhou odlišnost, ale o radikální odmítání, o vědomou kontradikci.

určitou iniciací související s určitou citovou tendencí a s určitou mentální orientací – přechod z jednoho do druhého není možný bez nějaké přechodné doby. [39 str. 12]

Fotbalový fanoušek, dle zkušeností zahraničních i zkušeností domácích, skutečně prochází z jedné skupiny (kterou můžeme pracovníčně nazvat občanskou) do skupiny jiné (v našem případě skupiny chuligánů) prostřednictvím přechodových rituálů, které nemají přesně stanovenou posloupnost a časovou omezenost. K tomu však, aby se z průměrného fanouška stal chuligán či rowdies, je nutná určitá vnitřní, psychická průprava. Fanoušek většinou prochází procesem interiorizace, zvnitřnění pravidel fotbalových rituálů, přijetí fotbalové, chuligánské a konkrétní klubové mytologie, prochází procesem osvojení si používání konkrétní symboliky. To vše fanouška postupně vyděluje z „občanské“ společnosti a vtiskuje mu pečeť fanouškovské vnější i vnitřní distinkce, kterou si je schopen částečně podržet i mimo tyto své referenční skupiny. Způsob uvažování, reakce na situace všedního života potom v sobě nesou prvky zažitého chování z fotbalových zápasů. Nováčci mezi fotbalovými fans procházejí zasvěcujícími rituály, které napříště určují jak se ten který příznivec klubu a člen konkrétní skupiny bude oblékat, jaký bude používat žargon, jaký druh piva bude pít, koho nenávidět, koho ctít. Důležité naučit jej „správně“ se chovat na stadionech. Za typický projev fotbalových fanoušků i chuligánů označujeme tyto fotbalové rituály – pískot při nástupu soupeřova mužstva, pískot na rozhodčího, zvedání šál při zpěvu chorálů, děkovné rituály při vyhraném zápasu, zvedání rukou při rozehrávání rohového kopu. Postupem času jedinci ve skupině získávají zkušenosti, prohlubují se vztahy mezi jednotlivými členy, mění se i motivy jednání skupiny apod. Lze pozorovat jistou dynamiku skupiny, která je založena na stejných hodnotách i cílech (např. averze k policii, důvěra v chuligánskou skupinu, snaha být nejlepší skupinou chuligánů). Každá skupina má své specifické normy a limity pro meziosobní vztahy a chování (např. ne/podporování reprezentace, politické postoje). [24, str. 27] Z rituální terminologie zde můžeme použít pojem tabu, který (podobně jako rituál) má v kontextu chování fanoušků vlastně dvojnásobně negativní význam. Tabu znamená zákaz, tedy příkaz něco nedělat. Ne ve smyslu absolutní pasivity, ale ve smyslu volního aktu, vědomí, že to či ono záměrně dělat nebudu. Sem bychom mohli zařadit širokou škálu projevů slušného a empatického společenského chování – od způsobu oblékání, mluvy, po praktikování běžně zažitých společenských norem.

Dle sociologických průzkumů můžeme skupiny násilnických fanoušků definovat také jako generační uskupení - z toho plyne další výjimečnost příslušnosti k této skupině – na základě iniciace se fanoušek v každé zemi stává příslušníkem ohromné skupiny fanoušků na celém světě. S nimi je spojen jakýmsi bratrskými pouty a solidaritou.

Tak, jak probíhá proces interiorizace subkulturních norem, tak se zvyšuje tzv. skupinové vědomí, které každý z členů party prožívá obdobně. Spolu s tím roste ochota k agresivnějším způsobům prožívání fandovství. O tom, že vstup do party a život ve skupině fanoušků nemusí nutně vést k nebezpečné agresi a bitkám svědčí i následující typologie fotbalových fanoušků, které zároveň dávají přehled o formách a způsobech praktikovaných rituálů:

Fans (fandové) sice intenzivně prožívají utkání, neusilují však o vyvolávání výtržností. Snaží se o dokonalou znalost historie klubu i soudobého dění (čtou sportovní noviny a časopisy, sbírají upomínkové předměty, chodí na setkání s hráči);

ultras se zaměřují na efektivní činnost na stadionech. Realizují (většinou nepovolené) pyrotechnické aktivity, vytvářejí velké a propracované transparenty či klubové písně, hesla s agresivní rétorikou apod. Neužívají však brachiální násilí;

hooligans (též *rowdies*) se zaměřují především na výtržnosti a na násilí, ať již vůči příznivcům protivníka či policii, pořadatelské službě anebo „příležitostným cílům“, přičemž své aktivity přenášejí mimo hlediště stadionů;

roligans se zaměřují na slušné povzbuzování, často doplňované o komické a recesistické prvky. Vznikly na protest vůči brutalitě *hooligans*. Nebrání se však konzumaci alkoholu před, při a po utkání, aniž by však opilost využívali k násilnickým výtržnostem. [40, str. 433]

Část fotbalových fanoušků, zvláště patrné je to u organizovaných skupin, kde proběhl proces vnitroskupinové koheze, se vydává na cestu vrcholného zážitku z fotbalového chuligánství – do praktického zhmotnění nepřítele, který do té doby existoval jako imaginární pojem v chuligánských mýtech. Tímto nepřítelem nejsou jenom fandové a chuligáni jiných klubů, podvědomě se nepřátelskou stává celá společnost, které se lze pomstít demolováním nejenom zařízení stadionů a jejich okolí, ale v podstatě všeho, co přijde partám do cesty. Tyto projevy brachiálního násilí lze považovat za rituál s předem stanovenými pravidly za použití moderních prostředků

komunikace. Bitky skupin chuligánů se domlouvají mobilními telefony. Agrese tak bývá odkládána na místa mimo stadiony, mimo dosah bezpečnostních složek. Pro agresí mezi jednotlivými chuligánskými skupinami je typická vendeta. Skupina, která utrpí porážku v bitce, se na další setkání a případnou rvačku lépe připraví a snaží se zneprátelené skupině porážku oplatit. [24, str. 28] A protože racionálním uvažováním nelze nenávisť vůči protivníkům zdůvodnit přichází intuitivně ke slovu imitativní magie, která zase má úzkou spojitost s rituálním chováním.

Tady se pozastavme nad zvláštním úkazem, který by bylo nutné podrobit hlubšímu zkoumání, a sice v jaké korelaci je touha po silnějších prožitcích se snahou vytváření imaginárního světa, pseudosvěta, kde neúspěšní a nevědomí získávají slávu a úctu. Jak říká Freud: „Člověk má nesmírnou důvěru v moc svých přání“. [41, str. 62] Tato lidská vlastnost nachází svůj výraz i na půdě fotbalového chuligánství, kde intuitivně aktéři tohoto zvláštního světa se stávají čaroději imitativní magie, kterou provozují mimo stadiony i při zápasech. Tato magie vychází z jednoduchého principu sympatetické magie (věci na sebe navzájem na dálku působí) a v konkrétním případě nachází výraz v hanlivých popěvcích, komolení jmen, dávání pejorativního nádechu určitým jménům – znám-li jméno osoby či ducha, získám nad nimi určitou moc. [srov. 41, str. 61]

Rituál člověku tradiční společnosti umožňoval navazovat kontakt s metafyzickým světem, dával mu lépe porozumět světu, ve kterém žil. Pomáhal mu vyrovnávat se s obavami a strachem před nepoznaným. Rituální praktiky, spolu s mýtem a doplněné magickými obřady rozšiřovaly představový svět přírodního člověka. Nepravé rituály praktikované v našem případě moderním člověkem žijícím ve fanouškovských subkulturních skupinách jej naopak vzdalují od skutečně žitého života ve skutečném světě. Je to způsob úniku především před sebou sama, úniku do představového světa pseudohrdinství a křehkého chlapáctví. Do světa v němž žijí bohové – fotbalové hvězdy, které na rozdíl od bohů přírodního člověka, nemají moc reálně motivovat člověka, který v ně věří, ke smysluplně prožívanému životu.

4. Společenské kontexty fotbalového diváctví v českých zemích

4.1. Kultura a sport jako spojenec nové ideologie

„Kultura, ať již společnosti, skupiny či jednotlivce je trvalým procesem udržování vlastní identity skrze koherenci poskytovanou určitým konsistentním estetickým měřítkem, určitou mravní koncepcí JÁ a životním stylem, jenž tyto postoje vyjadřuje ... Kultura je tedy doménou vnímání emocí a mravního citění – a také inteligence, která má za úkol tyto pocity utřídit.“ [42, str. 59]

Úroveň společnosti (doplnit jaká úroveň) stojí a padá se schopností naplňovat kulturní proces obsahy, které ji budou udržovat ve stavu rovnováhy, obsahy, které budou natolik přirozeně reagovat na potřeby člověka, že tímto úkolem nebude zaskočen. Že jeho konání bude přirozené, bude je považovat za logické a užitečné. Chceme-li pochopit proměnu životního stylu mládeže v České republice, která je pochopitelně zdrojem změn v oblasti fotbalového diváctví, je nutné analyzovat společenské a kulturní poměry od politických změn v roce 1948. Toto období, i přes proklamativní vysokou společenskou vyspělost a pokrokovost, nenaplňovala společenské procesy takovými obsahy, které by zajistily trvalou rovnováhu a stabilitu nového typu společenského zřízení.

Česká společnost od roku 1948 procházela obdobím, které se (přes nikdy příliš vážně přijímaný „Morální kodex budovatele komunismu“, tzv. MOKOBUKO) oficiálně pyšnilo svojí lidskou spravedlností, vysokým morálním kreditem a svobodou. Nakonec v postulátech MOKOBUKO byly zakódovány mravní kodexy prověřené staletími. Jenom kontexty společenské reality do kterých byly tyto požadavky na jednotlivce zasazeny vyvolávaly spíše apatii. Rozpory mezi ideologizovaným obrazem světa a světem reálným nutily obyvatele této země žít dvojitý život. To je jeden z důvodů proč se česká společnost za padesát let komunistického působení nikdy plně a vnitřně, ve své většině, s uvedeným morálním kodexem neztotožnila. Na veřejnosti jsme se chovali jak to požadovala oficiální morálka. V soukromí rodin však vládla zvláštní situace. Díky generacím, které byly ovlivněny morálním étosem 1. republiky, probíhala výchova mladé generace ještě v „klasickém“ rodinném modelu a prostředí. Zde je nutné zdůraznit autoritu rodičů, zejména otce, a hierarchii širší rodiny. Dítě zůstávalo pro své rodiče dítětem do období adolescence s příslušným společenským statu-

sem, ke kterému patřila i vcelku přísná společenská kontrola dospělými na veřejnosti, autorita učitelů, vychovatelů a bezpečnostních složek. Postupně během „budování socialismu“ se tyto role oslabovaly, model, který vyhovoval tehdejší ideologickým poměrům, zůstával nezměněn.

Vliv na život české společnosti v tomto období měly také poměry ekonomické. Jistota, přímo povinnost, pracovat, dávala rodinným a společenským vztahům určitý klid a vyrovnanost. Nivelizace v odměňování, trvalý nedostatek některých druhů zboží, měla za následek majetkově vyrovnanou strukturu společnosti. Závist a běžné pŕtky mezi lidmi se odehrávaly na méně významných společenských polích. Mládež, kterou západní životní styl magicky přitahoval, měla, i díky ekonomické situaci, jen omezené možnosti jak si opatřit atributy této kultury. Západní životní styl, jakkoliv byl i dospělými oceňován, neměl v rodinné výchově přílišný vliv. I když se v průběhu osmdesátých let se v části rodin začínají postupně prosazovat prvky tzv. volné výchovy inspirované zkušenostmi severských zemí, zůstával rodičovský vliv praktikován spíše autoritativně.

I přes ideologickou a faktickou politickou bariéru začíná do poměrů československé společnosti přeci jenom pronikat hodnotové vzorce vrcholné industriální společnosti. Paradoxně se tak v socialistickém kontextu objevují prvky západně laděných životních stylů, které se projevovaly ve způsobu oblékání, bytové architektury, ale také ve způsobu zábavy. Vzpomeňme na vzedmutou vlnu tanečních diskoték, která poznamenala dospívání a zrání celé jedné generace. Stále zřetelněji je obyvateli dáváno najevo opovržení sovětskou kulturou.

Podstatně jiné poměry, než na jaké jsme zvyklí dnes, panovaly i ve školách. Výuka probíhala podle jednotných a pro učitele závazných osnov. Formálně byly osnovy zpracovány tak, aby odrážely ideály socialismu a míru. Důraz byl kladen na výchovu žáků v duchu socialistické morálky pod taktovkou komunistické ideologie. Školy byly místem kde se realizoval „výchovně vzdělávací proces“. Škola a s ní samozřejmě také učitelé požívali, oproti dnešním poměrům, specifickou autoritu s poměrně velkými pravomocemi. Tato autorita se explicitně odvíjela od charakteru společenského zřízení, které fungovalo na bázi jednoty strany a lidu. Jednotný cíl – vybudovat socialistickou společnost měl i jednotné prostředky výchovy nového socialistického člověka.

Stranou nebyla ponechána ani sféra volného času, která byla považována za podstatnou součást vlivu na mladá lidi a člověka vůbec. Přes společenské, zájmové a sportovní organizace uplatňovala KSČ svoji vedoucí úlohu ve vlivu na výchovu k socialistickému vlastenectví. Dominantní postavení mezi mládežnickými organizacemi zaujímal Československý a později Socialistický svaz mládeže (SSM) a jeho suborganizace sdružující děti od 6 do 15 let – Jiskra a Pionýr. SSM umožňoval ve svých zařízeních organizovat pestrou škálu zájmových aktivit hlavně pro děti a mladší mládež. Další významnou organizací, která nabízela mládeži a dospělým atraktivní využití v přitažlivých činnostech např. automobilového, motocyklového, leteckého, parašutistického, horolezeckého a potápěčského sportu, byla branná organizace Svaz pro spolupráci s armádou (SVAZARM). Československý svaz tělesné výchovy (ČSTV) vytvářel podmínky pro sportovní činnost všeho druhu – profesionální i amatérskou (i když termín profesionální se nepoužíval a byl maskován zaměstnaneckým poměrem sportovce k výrobnímu podniku nebo státní instituci, kteří byli zároveň zřizovateli daného sportovního oddílu). Mimo tyto nejvýznamnější organizace působila v socialistickém Československu široká a pestrá směsice zájmových sdružení a hnutí. Od Svazu zahrádkářů, přes Svaz chovatelů drobného zvířectva, Rybářský svaz až např. po Svaz žen. Všechny zájmové organizace byly finančně podporované státem a do jejich užívání byl svěřen značný movitý i nemovitý majetek, který umožňoval organizovat pestrou a zajímavou činnost.

Implicitně bylo smyslem zájmových organizací dohled a vliv na názory a chování lidí v době mimopracovní. Nicméně z pohledu námi řešeného problému, tedy sociálně-kulturních podmínek ve vlivu na chování obyvatel, je důležité upozornit na to, že mládež měla obecně možnost zapojit se do volnočasových aktivit. Důležitá byla dostupnost systému. Organizace zajišťovaly činnost zadarmo nebo na základě minimálních finančních příspěvků.

Je nepochybné, že tyto organizace měly nesporný vliv na rozvoj prosociálního jednání zapojených členů. Zejména děti a mladí lidé se tak přirozeně učili rozvíjet kooperaci, vnitroskupinovou komunikaci, vědomí soudržnosti a sounáležitosti a zodpovědnosti ke skupině. Výchova ke kolektivismu přinášela samozřejmě své zdravé i červivé plody. Na jedné straně si lidé, na základě těchto zkušeností, dokázali pomáhat (např. při stavbách rodinných domků a chat), na straně druhé podvazoval schopnost individuálně se prosazovat, brát se za svá práva. Tuto ambivalentnost ja-

kéhokoliv druhu socio-kulturního jednání, nacházíme však ve všech lidských společnostech bez ohledu na sociální organizaci a politickou orientaci.

Důležitou funkcí společenských institucí je sociální kontrola chování členů společnosti. Zvláště mladí lidé byli v tomto období v podstatě neustále pod dohledem. Tento prvek totalitně organizované společnosti přináší své zisky v oblasti prevence sociálních patologií a zamezování kriminálnímu jednání. Zanedbatelný není další typ sociálního jednání – dobrovolná aktivita, na níž byla postavena činnost většiny zájmových organizací. Tito dobrovolníci se často rekrutovali ze základních organizací, ve kterých často sami vyrostli. Postupem doby tak vznikla početná skupina lidí, kteří, bez nároku na finanční odměnu, byli ochotni věnovat svůj čas jiným. Nepřímo tak vytvářeli existující a živé vzory entuziasmu, který je hodný následování.

V období do roku 1989 tak fungoval výkonný systém, který byl v široké míře schopen eliminovat sociálně patologické jednání mládeže a posiloval prvky pocitu sounáležitosti a sociálního cítění. Celý systém zájmové a spolkové činnosti na bázi společenských organizací byl vytvořen a řízen KSČ. Nutno podotknout, že pestrá struktura zájmových a společenských organizací vznikala přeorganizováním bohatého spolkového života, který má na našem území tradici z dob Rakousko-Uherska a První republiky.

4.2. Česká kopaná a diváctví 1948 - 1989

V roce 1948 píše již český (od 1918 československý) fotbal 52 let své historie. Za tu dobu odehrála ČSR 138 mezistátních zápasů s celkovou bilancí 70 zápasů vyhráno, 36 prohráno a po 32 zápasech se ČSR rozešla ze soupeřem nerozhodně. Největším úspěchem bylo 2. místo na MS v Itálii v roce 1934. V tomto roce také, na stadionu Sparty, poráží náš tým poprvé Angličany.

Na začátku období, o kterém mluvíme, tedy rok 1948, měl náš fotbal za sebou „zlatou éru fotbalového diváctví. Po první světové válce a vzniku samostatného Československa nastala „zlatá éra“ fotbalového diváctví na našem území. Roku 1925 vznikla celostátní profesionální fotbalová liga a na jednotlivé zápasy chodilo až 30 000 diváků (například derby Sparta vs. Slavia). [9] Spolu s vysokou návštěvností, které se současná utkání ani zdaleka nepřibližují, se v hledištích fotbalových stadionů objevily také divácké výtržnosti. Většinou se však jednalo pouze o projevy verbální

agrese diváků vůči rozhodčímu či diváckých skupin vůči sobě. Zřídka docházelo i k vniknutí diváků na hrací plochu a napadení hráčů protivníka. V takových případech bylo utkání zpravidla přerušeno. [tamtéž]

Za první republiky se stal fotbal celospolečenským fenoménem, kdy pronikal do ostatních oblastí lidské činnosti a fotbalové zápasy byly i dlouho po svém ukončení předmětem hovorů. Výhry oblíbených fotbalových klubů byly i v té době fanoušky velice oslavovány a oslavy přesahovaly brány fotbalových stadionů. [43] Hooligans však v Československu v té době prakticky neexistovali.

Vysoká návštěvnost fotbalových utkání s sebou nesla i riziko vzniku hromadného chování. Nejpočetnější divácká návštěva byla zaznamenána při zápasu mezi Spartou Praha a Austrií Vídeň v rámci Mitropa cupu (soutěž, ve které se utkávaly nejlepší kluby předchozí sezóny z Československa, Rakouska, Itálie, Švýcarska, Maďarska, Rumunska a Jugoslávie Jak uvádí např. Dunning a další: „Tato návštěva je pouze odhadována na 60 000 diváků, protože došlo k proražení bariér a vniknutí neplatících diváků na stadion.“ [44]

Únor 1948, jak už jsme předeslali v minulé kapitole, samozřejmě zasáhl i do poměrů vrcholového sportu. Zejména období padesátých let 20. stol. se vyznačovalo velmi tuhou totalitou vyznačující se na poli sportovním zvláštními a striktními požadavky. Sport se stal důležitým ideologickým nástrojem a sportu vrcholovému náležela úloha propagátora socialistického zřízení „tábora míru a socialismu“. Od této chvíle neměl sport primárně za úkol potěšit diváky, ale demonstrovat vymoženosti socialistického zřízení, dokázat vítězství nad kapitalismem i v různých sportovních odvětvích. Zcela logicky a analogicky dané situaci byly vytvořeny armádní a policejní kluby, které získávaly jakékoliv domácí hráče, které chtěly – hráč byl odebrán svému klubu, v případě že odmítl, mu byla znemožněna další kariéra. [9, str. 20] Armádní a policejní kluby byly protěžovanou složkou sportu. Je nutné si uvědomit, že právě tyto dvě totální organizace byly, po personálních čistkách, plně uvědomělých soudruhů, kteří přímo přísahali věrnost socialistickému zřízení a Komunistické straně Československa. V této době také končí svoji aktivní činnost nebo emigruje na Západ řada výborných sportovců. S odchodem sportovců do ciziny se potýká ostatně komunistická moc po celou dobu existence socialismu u nás.

Stálá kontrola se nevztahovala pouze na fotbal, ale také na fotbalové diváctví a případné divácké excesy tak byly postihovány tvrději a nekompromisněji než

v předchozí době a také než je tomu v současnosti. Největší diváckou základnu měly v té době pražské a bratislavské kluby (Spartak Sokolovo – původně i v současnosti Sparta, Dynamo Praha – původně i v současnosti Slavia a další. Průměrná divácká návštěvnost zápasu nejvyšší soutěže se v poválečné době pohybovala nad 10000 diváky, což je stále více než je tomu v současnosti, kdy některé zápasy sleduje i méně než 1000 diváků. (tamtéž)

Nárůst diváckých výtržností nastal v Československu v 70. letech 20. století, a to i přes, státními a stranickými orgány deklarovanou, etapu rozvinutého socialismu. Tedy etapu, která byla (slovy stranických a vládních usnesení) charakteristická „sepjetím strany a lidu“. V této fázi socialismu již nebylo místo pro ty, kteří chtějí narušovat poklidný vývoj naší společnosti. Proč tedy po desetiletích snah o výchovu nové, mladé generace, která již nebude zatížena „předsudky kapitalismu“ se právě mezi mladými objevují projevy chuligánství?

Příčinu lze spatřovat ve vnitropolitických podmínkách jak Československa, tak celého socialistického tábora. Další příčiny můžeme označit jako vnější související s globální přeměnou modernity.

Příčiny vnitropolitické

Sedmdesátá léta v ČSSR jsou léty tzv. normalizace života. Za normalizaci byl považován politický, ideologický a výchovný tlak stranických a státních orgánů k odstranění společenských poruch, které vedly k jaru 1968, následné okupaci ČSSR zeměmi Varšavské smlouvy. Obecně bylo konstatováno, že československá společnost se dostala do krize vlivem nevyořádnání se s buržoazní ideologií a také vlivem chyb, které v šedesátých letech 20. stol. udělalo vedení strany a vlády. Do výbavy podobných ideologických zjednodušení patří i to, že výchově mládeže v duchu socialistického vlastenectví nebyla věnována patřičná pozornost. V šedesátých letech se tak otevřel prostor pro ovlivňování myšlení mladých lidí individualistickými a egoistickými myšlenkami buržoazní ideologie. Sedmdesátá léta jsou tak charakteristická silnější izolovaností od ostatního světa, a to politickou i kulturní. Reakcí na tento stav byla zesílená touha obyvatel po všem co reprezentovalo svobodný západní životní styl. Mimo jiné bylo důsledkem této touhy také rozšíření sféry „šedé ekonomiky“ prezentované veksláctvím s valutami a tuzexovými poukázkami (tzv. bony). V politické izolaci dochází v ČSSR k tomu, co pregnantně vyjadřuje M. Mauss ve

svém *Eseji o daru*. Lidé, a zvláště silně mladá generace, si prostřednictvím kulturních artefaktů zidealizované společnosti přivlastňuje i atributy jejího myšlení, vzorců chování, jejího způsobu života. Tragikomická snaha tehdejšího režimu, který nebyl schopen analyzovat skutečné příčiny vlastní krize, vylepšit podmínky pro život vyzněla naprázdno. Nepomohlo ani určité uvolnění v osmdesátých letech v důsledku „perestrojky“ i citelné uvolnění v oblasti lidských práv a občanských svobod. Doba prokázala, že proces globalizace je natolik silný, že jej nedokážou zastavit geografické ani ideologické hranice. Fotbalové chuligánství se tak v ČSSR pevně etablovalo za prvé jako import z Velké Británie (kde toto období je charakteristické velkým rozmachem diváckých výtržností), za druhé jako chování, které umožňuje alternativu k socialistickému způsobu života s nádechem revolty proti režimu a za třetí, ke konci 80. let 20. století se fotbalová hlediště stala také prostorem, kde byla snížena kontrola obyvatelstva veřejnou bezpečností¹³ a tak zde vznikl prostor pro ventilaci jinde nepřipustných společenských názorů a nálad. Nezřídka se však jednalo pouze o možnost chovat se agresivně a skrýt se v anonymním davu. Koncem 80. let se také zrychlil pokles diváckého zájmu o fotbal, což lze vysvětlovat zvýšeným výskytem výtržností. Československé fotbalové diváctví zaznamenalo v 80. letech 20. století ještě jeden významný nový prvek. V této době byly ustaveny první družby chuligánských skupin s obdobnými zahraničními uskupeními. Jednalo se však pouze o začátky tohoto fenoménu a jeho největší rozvoj přišel až v 90. letech 20. století. [srov. 9]

Příčiny geopolitické

Celá éra existence tzv. reálného socialismu se v naší zemi odehrála v období „první a druhé vlny modernizace“; jak je popisuje Keller [45]. Snažíme-li se v celé práci zejména prokázat vliv socio-kulturních faktorů na chování fotbalových fanoušků, nemůžeme se vyhnout širším kontextům společenského života, které v konečném působení ovlivňují chování jednotlivců v podstatě v každém životním počínání.

Po druhé světové válce se výrazně mění nejenom mapa světa, ale hlavně získávají na neuvěřitelné dynamice změny započaté před 2. světovou válkou. Tato dynamika výrazně proměňuje kvalitu sociálních procesů. Zatímco v socialistickém Československu jakoby se zastavil čas, dochází v západní části světa k rychlému rozvoji technologií přinášejících do ekonomik západních států tolik nutné prostředky nejprve pro ob-

¹³ Veřejná bezpečnost – pořádková složka Sboru národní bezpečnosti – dnes Policie České republiky

novu válkou zničeného hospodářství, posléze k zabezpečení fungování různých typů sociálních států. V kapitalistických zemích tak dochází, vnímáno ze strany komunistických ideologů, k paradoxu. Vykořisťované masy postupně dosahují vyšší míry životní úrovně i kvality života než „uvědoměle pracující“ na východní straně hranic. Všechny motivace, kterými disponuje socialistický režim selhávají tváří tvář výkonné západní ekonomice. Keller k tomu uvádí: „Problémy opožděné modernizace byly předefinované jako specifické problémy reálného socialismu. Nešlo přitom o výstavbu socialismu jako alternativního společenského systému, ale právě jen o opožděné dohánění spotřebního kapitalismu.“ [45, str. 164an] Dále rozebírá příčiny nedostatku kapitálu pro rozvoj hospodářství a spatřuje je v industriálním náskoku západních zemí. Protože ovšem od počátků západní modernizace, věda a technika výrazně pokročily, bylo nutno v rámci akumulace shromáždit socialistickými státy mnohem větší prostředky, než kolik stačilo k nastartování kapitalismu o sto let dříve. A východní země tyto zdroje neměly, jedinou cestou bylo tyto prostředky dostat z obyvatel. Tudíž stát musel sehrávat mnohem větší roli než v západních demokraciích. Reálný socialismus vyzvedl ideologii práce a otláčil kapitál. Měl-li si vynutit protestantský étos práce, musel být ještě absolutističtější než absolutismus. Samozřejmě, že ekonomika nebyla jediným zdrojem přeměn ve společnosti. Změny ekonomické jsou výslednicí dlouhodobého historického vývoje vztahů v industriální společnosti a také velmi dlouhého vývoje peněz a moci. Vývoje ve způsobech zacházení s nimi. V zemích socialismu byla, oproti světu konkurence nahrazena byrokraticky stanovenými normami. Hodnota výrobků byla dána tím, kolik času, energie a surovina na jejich výrobu spotřebovalo.

A tak postupně, i přes silný vojenský a mocenský potenciál, ztrácejí socialistické země na přitažlivosti nejenom v zemích samotných, ale na celém světě. Vzpomeňme vysoký kredit komunistických stran na Západě v době válečné a těsně po ní, intelektuální hnutí, která se k ideám socialismu hlásila. Tak jak postupně sílí hospodářská výkonnost kapitalistické ekonomiky a její schopnost eliminovat sociální dopady vykořisťování, tak se postupně diskredituje ekonomika socialistická a s ní samozřejmě veškeré ideály na nichž je založena.

V politických prohlášeních našich politiků po celou dobu existence socialismu u nás se velmi často objevuje fráze, že „naše mládež nekriticky přejímá životní způsob západních kapitalistických zemí“. V této frázi je skryto více než pouhé ideologické varování nebo bezobsahové „tlachání“. Uvedené konstatování je zhodnocením vlastní si-

tuace. V podtextu zde zaznívá, ano víme, že v naší společnosti je mnoho nedostatků, že ekonomicky v mnoha oblastech nemůžeme s kapitalismem soupeřit, jsou tu však jiné, vyšší, důležitější hodnoty pro člověka než ekonomický blahobyť. Sociální rovnost, právo na práci, na sociální zabezpečení, na bezplatnou lékařskou péči, na bezplatné vzdělávání a snad hlavně pýcha na to že jsme předvojem nové, spravedlivější společnosti. Jak v této souvislosti uvádí Ivan Mucha: „Ke zhroucení socialismu u nás nedošlo primárně v důsledku přesycenosti ideologií, ale protože režim nezaznamenal přechod západních společností k vysoce komplexním sociálním systémům, které jsou schopné vlastními prostředky detekovat poruchy a nacházet řešení. Takové problémy jsou řešeny prostředky daného systému – tedy hospodářské problémy prostředky hospodářskými. V zemích socialistických se systémové problémy řešili ideologicky.“ [23]

Jak klesá kredit socialismu ve světě, klesá i doma. Západní styl života prezentovaný nejenom prostřednictvím filmového a hudebního umění, ale také živými svědectvími, těch, „kteří tam byli“, je stále více napodobován nejenom mládeží. Zde dochází k paradoxní situaci. V zemi, kde je opěvován Sovětský svaz a vymoženosti socialismu, spolupráce socialistických zemí ve všech oblastech života, nosí občané (a nejenom mladí) oblečení, které je často viditelně zdobeno vlaječkami, nápisy a dalšími doplňky symbolizující pozitivní vztah k západním zemím, zejména k USA a Velké Británii. A zde je na místě parafrázovat výrok komunistických představitelů, mladí tak skutečně nekriticky, se spoustou pozitivního, přejímají i vzorce chování, která obecně, bez ohledu na ideologická klišé, narušují nejenom sociální soužití. Prostřednictvím těchto vzorců jednání si osvojují i nevhodné způsoby vztahu k sobě samým. Postoj výlučnosti, jedinečnosti, sebepotvrzení v často nesmyslném jednání.

Inklinace k západním stylům života je v bývalém Československu ještě okořeněn hořkým kořením přesvědčení, že díky předválečné ekonomické a politické vyspělosti jsme za jiné mocenské konstelace mohli užívat poválečného růstu spolu s ostatními západními demokraciemi.

4.2.1. Proměny v diváctví

V popisovaném období samozřejmě zaznamenalo diváctví proměnu, která souvisí se společenskými poměry. Oproti období předválečnému se změnil přístup k fandění v několika charakteristikách. Předně z hlediska pociťování národní hrdosti. Zatímco prvorepublikový přístup k fotbalu byl nesen národním étosem vyplývajícím zejména z hrdosti k příslušnosti k samostatnému národu. Fotbalisté byli vnímáni jako

výraz české výjimečnosti, šikovnosti, což se zřejmě promítalo i do klubového fan-dovství. Navíc je třeba vzít v úvahu, že divácká zábava, i mimosportovní, byla vní-mána zcela jinak než v období po masovém zavedení televize. Tento druh zábavy byl do jisté míry sváteční činností a také tak byl i zažíván. Fotbalový fanoušek fandil, protože chtěl, protože to bylo do jisté míry i společensky nutné a prospěšné. To se v období po únoru začíná měnit. Sport a fotbal se postupně dostává pod ideologický tlak (jak již bylo zmíněno). Postupně mizí fandění jako způsob a míra identifikace s národem a regionálním společenstvím. Pod tlakem ideologie proletářského interna-cionalismu se přestává nosit národní hrdost, i když občas prosvítne jako v šedesátých letech slavných zápasů Dukly Praha nebo ve chvílích úspěchů reprezentace (Chi-le 1962, Bělehrad 1976). Fandění, zvláště v sedmdesátých a osmdesátých letech také skomírá díky špatné úrovni ligové soutěže. Na stadiony se postupně dostává násil-nický a recesistický postoj fanoušků. Tak jak odchází generace diváků, kteří zažili doby velkých zápasů a diváckých návštěv, tak přichází na stadiony „britská nemoc“ jako výraz vzdoru, jako výraz zakoušení jiné, svobodné kultury. Oproti prvorepubli-kovému fandění chodí část diváků fandit ze zvyku, část (ta mladší) pro hledání no-vých zážitků. O proměnách diváckého násilí svědčí dva případy fanouškovské agre-se, převzaté z publikace Pavla Slepíčky [10] :

Výpověď jednoho šestnáctiletého fotbalového fanouška „vlajkonoše“:

Rád provokuji ostatní diváky a nedělám to sám . Zaměřujeme se hlavně na ty starší. Vypadají jako by se jich nemohlo nic dotknout. Nic proti nim nemáme , ale chceme se tak pobavit. Začneme s různými narážkami jak vypadají, nebo si děláme legraci z toho, jak prožívají zápas. Pokud nereagují, tak po nich něco hodíme, většinou papírové koule, strky. Pokud se začnou rozčílovat a dělat „na nás rame-na“, tak dáme najevo, že se rádi popereme. Většinou se ti starší polekají a jdou si stoupnout jinam . [citované dílo, str. 103]

Násilí se projevuje také střetnou-li se fanoušci znepřátelených klubů. Odcitu-jeme výpověď jednoho mladého vlajkonoše. Popisuje průvod fotbalových fanoušků, kteří vyrazili po skončení fotbalového utkání po skončení zápasu Sparta-Slávia do pražských ulic:

...vydal jsem se do průvodu přes Letnou, ani u hotelu Interkontinental, ani na Staroměstském náměstí se nice nedělo. Žádná rvačka, jen pokřiky na kolemjdoucí. Průvod vedl asi dvacetipětiletý mladík s vlajkou v ruce. Zastavoval tramvaje, autobusy auta tím, že překryl přední sklo u řidiče vlajkou nebo se postavil do jízdní dráhy s rukama nad hlavou, ve kterých držel naši spartánskou vlajku a vyčkal až autobus či tramvaj zastaví. Když se ukázala Veřejná bezpečnost, s radostí ho pohltil dav, kterému se to líbilo. Na jednom přechodu dav zastavil auto, které mělo za zadním sklem položenou malou slávistickou vlajku. Mladík, který kráčet v čele davu, násilím otevřel dvířka spolujezdce a ptal se komu fandí. Asi třicetipěti-letý muž mu něco vmetl do tváře. Následek: mladík vytáhl za pomoci dvou dalších toho muže z vozu, zmlátil ho a pak mu do auta opět „pomohl“. Pak už se auto rozjelo. Jestli byl nakonec mladík zadržen,

nevím, vím jen to, že asi po dalším dvou kilometrovém pochodu jsem ho viděl opět v čele průvodu. [citované dílo, str. 113]

Z výpovědi je také zřejmé, že tehdejší veřejná bezpečnost nebyla na divácké výtržnosti speciálně připravována, ale také, že požívala dostatečný respekt. Co se v porovnání s předválečným fanděním změnilo je také míra agrese. Záměrné vyvolávání konfliktu se staršími, lidmi, ponižování až po zcela brutální násilí. Diváckým násilím se státní orgány začali zabývat až po osudném roku 1985, kdy fanoušci Sparty při návratu z Banské Bystrice zdemolovali vlak a ohrožovali průvodčí a další cestující. Fotbalové diváctví na konci 80. let stojí v České republice v plné pohotovosti k nadcházející době, která možná jednou bude Starými chuligány hodnocena jako zlatá éra chuligánství.

4.3. Změny v české společnosti po roce 1989 – výběrový pohled

V globalizovaném světě jsou si mnohé společenské jevy při zběžném pohledu velmi podobné.

Předlistopadová atmosféra nepřála příliš snahám o poznání příčin jevů jakými je divácké násilí. Nehodilo se to k oficiálnímu názoru, že podobné exesy mohou vznikat pouze ve společnosti, kde nejsou řešeny hluboké sociální problémy, tedy v zemích na západ od našich hranic. Fotbalovému násilí se však nevyhnulo ani socialistické Československo, a tak i zde se koncem osmdesátých let objeví snaha tento negativní společenský jev popsat a analyzovat jeho příčiny. Takovým prvním „pionýrským“ činem v této oblasti zkoumání je kniha Pavla Slepíčky *Sportovní diváctví*. I když kniha vyšla v roce 1990 (zcela logicky) je zde analyzována situace v jiných společenských, politických a ekonomických podmínkách. Dále je tato práce důkazem, že sportovní fandovství a s ním spojené emoce jsou universální lidskou vlastností a překračují teritoriální a ideologické hranice. Nicméně je tato sonda do sportovního diváctví a násilí s ním spojeného velmi zdařilou prací, ze které lze čerpat inspiraci i pro dnešní analýzu diváckého násilí. Současná úroveň poznání o násilí při sportovních utkáních je reprezentovaná zejména knihou *Fotbaloví chuligáni* autorů Mareše, Smolíka a Suchánka [24] a obsáhlejšími články v některých periodikách.

Tyto studie podávají zprávu o aktuálním stavu českého diváckého násilí, shrnují historii fotbalového chuligánství a informují o zkušenostech ze zahraničí v práci s fanoušky, o prevenci prováděné kluby, místními a státními orgány. Velmi barvitě

líčí prostředí fotbalu a fotbalového fanouškovství. Stav současného poznání zatím nedovoluje provést hlubokou analýzu příčin či spouštěčů tohoto chování, i když i zde se objevuje stále více výzkumu snažících se postihnout příčiny diváckého násilí v České republice. Předcházet a eliminovat následky tohoto druhu okrajového sociálního chování se postupně, díky spolupráci ČMFS, MV ČR, Policie ČR i orgánů místní samosprávy našlo v rovině administrativně právní. V pohledech na fotbalové násilí, obrazně řečeno, zůstáváme na stadionech, přitom problém je třeba přenést do poznání fungování základních společenských jednotek a jejich současných funkcí. Vycházet z faktu, že události se ve společnosti neopakují, jen na sebe berou různou podobu.

Podívejme se tedy na vývojové tendence ve vybraných oblastech společenského života v ČR po roce 1989. Zajímají nás tendence, které kvalitativně proměňovaly vztah české veřejnosti k individualitě, sebeuskutečnění, k hledání do té doby nepoznaných neboť potlačovaných norem života. Dále nás zajímá, zda tyto tendence nevedou ke zvlgarizovaným názorům na svobodu, násilí a práva na „svůj“ život. Zda to nejsou tendence, které proměnily kromě jiného i příčiny násilí na stadionech.

Když Johnson ve svých *Dějínách 20. století* uvádí počátek nového století, hovoří o objevu teorie relativity. Teprve touto teorií skutečně, dle jeho názoru, začalo století, které zrelativizovalo vše, čemu doposud lidstvo věřilo, čemu dávalo naději. Zrelativizovalo zbytek Boha, naše normy, vztahy a čas tak, že pomalu odmítáme přijmout fakt, že jsme smrtelní.

Budeme-li hledat analogii ve smyslu Johnsonova úvodu, skutečný počátek nové národní éry považují výrok připisovaný Václavu Klausovi „neznám špinavé a čisté peníze“. Toto explicitní vyjádření, jakkoli se může zdát bezvýznamné, předznamenalo náš dosavadní společenský, politický, kulturní a morální vývoj. Klausovo prohlášení uvolnilo, do té doby spíše koketující, soukromopodnikatelské a s nimi související aktivity politické nově se etablující elity. Přebírání politické moci a změny v majetkovém vlastnictví byly spojeny s vysokou mírou reprodukce předlistopadových elit v nových podmínkách. [46 str. 162] Z historického hlediska v neuvěřitelně krátké době převedený státní majetek do soukromých rukou spojený s tunelováním bank a podniků zanechal ve společenském vědomí trvalé stopy v podobě destruovaného pojetí morálky a dlouhodobé nedůvěry v politiky a podnikatelské subjekty. Od roku 1989 uběhla dosud historicky krátká doba na provádění hlu-

bokých analýz. Nicméně je však možné popsat, dnes již většinou nezvratné změny, které charakterizují náš vstup do Evropy.

Zmínili jsme se o české privatizaci. K ní je ještě nutné doplnit, a to také charakterizuje naši „přechodovou“ dobu, že lidé s ní zpočátku souhlasili, aby proběhla rychle a za každou cenu. Když se začaly objevovat skandály, souhlas začínal rychle klesat. Oproti tomu předpoklad o legitimnosti nového bohatství byl od samotného počátku vysoký. Již od roku 1992 se téměř 80% populace přiklání k názoru, že lidé u nás bohatnou nepoctivým způsobem. ( ). Spolu s poklesem důvěry občanů ve spravedlivé uspořádání poměrů přichází další prvek, který negativně ovlivňuje vztah k práci, vzdělání, společnosti a také vztah k sobě sama. Je to oblast vnímání platových a majetkových diferenciací. Rokem 1989 k nám „vstoupila“ výkonová společnost. Ta nejenom, že narušila platovou nivelizaci, ale zároveň vyslala signál na základě jaké práce si lze zajistit pohodlný život. Naděje vkládané do pravidla, že ten kdo bude více a lépe pracovat, vydělá si více peněz, však vzaly v prvním desetiletí existence kapitalismu u nás za své. Podle Večerníkovy *Zprávy o vývoji české společnosti* [47 str. 133] nedošlo k řadě očekávaných změn v této oblasti. Především výděly jsou stále málo vztaženy k výkonu, který je vlastně základem kapitalistické ekonomiky. Pracovník banky má dvojnásobný plat v porovnání s učitelem nezávisle na výsledcích práce jednoho i druhého. Jen 30% zaměstnaných lidí uvádí, že jejich výdělek je vyšší, když více pracují a naopak. Nestalo se ani to, že by kvalifikačně špičková práce, jež vyžaduje celoživotní vzdělávání a je nositelem duchovního potenciálu společnosti byla oceněna důstojným a motivujícím způsobem. Zatímco co první problém představuje selhání trhu, druhý problém je selháním polistopadových vlád, kterým lze oprávněně vyčítat nedostatek pozornosti k péči o lidský kapitál.

Radikální, revoluční změny v ekonomice a politice po Listopadu předznamenaly zcela pochopitelně změny ve všech společenských sférách. Společnost a zvláště některé sociální skupiny se ocitly ve stavu anomie, který rozhodně nezklidňoval zjitřenou porevoluční hladinu nadějí a přání. Z hlediska zaměření naší práce nás především zajímá jaké dopady měly změněné podmínky na socializaci jedince v rodině. Jelikož důsledky druhé modernity jsou dostatečně rozebrány v literatuře (Beck, Bauman, Keller) zaměříme se na českou rodinu v podmínkách transformujícího se státu a ekonomiky.

Celková atmosféra v rodině, kvalita sociálního zázemí členů rodiny, způsob socializace dítěte, zejména v oblasti emoční vybavenosti odvisí od manželů- rodičů. Přeci jenom však cítíme, že v oblasti rodinné je garantem této „atmosféry“ žena – matka. Její postavení a fungování ve struktuře společenských vztahů se zásadně proměňuje. Pokusme se „problém ženy“ a její úlohy ve vlivu na širší kulturně-společenské kontexty (zde máme na mysli ovlivňování svých dětí tak, aby se nestaly pro společnost obtížnými) posoudit prostřednictvím genderového pohledu. Polistopadové období vneslo do způsobů vnímání žen a jejich postavení v profesním i soukromém životě novum především v tom, že české ženy mají po dlouhém období možnost skutečně rovnocenně a masově vstoupit na společenská pole, která byla více méně hájena muži. Jako příklad můžeme uvést vrcholové manažerské pozice nebo (zcela nové) soukromé podnikání. Máme za to, že nové společenské role ženy ovlivňují přístup k mateřským a výchovným povinnostem.

Žena v moderní společnosti má jistě stejná práva a nároky jako muži. Je zcela normální a to je nezpochybnitelné, že ženy musí být brány jako rovnocenní partneři svým mužským protějškům. Právě tento požadavek je nastolen dobou v důsledku existujících disproporcí, které měly různé historické příčiny. Je legitimní, aby současné genderové schéma stalo se proměňující veličinou směrem k vyrovnání současných disproporcí a nespravedlností. Co však chápeme jako spravedlivé a rovnocenné? Je skutečně reálné a žádoucí nastolit „absolutní spravedlnost a rovnost“ tak, jak se nyní požaduje? První částí odpovědi je tázání se po podstatě : Čím je žena pro současnou lidskou společnost a čím je sama sobě? Jaksi automaticky a samozřejmě je bráno, že žena je nositelkou života. Z této biologické a přirozené funkce však vyplývají pro ženy-matky další nezastupitelné funkce a povinnosti. Z nichž bych především zdůraznil *uvést do života, především emočně zralého, po zázracích světa dychtícího člověka*. Úkol nadmíru zodpovědný, neboť od jeho úspěšnosti se odvíjejí všechna další společenská témata. Úkol zároveň radostný, neboť není snad v lidském světě činnosti užitečnější, činnosti, která by takto totálně osmysluplňovala život. Činnosti, jež je zároveň nejpřirozenější z pohledu běhu života. V tom je žena neskonale šťastnější než muž. Nemusí hledat smysl života, neboť je jí biologicky i psychicky předurčen. Muž tento základní životní smysl prožívá jaksi zprostředkovaně. Cítí tuto povinnost především jako výzvu k mobilizaci všech sil, aby svou rodinu uchránil a zabezpečil vším potřebným.

Vždyť tomu odnepaměti odpovídá základní dělba práce a povinností mezi muži a ženami. V tomto přirozeném vývoji došlo k určitému „upozadění“ ženy, stejný přirozený vývoj však ženám znovu vrací postavení, které jim náleží. Součástí tohoto přirozeného vývoje jsou i genderové analýzy, které mohou napomoci urychlit tento proces. Stejně tak se ale mohou stát jednou z dalších příčin latentního růstu sociální patologie v současné společnosti.

Dnešní moderní společnost tak paradoxně postupně vytváří, na základě historicky rozdílného, částečně pokřiveného, postavení obou pohlaví falešný, proti vší logice života jdoucí, obraz ženy – ekonomicky úspěšné bytosti hendikepované sexualitou, těhotenstvím a mateřstvím, která je stejně úspěšná jako muž, však muže převyšující. *Takto tendenčně interpretovaný gender se snadno může stát jednou z doposud nepojmenovaných příčin rozvoje sociální patologie ve společnosti. Stát, který projevuje nezáměr o rodinu a výchovu dětí v předškolním věku ruku v ruce s pokřiveným pohledem na muže a ženu tak nepřímou podporuje vznik a rozvoj masové subdeprivace potomků žen nového typu.*

Druhou částí odpovědi na výše uvedenou otázku je právě zaměření společnosti na výkon a úspěch. V atmosféře panujícího přesvědčení že „nic není nemožné“, že nemusím si nic odříkat, vše mohu mít, je vskutku velmi těžké skloubit „billboardové představy“ se skutečným životem. Ono je téměř nemožné být vrcholovou manažerkou pracující deset a více hodin, často po večerech a víkendech a zároveň být nablízku svým dětem i muži (neboť mateřství naplňuje smyslem i mužský život). Tady obyčejné počty usvědčí všechny ty, kteří tvrdí, že jimi požímaná rovnost přinese ženám i společnosti více užítka nežli škod, že i ve společnosti „plné zázraků“ platí arabské přísloví: „Neboť věz, když získáváš, ztrácíš, a když ztrácíš, získáváš.“

K tomu, aby se ženy necítily nedocenené, aby nebyly, často proti své vůli, hnány do náročných pracovních kariér, aby byly skutečně rovnoprávnými partnery mužům ve vědě, dle mého mínění, jediná cesta – vrátit ženství étos, který mu právem náleží, zbudovat nový společenský obraz ženy oproštěný od všech zjednodušení a vulgarizací (a to i zjednodušení a vulgarizací, kterými se ženy dívají samy na sebe). Společnost k tomu má veškeré prostředky, chybí jediné – vůle po změně společenského vědomí.

V české rodině se, jak již bylo naznačeno, objevuje důsledek dalšího společenského tlaku – tlaku na jedince jako výkonnou a reprodukční jednotku. Důraz na individualitu způsobuje stále viditelnější střety osobních zájmů v partnerských a rodinných vztazích. Rodina se z jednotky se společnými zájmy stala místem, kde se chtějí všichni jedinci prosadit. I láska se stává obtížnější, než kdy dříve. V souvislosti s tím se proměňuje to, co ještě v době reálného socialismu bylo běžné, klesá autorita rodičů (samozřejmě i otce) spolu s poklesem dalších společenských autorit jako je učitel/ka, policista, starší člověk a dalších. S tím pochopitelně slábne sociální kontrola. Je to přirozený proces přechodu od totality do vrženosti ke svobodě. Proto jsme tak často svědky pseudo svobodného chování našich spoluobčanů. Zvláště patrné je to u lidí mladých. Spolu s oslabením sociální kontroly, úpadkem autorit (za absence norm, která by tato společenská fakta nahradila) narůstá prostor pro sociálně patologická jednání. Statistická čísla jasně ukazují jakou daň je třeba zaplatit každé (i pozitivní změně). Jednou z tendencí, která může mít vliv i na chování fotbalových fanoušků je silná orientace mladých lidí na vrstevnické skupiny, které jsou si navzájem vzorem a příkladem chování. Ztrátou autority dospělých a oslabením autority dalších společenských institucí tak dochází i ke ztrátě důvěry mladých lidí a ochoty řešit své problémy s těmi, kteří mají reálné možnosti pomoci.

K tomu, abychom mohli jednoznačně říci zda a v čem jsou nové tendence pro mládež ohrožující, chybí dostatek relevantních informací a hlavně v této „tekuté modernitě“ je velice obtížné definovat jasná rizika a nacházet pro ně účinnou prevenci. Navíc, lidé v České republice žijí v globalizované společnosti, což je také jeden z nových prvků naší reality. V socialistickém Československu k nám globalizace nahlížela přes stažené závěsy a tedy ani na její zvláštnosti si musíme stále zvykat. Rychle jsme si přivlastnili to co přináší příjemného, hůře si zvykáme na nepříjemné záležitosti, zejména ty, které ovlivňují a ohrožují náš ekonomický růst. Globalita je výrazem reálného světa, ve kterém jsou všechna místa a všechny skupiny lidí, ať žijí kdekoliv, na sobě stále více závislé. V tomto reálném světě neexistuje oblast, která by byla uzavřena vlivům zvenčí, všechny životní formy (včetně té západní) v něm ztrácejí svoji dřívější samozřejmost a učí se spolužit s ostatními, respektovat jejich mnohost, různost, odlišnost. V globalitě vedle sebe existují procesy ekologické, kulturní, hospodářské, politické a mnohé další. Každý z nich má svou vlastní váhu a probíhá podle své vlastní logiky, kterou nelze redukovat na logiku zvyšování zisku. [45 str. 94] Zde doplňme, a kterou nelze redukovat na logiku vlastní hedoné a potvrzení pofiderního sociálního uznání.

4.4. Česká kopaná a diváctví po roce 1989

Jak uvádí Slepíčka, fotbalové diváctví se na území současné České republiky rozšířilo v 90. letech 19. století, kdy byly ustanoveny také dva pravděpodobně nejznámější české fotbalové kluby Sparta Praha a Slávia Praha. [9 str. 18] Prvními diváky a těchto klubů byli rodinní příslušníci a přátelé hráčů. Zde se může nacházet příčina vášnivého povzbuzování a až citového vztahu mnohých diváků ke svým hráčským idolům. Zároveň je tento příklad přímo vzorovým příkladem proměn českého diváctví, uvědomění si neustálého pohybu společenského i v této specifické lidské činnosti.

V české společnosti po roce 1989 se změny dotkly i způsobu zacházení s fotbalem, děním kolem něho a ovlivnily podstatně přístup a chování fotbalových fanoušků.

Změny společenské se samozřejmě dotkly i oblasti sportu. Roku 1989 se rozpadl Československý svaz tělesné výchovy a sportu. Po čtyřech desetiletích se vrací na scénu Čs. obec sokolská a křesťanská tělovýchovná jednota Orel. Nastalo těžké období přechodu od státem dotované tělovýchovy k samofinancování. V zemi takřka neexistovaly bohaté podniky, které by mohly převzít financování fotbalových (i jiných sportovních klubů). Daňový systém nebyl nakloněn sponzorství ve sportu. Tak se stal hlavním zdrojem příjmů českého fotbalu prodej hráčů do zahraničí nebo movitým domácím klubům. [srov. 48] Díky novým poměrům se také do prvoligové soutěže dostávají kluby, které jsou na české fotbalové scéně zcela neznámé (Blšany, Bohdaneč).

Celkové uvolnění veřejných poměrů vedlo k degradaci pojmu svoboda a to v tom smyslu, že byla vnímána jako odlišné chování, které nemusí respektovat společenské normy platící v předcházejícím období. Chování nově se tvořících ekonomických subjektů, založené na zneužívání nedostatečně specifikovaných a provázaných právních norem, na nerespektování často základních morálních norem, vedlo k obecnému pocitu, že se smí téměř vše, že rozhodnutí individua chovat se dle svých momentálních zájmů a tužeb je právem nejvyšším, v podstatě nepostihnutelným.

Je pochopitelné, že v této atmosféře rodící se demokratické svobody, atmosféře všeobecného optimismu vyvěrajícího z iluze vyspělosti našeho národa, se mění a do jisté míry radikalizují sociální skupiny, které lze nazývat (ve smyslu Girtlera)

skupinami okrajovými. Fotbalové násilí nebylo v bývalém Československu neznámým jevem. Kromě tak často zmiňovaného násilí souvisejícího se zájezdem pražské Sparty do Banské Bystrice se, dle osobních výpovědí pamětníků, odehrávaly agresivní potyčky u zápasů jakékoliv výkonnostní soutěže. Dokonce tito pamětníci uvádějí, že bitky mezi chuligány byly brutálnější, často za použití dřevěných tyčí nebo kamenů. Zvláště „horká“ půda byla na Slovensku, např. v Trnavě. Zde, dle těchto výpovědí, pomáhala místní fanouškovské scéně i policie, která neměla zájem hostující fanoušky uchránit před brutálními útoky.

Pokud platí, že sport je provázán s daným sociálním a kulturním kontextem, odráží a svébytně vyjadřuje a vysvětluje tento kontext a přispívá k pochopení našich vazeb se světem okolních hodnot [49, str. 9] mělo by se prokázat, že fotbalové násilí a jeho proměny po roce 1989 úzce souvisí s proměnami hodnotových žebříčků v naší společnosti. Také se změnami, které se udály na všech úrovních společenského, hospodářského a politického života. Fotbalový svět je typickým příkladem Sekotova výroku. Na jeho pozadí můžeme dokumentovat zároveň proměny diváctví v České republice, opět v souvislosti se změnami společenskými, změnami hodnotových rámců. Období po roce 1989 v sobě koncentruje celý dlouhý vývoj české kopané, nejenom aktuální kulturně-sociální změny. Polistopadová doba je charakteristická hledáním. Fotbalové kluby musí hledat finance ke své činnosti. Fotbaloví fanoušci hledají své místo na fotbalovém nebi. Fotbaloví chuligáni hledají a zakoušejí prostory demokracie – kam až jim dovolí zajít. Tento způsob existenciálního zakoušení si doložme na výběru „top“ akcí českých chuligánů (viz tabulka 4-1 na následující straně):

Tabulka 4-1 Top akce českých fotbalových chuligánů. Zdroj: Kopa [50]

1985, červen	Památná jízda spartánských fanoušků vlakem do Banské Bystrice Podle které byl natočen film Proč?
1990, srpen	Spartánské hooligans při derby Sparta Praha vs. AC Sparta Praha prolomili oplocení za brankou a napadli policisty. Na trávník létaly láhve, kameny a střepy, byla poničena dvě služební auta policie.
1991, březen	Po utkání AC Sparta Praha vs. Baník Ostrava se okolí stadionu a část Prahy proměnilo v bojiště. Bylo zatčeno 117 výtržníků. Se čtyřmi bodnými ranami skončil v nemocnici jeden fanoušek Baníku Ostrava.
1995, únor	Brněnští fanoušci neunesli porážku v utkání Boby Brno vs. Slávia Praha a dlažebními kostkami napadli pořadatele a policisty. Výsledkem toho byly čtyři zranění policisté, dva strážníci městské policie, náhodný divák a škoda ve výši cca 500 000 korun.
1996, listopad	Po utkání Boby Brno vs. Viktorie Žižkov fanoušci Brna převrátili osobní vozidlo Favorit rozhodčímu utkání a napadli autobus fanoušků Viktorie. Svým jednáním způsobili škodu cca 250 000 korun.
1997, únor	Před zápasem AC Sparta vs. Boby Brno fanoušci poškodili několik zaparkovaných vozidel a několik restaurací, kde mimo jiné neplatili útraty. Policie poprvé při zákrocích proti fanouškům využila jízdní policie na koních.
1999, srpen	Devět příznivců Baníku Ostrava před utkáním se Sigmou Olomouc házelo kamení na projíždějící vlak a vážně zranilo dvaatřicetiletou ženu v obličeji.
2000, únor	Přibližně 100 fanoušků Opavy způsobilo výtržností na několika místech Prahy a svým jednáním způsobili škodu cca 100 000 korun. Policie zadržela 73 výtržníků, nichž třetina tvořili Poláci.
2000, srpen	Výtržností fanoušků při utkání Ratíškovice vs. Plzeň neumožnily dohrát utkání a toto bylo ve 27. minutě ukončeno, Ratíškovice byly potrestány pokutou 300 000 korun a na tři utkání jim bylo uzavřeno hřiště.
2001, říjen	Disciplinární komise UEFA vyměřila AC Sparta okutu ve výši 55 000 švýcarských franků /cca 1,24 mil. Kč/ po utkání Ligy mistrů se Spartakem Moskva, kdy se cílem xenofobiích útoků stal hráč černé pleti Rondon.
2004, září	Těsně před utkáním Poháru UEFA FC Baník Ostrava vs. Middlesbrough FC započala drobná potyčka mezi ostravskými a anglickými fanoušky. Spor o vyvěšení vlajky přerostl ve rvačku ve společném sektoru, do které se zapojilo asi 80 lidí. Fanoušci proti sobě používali i sedadla, která vykopávali z betonové podsádky.
2004, říjen	Při utkání Slezský FC Opava vs. FC Baník Ostrava došlo k výtržnostem už před začátkem utkání, kdy fanoušci Baníku Ostrava demolovali vlakový vagón. Po ukončení utkání vnikli fanoušci na hrací plochu. Policie byla nucena k zákroku, kdy rozdělila fanoušky obou družstev. Zajištěno bylo 21 osob.

Jak uvádí Slepíčka, fotbalové diváctví se na území současné České republiky rozšířilo v 90. letech 19. století, kdy byly ustanoveny také dva pravděpodobně nejznámější české fotbalové kluby Sparta Praha a Slávia Praha. [9, str. 18] Prvními diváky a těchto klubů byli rodinní příslušníci a přátelé hráčů. Zde se může nacházet příčina vášního povzbuzování a až citového vztahu mnohých diváků ke svým hráčským idolům. Tyto dva kluby, se stále drží na špici divácké popularity v naší zemi. Kolem těchto klubů (společně s Baníkem Ostrava) se také zřejmě točí nejvíce mediálně známých chuligánských výstřelků.

Doba po roce 1989 je pro české fotbalové diváctví významná také tím, že se utvořily (nebo reorganizovaly) skupiny hooligans atp. i jinde než v největších českých a moravských městech (Praha, Brno, Ostrava) a významně se tak obohatila česká chuligánská scéna. Současně se změnou sociálně ekonomických podmínek v důsledku rozpadu Československé socialistické republiky na dva samostatné státní subjekty došlo také k poklesu nacionálních tenzí na fotbalových stadionech, neboť se nejvyšší fotbalové soutěže již neúčastnily slovenské kluby.

Nárůst počtu skupin hooligans znamenal také zvýšený výskyt diváckých násilností na fotbalovém stadionu i mimo něj a od roku 1997 má tento trend, jak dokládá *Informace o problematice extremismu na území české republiky v roce 2004*¹⁴, stoupající tendenci [51, str. 12] a stejně tak má stoupající tendenci také počet stíhaných osob. To samozřejmě dále působilo na snižování divácké návštěvnosti jednotlivých utkání. V sezóně 2005/2006 tak průměrná divácká návštěvnost jednoho prvoliigového utkání činila 4097 diváků. [9, stránky 21,22]

Zajímavé údaje zjistil ve svém rozsáhlém šetření v letech 1990-1991 mezi příznivci Sparty, Slávie, Bohemians a Baníku kriminolog Večerka. Jednak prokázal, že fotbaloví vlajkonoši jsou více zaměřeni na vítězství svého týmu a pocítují větší nevraživost vůči fanouškům soupeře. Autor si dále všiml příslušnosti k alternativním hnutím mládeže, kterou posuzoval podle vzhledu. Rozlišuje mezi punkery, metalisty, příznivci Depech Mode a skinheady. Poukazuje na první případy družby (Bohemians a Slávie v utkání proti Slovanu Bratislava). Důležitá jsou zjištění o proměnách fandění. Večerka se věnoval individuálním verbálním projevům, které vysvětloval snahou se prosadit a získat ocenění okolí. Dále skupinovým projevům, mezi které řadí skandované pokřiky při určitých herních situacích a popěvky (v podstatě bojové písně). Ty se pak lišily v závislosti na týmu stylizací i vulgaritou. Bývaly doplněny rytmizovanými pohyby a gesty. Již ve Večerkově šetření se objevuje typ průměrného návštěvníka sektoru pro vlajkonoše: muž ve věku okolo 18 let, svobodný, netrestaný, studující na učilišti nebo pracující, pocházející z rodiny, která se po-

¹⁴ Od roku 1998, na základě usnesení vlády č. 198 ze dne 19. března 1998, každoročně informuje Bezpečnostní odbor MVČR o vývoji situace v oblasti extremismu v **periodických vládních zprávách, od r. 2004 v Informaci o problematice extremismu na území České republiky**, která je samostatnou přílohou Zprávy o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky, které jsou předkládány ke schválení Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR. Tyto zprávy, nyní Informace, pojednávají o aktivitách celé státní správy v uplynulém roce a jsou veřejnosti dostupné na webových stránkách Ministerstva vnitra

čtem sourozenců, rozvodovostí a vzděláním otce neliší od průměru populace. *Agrese není jeho primárním cílem.*[52]

Zcela novým jevem na českých stadionech se v době charakteristické, mimo jiné, otevřením se světu, stávají projevy rasismu, xenofobie, nacionalismu a extremismu. Projevy, které bývají společností označovány za nežádoucí a od nichž se snaží společnost distancovat. Bylo by však velmi zjednodušené svalovat vinu na atmosféru na stadionech nebo na charakteristiky fanoušků. Po roce 1989 se, obecně pro společnost možná překvapivě, naše míra tolerance k jiným etnikům, národnostem a lidem s jiným smýšlením ukazuje jako problematická. Společnost, která prožila téměř pět desetiletí ve faktické izolaci od ostatního světa, nebyla a dosud není plně připravena integrovat „jiné“ do svých řad. Projevy chuligánů proti hráčům jiné barvy pleti, inspirace nacionalismem, anarchismem a fašismem, to jsou jenom výbuchy ve společnosti doutnajících zjednodušení, nevyjasněností i skryté agrese. Na tomto poli jsou chuligáni jenom viditelnými nositeli úzkostí a averzí většinové společnosti, jejímiž obětmi se sami paradoxně stávají. Proti nim se totiž může obracet, prostřednictvím hlásných trub médií, „rozhořčený“ hlas lidu. Toho lidu, který se sám nedokáže statečně vyrovnat se svými frustracemi. Toto není oslava chuligánského hrdinství, to je ukázka malosti, nevzdělanosti a nekulturnosti. Jenom další příklad toho, že sociální patologie se ve společnosti „neobjevují“ náhle a bez příčiny, nýbrž, že jsou v oslabených formách žity ve společenském vědomí. Tyto patologické projevy jsou, z hlediska společenského, u chuligánství nebezpečnější než projevy násilí. Jednak, jak vyplývá z několika výzkumů, většina fanoušků násilí nepáchá ani jej nevyhledává, a za další proto, že násilí je snáze identifikovatelné a postihnutelné, nenávist k odlišnému doutná skrytě a těžko se prokazuje a ještě hůře trestá.

4.4.1. Proměny diváctví

Co se proměňuje ve fotbalovém diváctví v námi žité době jsme již naznačili, nejenom v kapitolách věnovaných přímo fotbalu. Předně je to, přes kopanou, jinak prožívaný vztah k regionu a vlasti. Čeští fanoušci se chovají stejně jako jejich kolegové z jiných evropských zemí. Globalizační tendencím a unifikaci přirozeně lidé staví hráz z vědomí si příslušnosti k regionu, kterým nejenom prezentují svoji jinačnost, a příslušnosti k zemi, ve které žijí a označují za svoji vlast. Toto regionální a nacionální vlastenectví není srovnatelné s vlastenčením buditelským a ani prvorepub-

likovým, pochopitelně nic nemá společného se socialistickým vlastenectvím (které ostatně bylo jenom nálepkou). Fanoušci se potřebují identifikovat něčím proto, aby mohli deklarovat svoji odlišnost a zvláštnost. K tomu výborně slouží místo, ve kterém jsem se narodil, do něhož jsem se přestěhoval nebo prostě v něm žiji. Ono navíc každé takové místo má svoji historii, svoji heraldiku svoji jedinečnost. To vše se dá výborně využít pro symbolizování příslušnosti k něčemu a někomu. Pětioký přirovnává chuligánství ke hře na válku. Bystré a trefné přirovnání. Do válek se většinou chodilo pod vlajícími vlajkami, erby a znaky státnosti, pod vlivem opiátu vlastenectví, hrlosti, mužnosti síly. Je toho tak málo čím by se člověk dneška odlišoval, vůči čemu by se měl celou svojí bytostí vymezit. Proto je tu vlastenectví. Pro něho se chodí fandit, díky němu si můžeme hrát na válku.

Zmínili jsme, že většina fanoušků nesahá k násilí a ani není jejich cílem. Spíše se vybíjejí při „zážitkové choreografii“. I to má své logické zdůvodnění v kulturních aspektech života, jejichž výraz nalézáme v životním stylu. Společnost volného času pořádá stále více spektaklů spíše než pro pobavení tak pro zahrnutí neklidu a pocitu nudy. Rachejtle a petardy, stále hlučnější a častější oslavy jsou přirozenou součástí životů spousty z nás. Hlučnost a tzv. veselí jsou synonymy svátků a zábavy. Čím „veselejší“, barvitější a nápaditější bude zábava na stadionech, tím více lidí a častěji je bude navštěvovat. Nazval bych to „disneylandisací“. Fotbal se stále více spojuje s „doplňkovými“ aktivitami, zdůvodňovanými snahou přivést na stadiony celé rodiny a sekundárně zamezit projevům výtržnictví. V tom je pravda, avšak i ještě někde jinde. Stadion – „Disneyland“ přitáhne více zákazníků, ti za atrakce utratí více peněz, pro sponzory bude takové prostředí lákavější a podnikatelé podnikající v činnostech uplatnitelných v tomto obchodě jsou potencionálními přispěvateli klubu. Fotbal bude rámovat, ozvláštňovat atmosféru. Možná o to víc se stane zábavou, o to víc bude přitažlivější. Že uváděné není vzdálenou a nejistou budoucností, o tom svědčí na stadionech fotbalových i hokejových zvláštní klubové tribuny s občerstvením a s dalšími příjemnostmi.

Spolu s těmito tendencemi je stále zřejmější institucionalizace fotbalového diváctví. Pokud v dobách před Listopadem kluby fanoušků buď neexistovaly nebo jenom jako velmi volná společenství lidí majících vztah ke klubu, vyznávajících stejný životní styl, potom po Listopadu jsme svědky téměř masivního zakládání oficiálních fan klubů s jasnými pravidly a s často velmi pevnou vazbou na příslušný klub.

Fotbalové kluby a při nich zřízené fankluby se však musí připravit i na další společenskou funkci. Tendence stále zřetelně naznačují, že se fotbalový klub stane institucí zabezpečující volný čas části mládeže a bude tak plnit důležitou preventivní funkci. Německé zkušenosti, tuto pro nás stále ještě vizi, zcela jasně potvrzují.

Ke změnám diváctví patří nepochybně i práce policejních složek. Policisté se stali profesionály ve zvládnání vášní a násilí kolem fotbalových zápasů. Jejich profesionalita, schopnosti a možnosti zásahu, i upravená legislativa, měnila a mění strategie a taktiky fotbalových výtržníků a omezuje jejich operační prostor.

Byl-li na začátku fotbalové historie v Čechách fanouškem rodinný příslušník či okruh známých, je na začátku 3. tisíciletí typickým českým fotbalovým fanouškem: - mladík ve věku do 22 let – pocházející ze statisticky průměrné rodiny – středoškolák – dobře oblečený – pijící pivo – spíše recesisticky než agresivně orientovaný – zaměstnaný nebo studující – stále ještě navštěvující fotbalový stadion kvůli samotné kopané – zapojený do fanklubu.

5. Řešení problematiky diváckého násilí na České scéně

5.1. Fotbalový fanoušek jako potenciální klient sociální práce

Ještě před několika málo lety si u nás málokdo uměl představit, že s fotbalovým chuligánem by mělo být pracováno stejně jako s jinými klienty sociální práce. I když chuligánství znamená pro řadu míst naší republiky, kde se hraje fotbal časovaný problém, který při „zvláště důležitých“ zápasech vybuchne, nemluvilo se o variantě účinné a dlouhodobé prevence. Byla to logická reakce. Náš fotbal a všechny strany zainteresované na zajištění společenského pořádku a bezpečnosti „prošlapával“ cesty (notně přitom využívajíc zkušeností ze zahraničí) nejprve legislativní a bezpečnostně-administrativní. Bez přehánění lze konstatovat, že kvalitativní obrat v pohledu na fotbalové fanoušky a práci s nimi přináší až občanské sdružení *ProFotbalFans*, které bylo založeno 11. září 2004 a v březnu 2005 podalo projekt *Vzdělávání sociálních pracovníků pracujících s cílovou skupinou fotbalových fanoušků* s žádostí o podporu z Evropského sociálního fondu s tím, že:

- bude i nadále působit jako odborná organizace ve prospěch projektů pro fanoušky;
- i nadále bude podporovat klubové projekty pro fanoušky jednotlivých fotbalových klubů;
- bude podporovat projekty v rámci fair-play a boje proti rasismu;
- bude působit jako konzultant klubům při vytváření projektů pro fanoušky a získávání financí na ně;
- že se bude snažit být partnerem fotbalových klubů, fotbalového svazu i dalších institucí v rámci České republiky.

Dále je důležité zmínit, že projekt již mohl navázat na dobré zkušenosti činnosti agilních fanklubů, za které je třeba zmínit zvláště fanklub Slovanu Liberec.

Úvodní projekt je postaven na zkušenostech obdobného projektu realizovaného v Německu v posledních šestnácti letech. Tam se podařilo přesvědčit všechny zainteresované strany o prospěšnosti této aktivity a dnes pracují u všech prvoligových a druholigových klubů profesionální pracovníci (vesměs sociální pedagogové), kterým se říká *Fanarbeiter*. Základem této činnosti je dobrá znalost fotbalového prostředí na jejímž základě je nutné analyzovat jaké problémy se nejčastěji vyskytují, co je spouštěčem nebezpečného a nežádoucího chování fanoušků a zvláště kdo je fotbalový fanoušek, z jakého prostředí pochází, jaké jsou jeho priority v chuligánské

strukturu, co eventuálně požaduje za svoji loajalitu s klubem. Fotbalové fanoušky lze dělit, tak jako jinde ve světě, na několik skupin podle druhu a typu aktivit, stupně identifikace s klubem a míry agresivity. Z pohledu sociální práce jsou důležité 3 skupiny. *Ultras*, u nás označení používané pro skupiny, kde převládají mladí lidé do 20 let, jsou silně identifikovaní s klubem a toto dávají najevo svým oblečením, používáním symbolů klubu atp. Jejich hlavní náplní na tribunách je vytváření divácké atmosféry prostřednictvím připravené choreografie. Mezi ultras nebývají ti, kteří vyhledávají a provokují k násilí. *Hooligans* jsou tzv. tvrdým jádrem fotbalových fanoušků. Silná identifikace s klubem. Fotbal a dění kolem něho je především zábava a vzrušení. Z této skupiny se také rekrutují bojůvky, které si předem plánují bitky s fanoušky jiných klubů. *Hooligans* jsou také označováni za jakousi ochranku ostatních fanouškovských skupin. *Rowdies* - rváči chránící slabší kolegy, rvou se pro legraci. Skupiny, které jsou vnímány mimo toto rozdělení, označují někteří fanoušci za „extrémisty“, tedy skupiny, jejichž motivací je především prezentace rasistických a radikálních politických názorů.

K uvedenému je třeba dodat, že toto rozdělení je orientační a vymezení ostrých hranic je prakticky nemožné. Jak vyplývá z výše uvedeného, je také problematické přesně určit, které skupiny jsou náchylnější k násilí na stadionech i mimo ně. Zmíněno bylo násilí, které je organizováno a předem domluveno mezi skupinami hooligans. Fanoušci sami hovoří o těchto konfliktech jako vnitřních záležitostech hooligans. Mají tendenci tyto souboje heroizovat a přičítat jim rámce gentlmanského boje. Navíc prý neohrožují většinovou společnost. Bitky se dějí za „férových pravidel“: - bijeme se s těmi, kteří to také chtějí; - nepoužíváme žádné zbraně; - toho, kdo je na zemi nebijeme. Tato „rytířská“ pravidla jsou často porušována. Z hlediska četnosti typů, je nejčastější násilí, které je vyvoláno nedorozuměním nebo provokací mezi různými skupinami aktérů atmosféry fotbalového zápasu (pořadatelská služba × fanoušci, fanoušci × policie, veřejnost × fanoušci apod.). Při každém zápase to na stadionech vypadá jinak. V podstatě se vytvářejí jedinečné interpersonální a intergrupinové vztahy, které jsou platné pro daný čas, v daném místě a jenom pro jeden účel. Všechny tyto konflikty mají společného jmenovatele a tím je vzájemně nedostatečná znalost charakteristik „protivníka“. Při fotbalových zápasech dochází mimo hřiště ke zvláštnímu jevu – nefigurují zde logicky pouze dvě skupiny, které se navzájem vnímají jako nepřátelské, tedy fanoušci domácích hráčů versus fanoušci hráčů

hostujících. Zkušenosti z kontaktů mezi chuligány a policisty dávají za pravdu některým sociálním psychologům, že fotbalové chuligánství je příkladem „vyhledávání tzv. vrcholných zážitků, resp. intenzivních emocionálních zkušeností, se kterými se nelze setkat v každodenním životě.“ Další dávají nevázané chování fanoušků do souvislosti s tzv. časem mimo, tedy dobou, kdy je snížena společenská kontrola nad chováním jedince. Doba „mimo“ je podle těchto názorů časem hledání vzrušení v toku nevzrušivých situací všedního dne. [srov. 40, str. 26] S uvedenými názory nelze než souhlasit, i když ne zcela bezvýhradně. Sociální realita se v dnešním světě velice razantně proměňuje v poměrně krátkých časových úsecích. Z rozhovorů s fanoušky a pozorováním jejich chování je patrný odklon od „čisté“ zábavy hledající vzrušení k chování, které bych nazval „smysluplnou zábavou“.

Svět fotbalových fanoušků má své zákonitosti a ty by měl sociální pracovník, který se jim chce věnovat, znát. Znalost prostředí je důležitá i pro osvojení si dalších dovedností. Těmi jsou zejména schopnost oslovit a získat důvěru jednotlivců i skupin. Zkušenosti z Německa, ale i z našich fanklubů ukazují, že lidé, kteří patří mezi problémové mají i své vlastní osobní problémy a *kdo má problém, má také mnohem častěji sklony problémy vytvářet*. Toto pravidlo je pro sociálního pracovníka zvláště důležité. Fotbalové kluby, policii a společnost obecně se zajímá pouze o to, že fanoušci problémy dělají. Pro prevenci a sociální práci je důležité pochopit postoje těch, se kterými pracují. To, že nahánějí strach nebo, že často je při jejich činnosti přítomen alkohol, vnímají fanoušci jako problém lidí mimo jejich subkulturu, ne vlastní. Podobný postoj mají k chování na tribuně v tzv. kotli. Chování zde se řídí také jasnými pravidly. Fanoušci zde obvykle mají připraveny postupy povzbuzování. Skupinu vede neformální vůdce, který (často s megafonem) dává zpěvem nebo skandováním signál pro celou skupinu. Často si lze všimnout kuriózní situace, že totiž fanoušci spíše sledují tohoto vedoucího než samotné dění na hřišti. Tito neformální vůdce jsou většinou silné osobnosti s pevnou autoritou a velmi neradi se nechávají kontaktovat s lidmi odjinud a velmi neradi hovoří o své pozici a fandění vůbec.

Kromě násilí a vandalismu je možné u fanoušků předpokládat projevy xenofobního chování, zvláště k hráčům či rozhodčím jiné barvy pleti. Tento problém slábne tak, jak se do českých klubů dostávají hráči – cizinci.

5.2. Postoj fotbalových klubů k potenciální činnosti sociálních pracovníků

Fotbalové kluby i fotbalový svaz si jsou vědomi, že kontroverzní chování fanoušků je finančně poškozují a přináší spoustu dalších organizačních potíží. Jsou si vědomi, že fanoušci k fotbalu neodmyslitelně patří a dokáží-li zajímavým a nápaditým způsobem fandit, vytvářejí neopakovatelnou atmosféru, která by mohla přilákat na naše stadiony i více diváků. Funkcionáři vrcholových orgánů naší kopané i jednotlivých klubů neodmítají spolupráci se všemi organizacemi a jednotlivými složkami, které pomáhají zvládat divácké násilí. Podporují činnost fanklubů a aktivnější manažeři jsou i schopni uspořádat pro fanoušky doplňkové akce jako jsou výjezdy na hostující utkání, besedy s hráči nebo fanouškovské fotbalové zápasy. K případnému ustanovení funkce profesionálního pracovníka pro práci s fanoušky však nejsou ještě připraveni. Mají pocit, že ho k ničemu nepotřebují a když už by byli schopni toto pochopit nejsou ochotni hradit jeho činnost. Zde je prostor nejenom pro jednání, ale právě pro zmiňovaný projekt (viz strana 103, podkap. 5.1), který z řad fanoušků připravuje ty, kteří se stávají vedoucími fanklubů a konkrétní práci mohou prokázat užitečnost případné profesionalizace pracovníků s fanoušky. Samozřejmě je nutná i ochota ze strany státu a místních samospráv podílet se na financování těchto pracovníků. Připomínáme, že v Německu je Fanarbeiter placen třetinou klubem, třetinou místní samosprávou a třetinou spolkovou zemí. Vedení klubů bývají přesvědčena, že sociálního pracovníka u klubu nepotřebují, že tuto práci zastane fanklub případně již zmiňovaný manažer. To je samozřejmě hluboký omyl, který pramení právě z neochoty hlouběji se seznámit s problematikou diváckého násilí a z neznalosti problematiky sociální práce. Vedoucí fanklubu je pouze dobrovolným a často i nadšeným organizátorem akcí a může i v krizových situacích sehrát pozitivní roli. Pro soustavou preventivní práci však není připraven a ani ji ze zřejmých důvodů není schopen vést. Manažer klubu je v obdobné situaci. Jeho hlavní pracovní náplní jsou většími záležitostmi technické, finanční a organizační. Ani on není kompetentní provádět soustavou sociální práci, nemá na ni čas. Navíc je vzdálen skutečným problémům týkajících se konkrétních fanoušků. Fanoušci ho zajímají jako celek a do té míry, do jaké jsou schopni naplňovat představy klubu o atmosféře na stadionech.

Zúčastněné strany, které zatím brání ustavení profesionálních pracovníků s fanoušky, si zřejmě málo nebo vůbec neuvědomují jednu důležitou věc. Struktura volného času se mění a současně i způsob jeho trávení. Při uvolnění ohromného volnočasového rezervoáru je stále obtížnější nalézat, zejména pro mladé lidi, dostatečnou náplň, která by zároveň plnila funkci prevence sociálních patologií. Fotbalové fandovství by se pro společnost mělo stát zájmovou aktivitou, která může smysluplně zaměstnat tisíce mladých lidí v celé republice. Tato aktivita tak přestává být záležitostí jednotlivců, klubů, policie a místních orgánů, ale stala se záležitostí celospolečenskou.

5.3. Sociální pracovník při práci s fotbalovými fanoušky

Práce s fotbalovými fanoušky zahrnuje široké spektrum činností a dovedností, které si musí sociální pracovník osvojit, proto je ideální pokud se takovým pracovníkem stane někdo, kdo kromě potřebného vzdělání disponuje znalostí prostředí. Pracovník pracující s fotbalovými fanoušky musí být schopen odlišit skupiny s násilnickými sklony a skupiny, pro které je násilí spíše okrajovou a náhodnou záležitostí. Toho lze dosáhnout pouze neustálou a vstřícnou komunikací. Od počátku si uvědomit, že sociální pracovník musí být nezávislý na požadavcích klubu, nezávislý od požadavků dalších organizací. Je tu pouze a jen pro klienty – fanoušky. Z toho vyplývají další zásady:

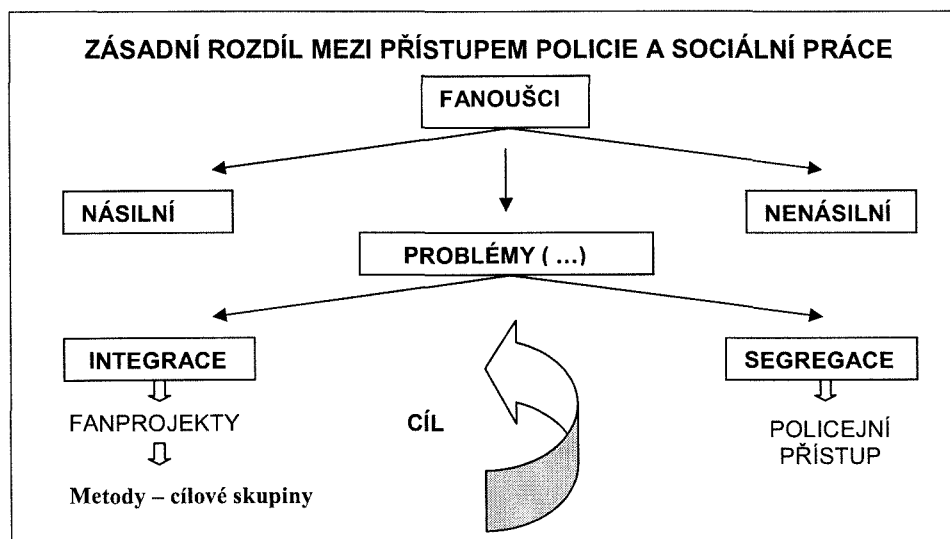
- informace od fanoušků jsou důvěrné a mají sloužit pouze sociálnímu pracovníkovi;
- sociální pracovník vždy hájí zájmy fanoušků a stojí na jejich straně, tato identifikace se skupinou je důležitá pro navázání důvěry a zvýšení přirozené autority;
- neustálá komunikace mezi všemi subjekty, kteří vstupují do procesu realizace fanprojektu.

Další důležitou součástí této práce je *public relations* a práce s institucemi. Jako příklad lze uvést vesměs negativní informování o fanouškovských aktivitách ve sdělovacích prostředcích. To souvisí s další důležitou vlastností – schopnost přesvědčit o důležitosti své práce zainteresované instituce a instituce, které spolupráci odmítají. Vycházejí z již řešeného, že fotbalové fandovství není interní záležitostí sportu, ale je celospolečenským problémem. V praxi to znamená poskytovat informace zainteresovaným stranám, zlepšovat porozumění a vyjednávat, a to z profesionálními

kluby, policií, médií, institucemi pracujících s mládeží, vzdělávacími institucemi a podobně. Snažit se maximálně o zainteresování veřejnosti s pomocí důvěryhodných a pravdivých informací o fotbalových fanoušcích. Stavět na pozitivních příkladech. Pracovník musí být připraven na náročná vyjednávání při obtížných konfliktech a vážných individuálních případech. Předpokládá se, že jeho organizační schopnosti budou na takové úrovni, že bude schopen připravit příznivé podmínky pro přijetí fanoušků na národní i mezinárodní úrovni při konání sportovních akcí a turnajů.

Sociální práce s fotbalovými fanoušky, doprovázení a poradenství, je založena na předpokladu, že fotbaloví fanoušci, kteří mají problémy, mají také mnohem častěji sklony problémy vytvářet. Aby bylo možné najít řešení, je cílem podporovat skrytou tvořivost a sociální dovednost mladých fanoušků, což může pomoci tomu, že si oni sami budou v obtížných situacích mnohem raději vybírat pozitivní a konstruktivní způsoby jednání. Toho může být dosaženo pomocí různých konceptů terénní („outreach“) práce, výchovné práce, která má vztah ke sportu, nebo kulturních aktivit.¹⁵ V současné době je zpracována celá řada projektů pro práci s fotbalovými fanoušky, o které se může sociální pracovník opřít.

Následující schéma (obrázek 5-1) poukazuje na důležitý rozdíl mezi pojetím přístupu sociální práce a práce (v tomto případě policie) represivního orgánu. Cílem sociální práce je *integrace* ne *exkluze*!

Obrázek 5-1 Schéma práce s fanoušky

¹⁵ T. Schneider, M. Gabriel [http:// www.profotbalfans.cz](http://www.profotbalfans.cz)

Základní znalosti, vlastnosti a dovednosti sociálního pracovníka pro práci s fanoušky:

Znalosti

- Prostředí, ve kterém se pohybuje
- Metody sociální práce
- Právní předpisy týkající se okolností, které mohou vzniknout v souvislosti s fanděním
- Základy psychologie osobnosti, skupin

Vlastnosti

- Sociální adaptabilita
- Důvěryhodnost
- Organizační schopnosti

Vůli prosadit

- Pozitivní fandovství
- Příznivou atmosféru ve skupině
- Maximální identifikaci fanoušků s klubem
- Konstruktivní komunikaci s policií, médií, veřejností, klubem

5.4. Přístupy k řešení fotbalového násilí v České republice

Násilí při fotbalových zápasech je vnímáno jako závažný sociálně – patologický jev. K eliminaci fotbalového násilí jsou uplatňovány 2 základní přístupy:

1. Oblast legislativy:

V České republice vedeno snahou o zpřísnění současné legislativy. ČR přistoupila k Evropské úmluvě k diváckému násilí a nevhodnému chování při sortovních utkáních, zvláště při fotbalových zápasech. Členy komise jsou zástupci Ministerstva vnitra, Policie ČR, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a přizvanými spolupracujícími subjekty jsou zástupci ČMFS, Asociace profesionálních klubů ledního hokeje a experti na danou problematiku. Usnesením vlády č. 27 ze dne 11. ledna 1995 byla ministrem vnitra zřízena koordinační komise v souladu s článkem 2 výše zmíněné úmluvy. Koordinační komise je pověřena koordinací postupů v boji proti diváckému násilí a nevhodnému chování na fotbalových zápasech.

K činnosti komise patří zejména:

- koordinace činnosti smluvních stran v oblasti dodržování Úmluvy v České republice;
- spolupráce s občanskými sdruženími, zejména z oblasti tělovýchovy a sportu a hromadnými sdělovacími prostředky za účelem eliminace diváckého násilí;
- iniciace preventivní, výchovné a informační činnosti;
- podpora výchovných, informačních a výzkumných programů majících za cíl snížit a eliminovat divácké násilí;
- monitoring situace v oblasti diváckého násilí a nevhodného chování diváků při sportovních zápasech;
- každoroční zpracování národní zprávy pro Stálý výbor;
- spolupráce prostřednictvím svého zástupce ve Stálém výboru s koordinačními orgány smluvních stran Úmluvy.

Z uvedené úmluvy následně také vyplývají úkoly a povinnosti pro Policii České republiky. V oblasti právního řádu není v ČR vypracován zvláštní zákon, jako je tomu ve Velké Británii. Problematika diváckého násilí je řešena na základě stávajících ustanovení v trestním právu. Ta umožňují soudům ukládat pachatelům přiměřená omezení a přiměřené povinnosti k tomu, aby vedli řádný život. Tato opatření zahrnují i povinnost zdržet se návštěv nevhodného prostředí, v tomto případě fotbalových stadionů. V souvislosti s fotbalovými a jinými sportovními podniky dochází nejčastěji k páchání trestné činnosti, která je stávající právní úpravou hodnocena jako trestný čin (hanobení národa, etnické skupiny či rasy a přesvědčení, výtržnictví, krádež, poškozování cizí věci, neoprávněné podnikání) nebo jako přestupek proti veřejnému pořádku (znečištění veřejného prostranství nebo veřejně přístupného objektu; zničení, poškození, znečištění nebo neoprávněné odstranění, změnění, pozměnění nebo zakrytí orientačního označení; přestupek proti majetku). problémem přísnějšího postupu proti chuligánům v ČR není tedy úroveň zákonných úprav, ale jejich vymahatelnost. [srov. 22, stránky 42 - 46]

2. Konceptní práce v oblasti dlouhodobé prevence:

Koordinace přístupů k řešení problematiky násilí vznikajícího v průběhu sportovních utkání neznamena nic jiného, než propojenost represivního přístupu k eliminaci nežádoucího chování s přístupy preventivními. Za poslední léta se v České republice v této oblasti mnoho změnilo. Přestává převažovat represivní charakter opatření proti fotbalovým fanouškům a stále více se prosazují metody založené na vzá-

jemné informovanosti a poznávání. Fotbalové kluby, při vědomí vzájemné prospěšnosti, podporují, zejména finančně a materiálově, činnost fanklubů, která je založena na dobrovolných aktivitách příznivců klubu. Na preventivní práci s fanoušky vsadili v sousedním Německu, kde se od osmdesátých let 20. stol. rozběhly první, lze říci pilotní "Fan-Projekty". Na základě těchto zkušeností byl v roce 1993 do praxe uveden *Národní koncept sportu a bezpečnosti*, který má především za úkol prosadit projekt práce s fotbalovými fanoušky v rámci sociální práce s hlavními snahami: ubývání násilí, pomoc při nenásilném řešení konfliktů v rámci seberegulačních mechanismů s perspektivou zamezení násilí;

- odbourávání extremistické orientace (předsudků, obrazu nepřítele, nepřátelství k cizincům) stejně jako delikventního nebo delikvenci podporujícího způsobu chování;
- stupňování sebevědomí a jistoty jednání u mladistvých fotbalových přívrženců, stabilizace skupin stejného věku
- vytvoření klimatu, ve kterém je možno podnítit společenské instituce k většímu nasazení pro práci s mládeží;
- zpětná vazba mladých příznivců fotbalu na jejich kluby. [53 str. 11]

O zkušenostech našich německých sousedů jsme se již letmo zmínili dříve (viz 103, podkap. 5.1). Připomeňme na tomto místě, že popsání aktivity, které byly zainteresovanými stranami přijaty, vedly k ustanovení tzv. *Fanarbeiter-ů*, profesionálních pracovníků působících u prvo- a druholigových klubů.

Tyto zkušenosti pak byly vzaty jako vzor při zakládání občanské sdružení *ProFotbalFans*, které jsme již také zmiňovali na témže místě.

6. Anketní šetření ad hoc

Jedním z našich záměrů, nikoliv však prvoplánovým, bylo získání empirických dat prostřednictvím terénní akce, která bychom mohli porovnat s již známými zjištěními (viz Slepíčka, Kotlík). Kromě dat pro srovnávání jsme se pokusili o rozšíření výzkumného zájmu o témata jako *spokojenost v osobním životě, emoční zázemí v dětství a náhled na morálku ve společnosti*.

V celé práci vycházíme z premisy chování fotbalových fanoušků je hluboce determinováno jejich socio-kulturním prostředím. Tato témata jsme zařadili protože se domníváme, že jim ostatními autory nebyl věnován odpovídající prostor.

Za tím účelem jsme provedli jednorázové anketní šetření, při kterém byl na náhodně vybranou skupinu diváků fotbalového utkání aplikován dotazník jehož vzor uvádíme v příloze.

Provedené dotazníkové šetření si nečiní nároky na potvrzování, či vyvracení stávajících teorií ani není založeno na vlastních hypotézách. Jeho účelem bylo získání empirických dat strukturovaných podle již prováděných průzkumů. Cílem pak bylo zjištění zda by bylo možné ve speciálně zaměřeném výzkumu účelné zjišťovat dynamiku proměn chování fotbalových diváků v České republice. Provedené šetření chápeme v jeho podstatě jak jakousi pilotáž, hledání velkého tématu.

6.1. Zjišťované ukazatele

Styčné plochy pro porovnání s výše uvedenými výzkumy jsem našli v otázkách strukturalizace fotbalových diváků z hlediska *postoje k násilí, spojitosti mezi návštěvou sportovního (fotbalového) utkání a konzumací alkoholu a vzdělanostní struktury*.

Jak jsme již zmínili dalšími, vlastními, sledovanými ukazateli byli spokojenost v osobním životě, emoční zázemí v dětství a náhled na morálku ve společnosti.

6.1.1. Konstrukce proměnných

Není přespříliš nutné rozebírat konstrukci takových proměnných jakými jsou pohlaví, věk (do jisté míry), vzdělání. Při vytváření ankety jsme do značné míry vy-

cházel z již známých prací. Na tomto místě bychom se chtěli pozastavit u proměnných, které byly součástí pilotáže.

Spokojenost v osobním životě. Tato proměnná pro nás představuje jakousi míru ukotvenosti v životě, v sociálních vztazích. Z pozice existencialismu má-li člověk prožít smysluplný život, je třeba jej naplnit smyslem a obsahy, které nedávají zaznívat existenciálnímu tápání. Člověk, který je spokojený v osobním životě není nucen vyhledávat způsoby života, které narušují sociální soudržnost. Ve vztahu k fotbalovému diváctví jsme potvrdit teoretická východiska rozebraná v kapitolách 2 a 3.

Ke sledování této proměnné jsme použili pětibodovou vzestupnou škálu, která byla ohraničena limitami: *považuji se za šťastného člověka (1) a ke skutečnému štěstí mi ještě mnoho chybí (5)*. Pozice 3 na tomto kontinuu znamenala respondentovu nerozhodnost.

Vzhledem k této konstrukci jsme zjišťovali *index spokojenosti v osobním životě*, který byl vypočítán jako vážený aritmetický průměr zaznamenaných bodů škály.

Emoční zázemí v dětství. Tato proměnná úzce souvisí s předcházející. Předpokládáme, že pocit osobního štěstí nachází základ, kromě jiného, v základní fázi socializace, navíc se v období věku dítěte 8 -11 let vytvářejí hodnotové postoje, které určují v základních směrech chování jedince do dospělosti.

K jejímu sledování jsme opět využili pětibodovou vzestupnou škálu, která byla ohraničena limitami: *své dětství považuji za šťastné (1) a své dětství nepovažuji za šťastné (5)*. Pozice 3 na tomto kontinuu znamenala respondentovu nerozhodnost.

Vzhledem k této konstrukci jsme zjišťovali *index šťastného dětství*, který byl vypočítán jako vážený aritmetický průměr zaznamenaných bodů škály. Respondenti s indexem šťastného dětství ≤ 2 považují své dětství za celkem šťastné, v případě hodnot blízkých se extrému kontinua za vyloženě šťastné. a naopak.

Náhled na morálku ve společnosti. Společnost, ve které jsou ctěny její základní hodnoty a normy, je společností, která je také dokáže kontrolovat prosazovat. Zde se tedy předpokládá, že členové společnosti nejsou ochotni k jejich záměrnému a pravidelnému nedodržování a porušování.

Zde se znovu objevuje vztah mezi socializací jedince a jeho konkrétními postoji v určitých specifických životních situacích.

I tato proměnná přímo navazuje na již zmíněné. Z toho vyplývají i postupy použité pro její měření.

6.2. Popis dat

Tuto stručnou kapitolu věnujeme základnímu popisu výzkumného vzorku, tzn. jeho popisu z hlediska struktury zastoupení pohlaví, věku a vzdělání.

6.2.1. Rozdělení vzorku podle pohlaví

Vzhledem k našemu tématu bylo možné předpokládat, že převážnou část našeho vzorku budou tvořit muži. Strukturu vzorku podle tohoto kritéria popisuje tabulka 6-1.

Tabulka 6-1 *Struktura vzorku podle pohlaví respondentů.*

	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Muži [1]	261	90,94
Ženy [0]	26	9,06
Chybějící údaj	0	0,00
Celkem	287	100,00

Jak je patrné z uvedené tabulky předpoklad převahy mužů ve vzorku se beze zbytku naplnil, tvořili 90,94 % vzorku.

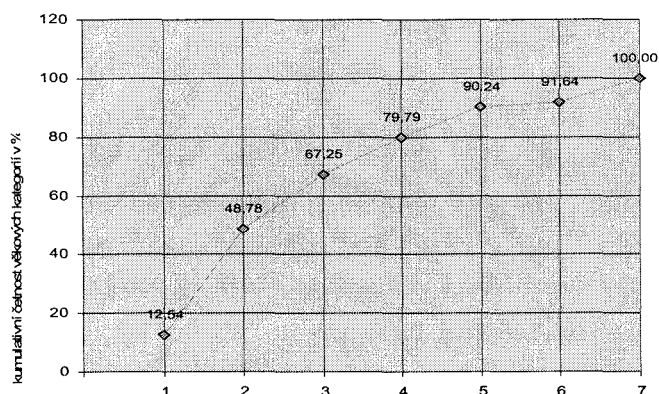
6.2.2. Rozdělení podle věku

Třídění podle věku, respektive podle věkových kategorií je jedním z obvyklých (základních) způsobů strukturalizace zkoumaného vzorku populace. Vzhledem k možnému velkému rozpětí získaných dat je obvyklé rozdělit respondenty do disjunktních intervalů. Tohoto pracovního schématu jsme se přidrželi i my. Předem jsme vytvořili 7 věkových pásem, do kterých se měli respondenti ve svých výpovědích zařadit. Přehled o rozdělení četností jednotlivých věkových kategorií v našem vzorku podává tabulka 6-2 na následující straně.

Tabulka 6-2 Rozdělení četností věkových kategorií ve zkoumaném vzorku populace diváků fotbalového utkání.

	Četnost		Kumulativní četnost	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
do 15	36	0,13	36	0,13
15 – 18	104	0,36	140	0,49
19 – 22	53	0,18	193	0,67
23 – 30	36	0,13	229	0,80
31 – 40	30	0,10	259	0,90
41 – 50	4	0,01	263	0,92
50 +	24	0,08	287	1,00
Chybějící	0	0,00	x	x
Celkem	287	1,00	x	x

Protože výše uvedená tabulka obsahuje celou řadu údajů a může se tak stát nepřehlednou zařadili jsme

Obrázek 6-1 Graf kumulativních relativních četností, tzv. S-křivka, jednotlivých věkových kategorií v našem statistickém statistickém souboru.

Protože výše uvedená tabulka obsahuje celou řadu údajů a může se tak stát nepřehlednou zařadili jsme i grafické znázornění průběhu této proměnné (viz obrázek 6-1). Jednotlivé svislice nám znázorňují stanovené věkové kategorie. Na vodorovné ose je vynášena relativní kumulativní četnost zastoupení té, které kategorie. Vyobrazená křivka nám vypovídá že, téměř polovinu vzorku tvořili respondenti do 18 let, přesněji 48,78 % (svislice s označením 2).

6.2.3. Rozdělení vzorku podle vzdělanostních kategorií

Kategorie vzdělání byla jednou z klíčových pro další srovnávání s předchozími výzkumy (viz strana 112). Naši proměnnou vzdělání¹⁶ jsme rozdělili do 5 kategorií: 1 – základní, 2 – vyučen, 3 – vyučen s maturitou, 4 – střední

¹⁶ Naše proměnná vzdělání je vztahena na ukončené vzdělání. Mimo to jsme v anketě sbírali i data o současném vzdělání, avšak při jejich vyhodnocování jsme dospěli k závěru, že jsou pro další výzkum irelevantní, proto jejich popis ani dále neuvádíme.

s maturitou a 5 – vysokoškolské. Četnost zastoupení jednotlivých kategorií v našem vzorku populace uvádí následující tabulka.

Tabulka 6-3 Rozdělení četností zastoupení jednotlivých kategorií ukončeného vzdělání ve zkoumaném vzorku populace.

	Četnost		Kumulativní četnost	
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
základní	120	0,42	120	0,42
vyučen	18	0,06	138	0,48
vyučen s mat.	3	0,01	141	0,49
střední s mat.	93	0,32	234	0,82
vysokoškolské	25	0,09	259	0,90
Chybějící	28	0,10	287	1,00
Celkem	287	1,00	x	x

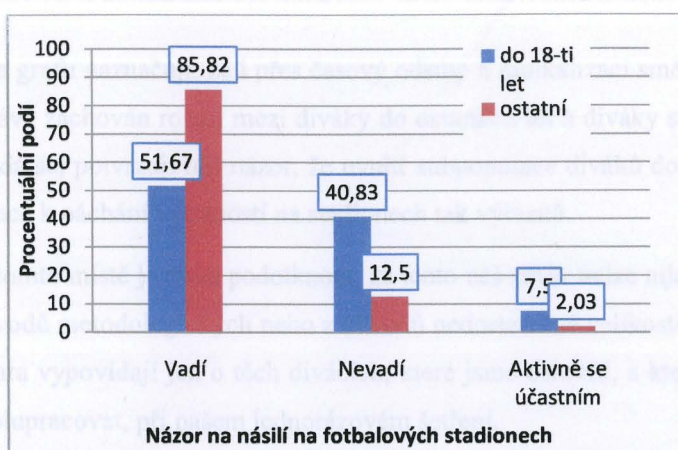
Podle údajů v tabulce nahoře tvořilo vzorek populace 42 % respondentů s ukončeným základním vzděláním. to vizuálně odpovídá údajům z grafu na straně 115 (obrázek 6-1).

6.3. Srovnání zjištěných dat s předchozími výzkumy

Jak jsme již uvedli na straně 112 našli jsme styčné plochy pro porovnávání v následujících bodech: *postoje k násilí, spojitosti mezi návštěvou sportovního (fotbalového) utkání a konzumací alkoholu a vzdělanostní struktury.*

6.3.1. Míra tolerance násilí

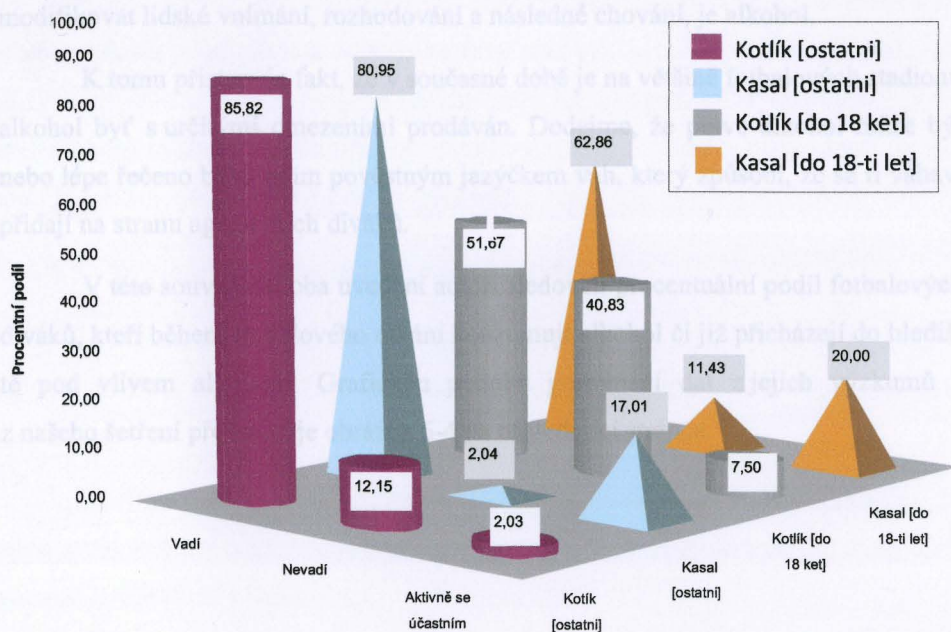
Téma míry tolerance k násilí a páchaní výtržností v hledišti nacházíme v práci Kamila Kotlíka: „Vzhledem k tomu, že mladí diváci jsou ve svých reakcích emocionálnější než dospělí diváci, jsou také tolerantnější k výtržnostem páchaným ve fotbalovém hledišti, ... Subjektivním efektem těchto výtržností je kromě odreagování se a katalyzace negativních tenzí také pocit dominance nad ostatními diváky a zvyšování tak vlastního sociálního statusu...“ [9 str. 96] V této souvislosti Kotlík srovnává míru tolerance k násilí a výtržnostem na stadionech v závislosti na věku, přičemž respondenty rozděluje do dvou kategorií osoby do 18-let a starší. Obrázek 6-2 (strana 117) je rekonstrukcí Kotlíkových výzkumných dat a znázorňuje distribuci míry tolerance v jím ustanovených diváckých kategoriích.

Obrázek 6-2 Rekonstrukce výsledků výzkumu K. Kotlíka v oblasti míry tolerance k páčání násilí na fotbalových stadionech. Zdroj Kotlík [9 str. 96].

Avšak podle našeho názoru výše uvedená interpretace nevystihuje zcela přesně, protože jak tvrdí (Kotlík), jsou mladí diváci tolerantnější k výtržnostem. Data sice naznačují, že tomu tak je v porovnání s diváky nad 18 let, ale uvnitř samotné subpopulace diváků do 18-ti let není tato tendence tak zřejmá.

Přesto jsme se rozhodli provést v tomto směru srovnání. Jeho výsledky shrnuje graf na obrázku dole.

Obrázek 6-3 Grafické srovnání výsledků výzkumů Kotlíka [2004] a našeho šetření, Kasal [2006]

Data grafu naznačují, že i přes časový odstup a radikalizaci směrem k aktivní účasti, zůstává zachován rozdíl mezi diváky do osmnácti let a diváky staršími. Zároveň však, zdá se, potvrzují náš názor, že uvnitř subpopulace diváků do 18-ti let není míra tolerance k páchání výtržností na stadionech tak výrazná.

Na tomto místě je třeba podotknout, že tento náš závěr nelze nijak generalizovat ať z důvodů metodologických nebo z důvodů nedostatečné velikosti našeho vzorku. Naše data vypovídají jen o těch divácích, které jsme oslovili, a kteří s námi byli ochotni spolupracovat, při našem jednorázovém šetření.

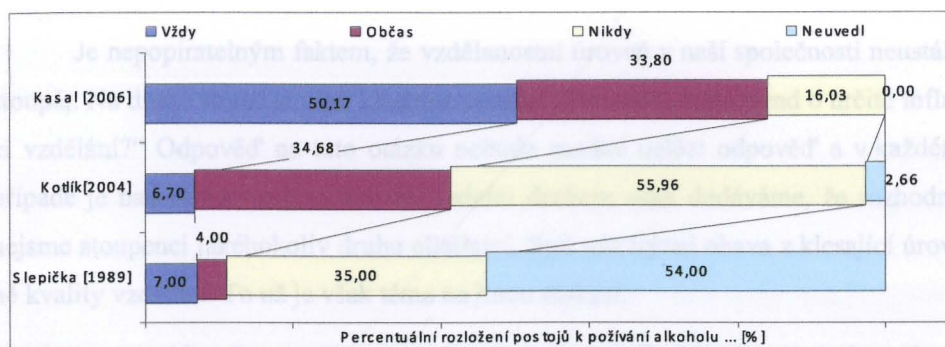
Pro vyslovení fundovaného závěru považujeme za nutné lépe rozpracovat metodiku měření dané problematiky s přesněji stanovenými východisky a měřeními proměnnými. I přes tuto metodologickou skepsi se domníváme, že tyto výsledky korespondují s naší výchozí premisou, která říká, že na páchání výtržností (násilí), respektive na jejich iniciaci se podílí jen malá část diváků fotbalových utkání, kteří na svoji stranu následně strhávají ty váhavější.

6.3.2. Konzumace alkoholu před a při sledování utkání.

Toto téma nalézáme jak u Kotlíka (Kotlík: 90), tak u Slepíčky. Oba se shodují na tom, konzumace alkoholu je významným činitelem, který může do značné míry modifikovat lidské vnímání, rozhodování a následné chování, je alkohol.

K tomu přistupuje fakt, že v současné době je na většině fotbalových stadionů alkohol buď s určitými omezeními prodáván. Dodejme, že právě alkohol může být nebo lépe řečeno bývá oním pověstným jazýčkem vah, který způsobí, že se ti váhaví přidají na stranu agresivních diváků.

V této souvislosti oba uvedení autoři sledovali procentuální podíl fotbalových diváků, kteří během fotbalového utkání konzumují alkohol či již přicházejí do hlediště pod vlivem alkoholu. Grafickou podobu porovnání dat z jejich výzkumů a z našeho šetření představuje obrázek 6-4 na následující stránce.

Obrázek 6-4 Grafické srovnání procentuálních podílů postojů ke konzumaci alkoholu před případně během fotbalového utkání. Zdrojem srovnávaných dat jsou výzkumy: Slepíčka [1998], Kotlík [2004] a ad hoc šetření [Kasal 2006].

Na první pohled je patrné, že roste podíl těch, kteří vyjadřují příznivý postoj ke konzumaci alkoholu. Na druhou stranu je potřeba uvést, že naše data (Kasal [2006]) ukazují extrémní hodnoty, právě proto, že byla sebrána při ojedinelé příležitosti a na malém vzorku respondentů.

Přesto si však troufáme tvrdit, že napříč společnostmi (tedy nejen u fotbalových fanoušků) vládne vzestupný trend ke konzumaci alkoholu. Lze tedy předpokládat, že při provedení regulérního výzkumu by sice nebyl tak markantní rozdíl mezi našimi zjištěními a zjištěními referenčních výzkumů, přesto by však byl patrný již zmíněný vzestupný trend.

Nelze nepřidat ještě jednu, řekněme metodologickou poznámku, že není možné zkoumat jen počty diváků, kteří konzumují alkohol. Je také nutné se zamyslet nad otázkou co jedince vede k tomu, že alkohol požívá a také přesněji vymezit co je požitím alkoholu míněno. Je přeci jenom rozdíl vypijeme-li sklenici piva, abychom zahrnuli žízeň nebo jich vypijeme deset „na kuráž“.

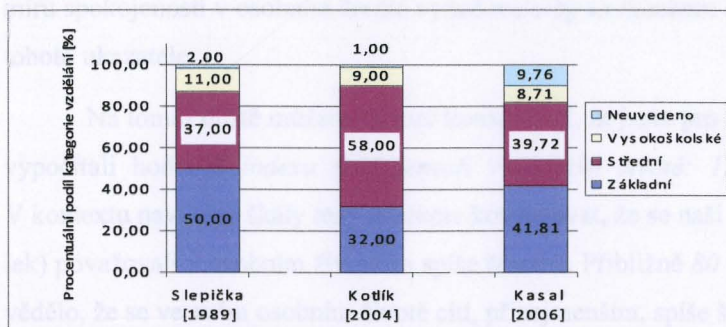
6.3.3. Srovnání vzdělanostní struktury diváků

Toto téma opět nalézáme u obou již jmenovaných autorů. Oba se zajímají o nejvyšší dosažené vzdělání. Tato charakteristika jim následně slouží jako popisný atribut jedince.

Položme si však otázku co tato askribce vlastně vypovídá? Domníváme se, že nejde o nic máli ani o nic víc než jen o popisnou charakteristiku jedince, která však postrádá kvalitativní konsekvenci.

Je nepopíratelným faktem, že vzdělanostní úroveň v naší společnosti neustále stoupá. Na druhé straně si však klademe otázku: „Nesvědčí tento trend o určité inflaci vzdělání?“ Odpověď na tuto otázku nebude snadné nelézt odpověď a v každém případě je nad rámec našeho tématu. Jedním dechem však dodáváme, že rozhodně nejsme stoupenci jakéhokoliv druhu elitářství. Spíš nás trýzní obava z klesající úrovně kvality vzdělání. To už je však téma na jinou diskusi.

Vraťme se nyní k našemu stěžejnímu tématu. V duchu předchozích úvah, jsme i my

Obrázek 6-5 Srovnání vzdělanostních struktur diváků ve výzkumech Slepíčky [1989], Kotlíka [2004] a v našem šetření, Kasal [2006].

sledovali vzdělanostní strukturu našeho vzorku diváků, tzn., že úroveň nejvyššího dosaženého vzdělání pro nás znamenala určitý třídící argument.

Graf na obrázku nahoře vyjadřuje srovnání výsledků výzkumů autorů Kotlíka [9] a Slepíčky [10] s naším šetřením.

Data v grafu (obrázek 6-5) nasvědčují Kotlíkovu konstatování o snižujícím se podílu vysokoškolsky vzdělaných diváků. Z pohledu našeho tématu můžeme konstatovat, že se nám proměňuje skladba diváků, ale tuto konkrétní skutečnost však chápeme jako čistě kvantitativní nikoliv kvalitativní ukazatel; který je primárním předmětem našeho zájmu.

6.4. Spokojenosti v osobním životě, emoční zázemí v dětství, náhled na moráku ve společnosti

Tuto podkapitolu věnujeme vyhodnocení námi „navíc“ sledovaných proměnných, (respektive indexů), které jsme podrobněji popsali na straně 113. Na následujících řádcích uvádíme jen obecná data charakterizující naše respondenty jako celek. Záměrně jsme nesledovali distribuci definovaných indexů v rámci jednotlivých kategorií vzorku ani vzájemné korelace neboť jsme to považovali vzhledem k pojetí našeho šetření (viz strana 112) za zavádějící.

Spokojenosti v osobním životě

Tento index by měl vypovídat o subjektivním respondentově hodnocení kvality jeho osobního života. Přiznejme, že se v našem případě jedná jen o velmi zjednodušenou konstrukci, a to se týká i ostatních sledovaných indexů, protože se jedná o respondentovu výpověď v rámci jakési škály, která však není konfrontována s dalšími doplňujícími otázkami. Pokud bychom skutečně zamýšleli validně měřit míru spokojenosti v osobním životě vyžadovalo by to mnohem detailnější konstrukci tohoto ukazatele.

Na tomto místě můžeme pouze konstatovat, že jsme pro náš statistický soubor vypočítali hodnotu *indexu spokojenosti v osobním životě*: 1,76 škálových bodů. V kontextu navržené škály tedy můžeme konstatovat, že se naši respondenti (jako celek) považovali v osobním životě za spíše šťastné. Přibližně 80 % respondentů vypovědělo, že se ve svém osobním životě cítí, přinejmenším, spíše šťasten/šťastna.

Emoční zázemí v dětství

V tomto případě byl spočten *index šťastného dětství*: 1,34 škálových bodů. V kontextu navržené škály můžeme konstatovat, že naši respondenti hodnotili svoje emoční zázemí v dětství za spíše šťastné s výraznou tendencí jej hodnotit jako šťastné. Přibližně 39 % respondentů hodnotilo svoje dětství jako šťastné.

Náhled na morálku ve společnosti

I v tomto případě byla spočtena hodnota indexu, konkrétně *indexu náhledu morálky ve společnosti*. Jeho hodnota byla spočtena na 3,29 škálových bodů. V kontextu navržené škály můžeme konstatovat, že naši respondenti nebyli s to učinit jednoznačný soud o stavu morálky v naší společnosti nebo tendovali k jejímu hodnocení jako spíše špatné.

Na závěr této kapitoly znovu připomínáme, že jsme si vědomi našich omezení, která provázela naše šetření, a proto si nečiníme nárok na to, aby byly naše výroky považovány za směrodatné. Přesto se domníváme, že náš pokus naznačil směr, kterým by se mohl ubírat další, cílený výzkum.

6.5. Souhrn

Jak jsme uvedli na začátku této kapitoly, provedené šetření nebylo miněno jako výzkum v pravém slova smyslu, ale jako pilotáž respektive hledání nosných výzkumných otázek. Zároveň jsme si vědomi vysoké úrovně komplexnosti proměnných, které jsme se pokoušeli sledovat mimo daný (porovnávací) účel. Jejich validní změření vyžaduje propracovanější metodiku, kterou jsme díky našim omezením nebyli s to v dané situaci realizovat.

Z tohoto důvodu nelze naše zjištění považovat za validní v širším kontextu. Domníváme se však, že se nám podařilo vytyčit významné otázky pro další výzkum.

Nemůže tedy na tomto místě zodpovědně konstatovat, že na základě námi zjištěných dat lze zachytit trendy v chování diváků sportovních (fotbalových) utkání.

Problematickou je také skutečnost, že jsme zachytili kvalitativní ukazatele pomocí kvantitativní metody. Z toho plyne doporučení přesunout těžiště výzkumu této problematiky do oblasti kvalitativních metod. Na základě získaných zkušeností vyvstává požadavek mezioborové spolupráce, zejména s odborníky z oblasti psychologie.

Závěr

Kopaná má na našem území více jak stoletou tradici. Fanoušci patřili k tomuto sportu od jeho samotných počátků. Míra popularity tohoto sportu, a s ní divácká atraktivita, je do velké míry závislá na kulturně-spoločenských podmínkách. Se změnami v životním stylu, spojenými s industrializací a modernizací, se také postupně mění úloha sportování a posléze i sportu hraného pro diváky. Pravidelný rytmus pracovního dne, zkracování pracovní doby přinášejí sebou i prostor pro volný čas. Ten je, mimo jiné, zaplňován sportem. Kopaná, jako sportovní hra, která je nenáročná na technické zajištění, pochopitelně získává širokou oblibu mezi všemi vrstvami obyvatelstva. Jak roste hráčská základna, tak se také tato hra stává stále více divácky přitažlivá. Od období mezi dvěma válkami spatřujeme u nás o kopanou, do té doby nebývalý, divácký zájem. Fotbal se od té doby stal pro Čechy sportem číslo jedna a v tomto zájmu a oblíbenosti si nezádal s ostatními zeměmi.

Ani v poválečném období se na této pozici fotbalu u nás nic nezměnilo. Tak jak se měnily politické poměry v zemi, tak se i proměňoval vztah k fotbalovému diváctví. Na základě studií, zejména P. Slepíčky, prostudovaných dobových materiálů a výpovědí pamětníků se neprokázalo, že politické poměry v zemi jsou schopny eliminovat pohotovost a tendence k páchání výtržností a násilností v souvislosti s fotbalovými utkáními. Relativně menší četnost vážných fotbalových výtržností souvisí spíše s tuhou společenskou kontrolou a autoritou mocenských složek státu, než s vyšší mírou uvědomění si dodržování společenských norem. Proměna diváctví na našem území od roku 1948 do roku 1989 tedy spočívala v přizpůsobení se daným podmínkám. Tak jak se uvolňovala tuhost režimu (okolo roku 1968 a v osmdesátých letech), tak narůstala i „troufalost“ fanoušků.

Agrese spojená se sportovním diváctvím je jevem nadnárodním, nerespektujícím náboženská, politická, ideologická či jiná omezení a doporučení. Uvedené zjištění, které potvrzují historické studie i ty současné, má ještě jeden rozměr, rozměr akulturační. Se změnou společenských poměrů v České republice po roce 1989 spolu s uvolněním politickým, se razantně mění fotbalová fan scéna. Analýzou dokumentů, zúčastněným pozorováním a rozhovory s fanoušky se prokázalo, že změněné socio-kulturní podmínky spojené s možností kontaktů s fanoušky z jiných zemí, mají za následek nejenom zvýšení četnosti případů chuligánských výtržností a jejich závažnost.

Ale především je patrná silná akulturační inspirace kulturními vzory ze zahraničí, především Velké Británie. Čeští fotbaloví fanoušci se nechávají inspirovat britskou chuligánskou heraldikou, ustrojením, projevy chování na stadionech, způsobem organizace. Patrná je kvalitativní proměna podpory fotbalového fandovství technickými a mediálními prostředky. Finanční dostupnost materiálů a technologií k výrobě suvenýrů, součástí oblečení v barvách klubu, pyrotechnika, to vše má vliv na posilování vztahu k příslušnému fotbalovému klubu. Tyto možnosti se viditelně projevují v estetizaci choreografie diváckého povzbuzování. K posilování vnitroskupinové koheze jednotlivých fan klubů i uvědomování si příslušnosti k této veřejnosti sledované okrajové kultuře přispívá významně internet a vydávání časopisů – fan zinů. Zde se opět projevují výrazné inspirační vlivy, které můžeme nazývat globalizovanými.

Cílem práce bylo také prokázat jakým způsobem a zda je ovlivněna socializace mladých lidí a přispět ke zjištění skutečných příčin nevhodného chování při fotbalových podnicích. Dále jakým způsobem do těchto procesů vstupují dané socio-kulturní podmínky. Vlastní pilotní šetření i teoretické zkoumání dané problematiky paradoxně přineslo více otázek než odpovědí.

Při analýze literatury a dostupných dokumentů, při šetřeních v terénu se stále silněji vnucovaly následující otázky:

1. *Je problém fotbalového násilí správně pojmenován a definován?*
2. *Není fotbalové násilí jedním z mnoha situačních kontextů (situačních klíčů), které spouštějí abreakci nahromaděné frustrace a agrese?*
3. *Nejedná se o účelově vytvořený problém, který se pojmenováním teprve problémem stává. V této chvíli začíná ona hra na my a oni, která bez publika nemá ten správný smysl?*
4. *Není potřeba si klást otázky opačně? Proč „většina“ společnosti dokáže zvládat svoji agresi a frustrace bez toho, aby obtěžovala či ohrožovala zdraví a majetek ostatních? Proč se tato většina nedopouští sociálně-patologického jednání?*

Zřetelně se tak ukazuje, že fotbalové násilí může být jedním ze sociálních kompenzačních mechanismů vykazujících stejné nebo velmi podobné parametry příčin a následků jako ostatní projevy sociální patologie.

Rigorosní práce prokázala, že výzkum diváckého násilí je stále „v plenkách“. Z každodenní empirie víme, jakou sociální vizitkou se prokazují fotbaloví fanoušci, o skutečných důvodech jejich jednání víme velmi málo. Odpověď je zřejmě ukryta v širších kulturně-společenských kontextech, v psychických reakcích jednotlivců na neustále se proměňující a zrychlující se svět.

Zde je zřejmě nutné hledat inspirace pro další výzkum tohoto problému v oblasti smysluplnosti lidského života, noogenní dynamice a salutogenezi.

Nejlépe lze tuto skutečnost vyjádřit slovy V. E. Frankla: „Práce se dá neurotický zneužít podobně jako sport nebo umění k překrytí existenční prázdnoty. Tato choroba se dá léčit a lze jí i předcházet.“ [54 str. 125]

Literatura

- [1] **FINK, Eugen.** *Oáza štěstí.* Praha : Mladá fronta, 1992. 61 s. ISBN 80-204-0224-1.
- [2] **Kolektiv autorů.** *Velký sociologický slovník.* Praha : Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-311-3.
- [3] **HUIZINGA, Johan.** *Homo ludens.* Bratislava : Tatran, 1990. 377 s. ISBN 80-222-0211-8.
- [4] **FINK, Eugene.** *Hra jako symbol světa.* Praha : Český spisovatel, 1993. 268 s. ISBN 80-202-0410-5.
- [5] **CAILLOIS, Roger.** *Hry a lidé : maska a závrat'.* Praha : Nakladatelství Studia Ypsilon, 1998. 215 s. ISBN 80-902482-2-5.
- [6] **SEKOT, Aleš.** *Sociální dimenze sportu.* Brno : Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sportovních studií , 2004. 245 s. ISBN 80-210-3581-1.
- [7] **MAGNANE, George.** *Sociologie du sport.* Saint-Amand : Gallimard, 1964. 190 s..
- [8] **DUNNING, Eric.** *The sociology of sport : a selection of readings .* Londýn : Frank cass & co. ltd., 1971. 382 s..
- [9] **KOTLÍK, Kamil.** *Psychosociální determinanty chování fotbalových diváků.* Praha : FTVS UK, 2006. 148 s. Dizertační práce.
- [10] **SLEPIČKA, Pavel.** *Sportovní diváctví.* Praha : Olympia, 1990. 209 s. ISBN 80-7033-012-0.
- [11] **NAKONEČNÝ, Milan.** *Základy psychologie.* Praha : Academia, 1998. 590 s. ISBN 80-200-0689-3.
- [12] **ORTEGA Y GASSET, José.** *Vzpouza davů.* Praha : Naše vojsko, 1993. 158 s. ISBN 80-206-0072-8.
- [13] —. *Úkol naší doby.* Praha : Mlada fronta, 1969. 120 s..
- [14] **FROMM, Erich.** *Obraz člověka u Marxe.* [překl.] Michael Hauser. Brno : L. Marek, 2004. 152 s. ISBN 80-86263-53-3.
- [15] **HRBEK, Mojmir.** *"Smrt Boha" v Nietzschevě filosofii.* Praha : Academia, 1996. 221 s. ISBN 80-200-0588-9.
- [16] **SAINT-EXUPÉRY, Antoine de.** *Citadela.* [překl.] Věra Dvořáková. 3. vyd. Praha : Vyšehrad, 1994. ISBN 80-7021-116-4.
- [17] **HONNETH, Axel.** *Sociální filosofie a postmoderní etika.* [překl.] Alena Bakešová a Josef Velek. Praha : Filosofia, 1996. 143 s. ISBN 80-7007-082-X.
- [18] **TAYLOR, Charles.** *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání.* Praha : Filosofia, 2001. 183 s. ISBN 80-7007-161-3.
- [19] **PĚTIOKÝ, Jiří.** *Hooligans: Hra na válku.* Praha : FSV UHK, 2004. 90 s. Diplomová práce.
- [20] **GELLNER, Ernest.** *Rozum a kultura.* [překl.] Eva Musilová. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 188 s. ISBN 80-210-2728-2.
- [21] **BAUMAN, Zygmunt.** *Individualizovaná společnost.* [překl.] Martin Ritter. Praha : Mladá fronta, 2004. 290 s. ISBN 80-204-1195-X.
- [22] **SUCHÁNEK, Marek.** *Aktivita státních institucí ČR v problematice diváckého násilí.* *Éthum.* roč. 12, 2004, č. 43, str. 42.
- [23] **MUCHA, Ivan.** *Texty ze sociologie.* Pelhřimov : Nakladatelství 999, 2001. 223 s. ISBN 80-86391-04-3.
- [24] **MAREŠ, Miroslav, SMOLÍK, Josef a SUCHÁNEK, Marek.** *Fotbaloví chuligáni: evropská dimenze subkultury.* Brno : Centrum strategických studií : Barrister & Principal, 2004. 181 s. ISBN 80-903333-0-3.
- [25] **MARSH, Peter, ROSSER, Elisabeth a HARRÉ, Rom.** *The rules of disorder.* London : Routledge and K. Paul, 1978. 140 s. ISBN 0-7100-8747-0.

- [26] **DUKE, Vic a CROLLEY, Liz.** *Football, nationality, and the state.* New York : Addison Wesley Longman , 1996. 164 s. ISBN 0-582-29306-5 .
- [27] **LEHMANN, Alexandra.** Randalie rund um den Fußball. *Kriminalistik.* 2000, 5, stránky 299 - 303.
- [28] **PONĚŠICKÝ, Jan.** *Agrese, násilí a psychologie moci.* Praha : TRITON, 2004. 226 s. ISBN 80-86320-33-2.
- [29] **ŠUBRT, Jiří.** *Civilizační teorie Norberta Eliase.* Praha : Karolinum, 1996. 106 s. ISBN 80-7184-197-8.
- [30] **FROSDICK, Steve a MARSH, Peter.** *Football hooliganism.* Cullompton : Willan, 2005. 215 s. ISBN 18-4392-129-4.
- [31] **GIRTLE, Roland.** *Okrajové sociální kultury.* Brno : Masarykova univerzita, 2001. 218 s. ISBN 80-210-2728-2.
- [32] **BECK, Ulrich.** *Riziková společnost.* Praha : SLON, 2004. 431 s. ISBN 80-86429-32-6.
- [33] **KRATOCHVÍL, Zdeněk.** *Výchova, zřejmost, vědomí.* Praha : Herrmann & synové, 1995. 199 s.
- [34] **MACHOVEC, Milan.** *Smysl lidské existence.* Praha : Akropolis, 2002. 127 s. ISBN 80-7304-016-6.
- [35] **LÉVINAS, Emmanuel.** *Existence a ten, kdo existuje.* Praha : Oikoymenh, 1997. 85 s. ISBN 80-86005-36-4.
- [36] **JUNG, Carl Gustav.** *Duše moderního člověka.* [překl.] Karel Plocek. Brno : Atlantis, 1994. 378 s. ISBN 80-7108-213-9.
- [37] **BABYRÁDOVÁ, Hana.** *Rituál umění a výchova.* Brno : Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-3029-1.
- [38] **SOUKUP, Václav.** *Dějiny antropologie.* Praha : Karolinum, 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3.
- [39] **VAN GENNEP, Arnold.** *Přechodové rituály.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 201 s. ISBN 80-7106-178-6.
- [40] **MAREŠ, Miroslav.** *Pravicový extremismus a radikalismus.* Brno : Barrister & Principal : Centrum strategických studií, 2003. 655 s. ISBN 80-86598-45-4.
- [41] **FREUD, Sigmund.** *Totem a tabu. Vtip.* [překl.] Ludvík Hošek. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 1991. 157 s. ISBN 80-86123-01-4.
- [42] **BELL, Daniel.** *Kulturní rozpory kapitalismu.* [překl.] Lukáš Gjuríč. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999. 335 s. ISBN 80-85850-84-2.
- [43] **PETRŮ, Karel.** *Dějiny československé kopané.* Praha : Nár. nakladatelství A. Pokorný, 1946. 845 s.
- [44] **DUNNIG, Eric [et al.].** *Fighting fans.* Dublin : University College Dublin Press, 2002. 270 s. ISBN 19-0062-173-8.
- [45] **KELLER, Jan.** *Teorie modernizace.* Praha : SLON, 2007. 194 s. ISBN 978-80-86429-66-3.
- [46] **SAK, Petr a SAKOVÁ, Klára.** *Mládež na křižovatce.* Praha : Svoboda Servis, 2004. 240 s. ISBN 80-86320-33-2.
- [47] **VEČERNÍK, Jan.** *Zpráva o vývoji české společnosti 1989 - 1998.* . Praha : Academia, 1998. ISBN 80-200-0703-2.
- [48] **MACHO, Milan.** *Fotbal - vášně 20. století.* Praha : Brána, 1996. 428 s. ISBN 80-85946-27-0.
- [49] **OBORNÝ, Josef, JŮVA, Vladimír a LEŠKA, Dušan.** *Sociální dimenze sportu.* [editor] Aleš SEKOT. Brno : Masarykova univerzita, 2004. 245 s. Mezinárodní publikace, zčásti koncipovaná v rámci vědeckého projektu VEGA 1/1411/04. ISBN 80-210-3581-1.

- [50] **KOPA, Luděk.** *Aspekty diváckého násilí a možnosti prevence.* Hradec Králové : PdF UHK, 2004. 82 s. Diplomová práce.
- [51] **Ministerstvo vnitra ČR, Odbor bezpečnostní politiky.** Informace o problematice extremismu na území České republiky v roce 2004. [Online] 2005. [Citace: 10. 11 2006.] <http://www.mvcr.cz/dokument/2005/ext2004.pdf>.
- [52] **VEČERKA, Kazimír.** *Jak na fotbalové výtržníky.* Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1992. 88 s. .
- [53] *Národní koncepce sportu a bezpečnosti, výsledková zpráva.* Düsseldorf : Ministerstvo vnitra Severního Porýní Vestfálska, 1992. Pracovní materiál Ministerstva vnitra ČR, 1999.
- [54] **FRANKL, Viktor E.** *Teorie a terapie neuróz.* Praha : Grada, 1999. 171 s. ISBN 80-7169-779-6.
- [55] **WELSCH, Wolfgang.** *Naše postmoderní moderna.* Praha : Zvon, 1998. 198 s. ISBN 80-7113-104-0.
- [56] **TAYLOR, Charles.** *Etika autenticity.* Praha : Filosofia, 2001. 134 s. ISBN 80-7007-150-8.
- [57] **PETRUSEK, Miroslav.** Sociální souvislosti globalizace. [editor] Václav Mezřický. *Globalizace.* Praha : Portál, 2003, stránky 93 - 113.
- [58] **PATOČKA, Jan.** *Úvod do fenomenologické filosofie.* Praha : Oikoymenh, 1993. 189 s. ISBN 80-85241-47-1.
- [59] **NEUBAUER, Zdeněk.** *O Sněžurce aneb cesta za smyslem bytí a poznání.* Praha : Malvern, 2004. 287 s. ISBN 80-96702-02-2.
- [60] **MUNKOVÁ, Gabriela.** *Sociální deviace.* Praha : Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.
- [61] **MUCHA, Ivan.** Antropologický rozměr globalizace. *Globalizace.* Praha : Portál, 2003, stránky 115 -130.
- [62] **MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk.** *Krizové situace v rodině očima dítěte.* Praha : Grada, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7.
- [63] **LUKASOVÁ, Elisabeth.** *Logoterapie ve výchově.* Praha : Portál, 1997. 207 s. ISBN 80-7178-180-0.
- [64] **LUHMAN, Niklas.** *Sociální systémy: Nárys obecné teorie.* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 549 s. ISBN 80-7325-100-0.
- [65] **LÉVINAS, Emmanuel.** *Být pro druhého.* Praha : Zvon, 1997. ISBN 80-7113-217-9.
- [66] **LE BON, Gustave.** *Psychologie davu.* Praha : KRA, 1994. 102 s. ISBN 80-901527-8-3.
- [67] **KOHÁK, Erazim.** *Svoboda, svědomí, soužití.* Praha : SLON, 2004. 214 s. ISBN 80-86429-35-0.
- [68] **KING, Anthony.** The postmodernity of football hooliganism. *British Journal of Sociology.* listopad 1997, č. 48, stránky 576 -593.
- [69] **KASAL, Josef.** Násilí na stadionech jako důsledek existencionální prázdnoty. *Riziková mládež v současné společnosti: sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí konané pod záštitou projektu PHARE 2003 RLZ - opatření 2.1.* Hradec Králové : Gaudeamus, 2006. ISBN 80-7041-044-2.
- [70] **HOEBEL, E. Adamson, JENNIGS, Jesse D. a SMITH, Elmer R.** *Readings in Anthropology.* New York : McGraw-Hill Book Company, 1972.
- [71] **HABERMAS, Jürgen.** *Strukturální přeměna veřejnosti.* [překl.] Alena Bakešová a Josef Velek. Praha : Filosofia, 2000. 418 s. ISBN 80-7007-134-6.
- [72] **FROMM, Erich.** *Anatomie lidské destruktivity.* [překl.] Bedřich Placák. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 520 s. ISBN 80-86123-01-4.
- [73] **FOUCAULT, Michael.** *Diskurs, autor, genealogie.* [překl.] Petr Horák. Praha : Svoboda, 1994. 115 s. ISBN 80-205-0406-0.

- [74] **ECO, Umberto.** *Skeptikové a těšitelé.* [překl.] Zdeněk Frýbort. Praha : Svoboda, 1995. 414 s. ISBN 80-205-0472-3.
- [75] **DISMAN, Miroslav.** *Jak se vyrábí sociologická znalost.* Praha : Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.
- [76] **ČERNÝ, Jiří.** *Fotbal je hra. Pokus o fenomenologii hry.* Praha : Československý spisovatel, 1968.
- [77] **BURIÁNEK, Jiří.** *Systémová sociologie: Problém operacionalizace.* Acta UC Ph. et hist., Mon. CXLVII-1993. Praha : Univerzita Karlova, 1993. 135 s. ISSN 0567-8307, ISBN 80-7066-842-3.
- [78] **BAYER, Dušan.** *Fotbalové násilí: subkultura hooligans.* Brno : Masarykova univerzita, 2002.
- [79] **BAUMAN, Zygmunt.** *Tekutá modernost.* Praha : Mladá fronta, 2002. 434 s. ISBN 80-204-0966-1.
- [80] **ARENDT, Hannah.** *O násilí.* [překl.] Jiří Příbáň a Petr Fantys. 2. vydání. Praha : Oikoymenh, 1995. ISBN 80-7298-128-5.
- [81] —. *Krize kultury: (čtyři cvičení v politickém myšlení).* [překl.] Martin Palouš. Praha : Mladá fronta, 1994. 157 s. ISBN 80-204-0424-4.
- [82] **Občanské sdružení ProFobalFans Chrudim.** *ProFotbalFans.* [Online] [Citace: 19. 12 2006.] Dostupné z: <<http://www.profobalfans.cz/pff.htm>>.
- [83] *Kontrastní hodnoty a multikulturní společnost, sborník z mezinárodní konference 19. - 22. září 2001 v Praze.* Praha : Středisko pro výzkum sociálně kulturní plurality, 2002. ISBN 80-7007-162-1.

Přílohy

Seznam příloh

- Příloha č. 1   Rozhodnutí rady EU Ze dne 25. dubna 2002 O bezpečnosti souvislosti s fotbalovými zápasy s mezinárodním prvkem (2002/348/JHA)*
- Příloha č. 2   Stručné informace k N.F.I.P. vyjmuté z rezoluce Rady Evropy č.2002/348/JHA*
- Příloha č. 3   Statistika hlášených událostí v souvislosti s diváckým násilím za roky 1998 – 2005*
- Příloha č. 4   Dotazník*

Rozhodnutí rady EU

Ze dne 25. dubna 2002

O bezpečnosti v souvislosti s fotbalovými zápasy s mezinárodním prvkem

(2002/348/JHA)

RADA EVROPSKÉ UNIE,

S ohledem na Dohody Evropské Unie a zvláště pak na článek 30(1)(a) a (b) a článek 34(2)(c) a dále

S ohledem na iniciativu Belgického království

A s ohledem na odůvodnění Evropského Parlamentu,

Vzhledem k tomu, že:

- 1) Dle ustanovení článku 29 Dohody, je cílem Evropské Unie i nabízet občanům vysokou úroveň záruk v oblasti svobody, bezpečnosti a práva rozvojem spolupráce mezi členskými státy na poli policejní spolupráce.
- 2) Jako výsledek různých mezinárodních a evropských soutěží a velkého počtu cestujících fanoušků se fotbal stává nejvyšším prvkem v mezinárodním měřítku. Z tohoto důvodu je třeba nezbytné přistupovat pro zajištění bezpečnosti v souvislosti s fotbalovými zápasy cestou překračující národní hranice.
- 3) Fotbal by měl být pod dohledem nejen jako potenciální zdroj problémů s ohledem na porušování zákona nebo bezpečnosti, ale i jako událost, nehledě na možná rizika, která musí být řízena efektivně.
- 4) Obzvláště důležité pro prevenci a potlačování násilí v souvislosti s fotbalem je výměna informací, aby kompetentní policejní orgány a orgány v členských státech mohly připravovat řádná opatření a přijímat vhodná rozhodnutí.
- 5) Pro výměnu informací souvislosti v fotbalovými opatřeními a s pohledem na nutnou mezinárodní policejní spolupráci při fotbalových zápasech s mezinárodní dimenzí, je naprosto nezbytné založit - ustanovit národní fotbalový informační bod policejního charakteru v každém členském státu.
- 6) S ohledem na přijatá usnesení Rady Evropy č.: konvence pro ochranu osobnosti a ochranu osobních dat (z roku 1981), dále norma č. No.R87) 15 z roku 1987 o regulaci výměn osobních dat v policejním sektoru a evropská úmluva z roku 1985 o diváckém násilí a špatném chování při sportovních událostech, obzvláště pak při fotbalových zápasech.
- 7) Dne 26.05.1997, rada přijala rozhodnutí o „Společném postupu“ č.977/339/HA s ohledem na spolupráci na zákoně, pořádku a bezpečnosti a dne 09.06.1997 přijala rezoluci o prevenci a

zastavení fotbalového hooliganismu cestou výměny zkušeností, zákazů vstupu na stadiony a cestou mediální politiky.

- 8) Dále, dne 06.12.2001 Rada přijala Rezoluci obsahující příručku (průvodce) s doporučeními pro mezinárodní policejní spolupráci a opatření pro prevenci a kontrolu násilí a výtržností v souvislosti s fotbalovými zápasy s mezinárodní dimenzí (*)

ROZHODLA O NÁSLEDUJÍCÍM:

Článek 1

Ustanovení národního informačního bodu

- 1) každý členský stát je povinen zřídit národní fotbalový informační bod policejního charakteru.
- 2) Každý členský stát je povinen písemně oznámit Generálnímu sekretariátu Rady Evropy detaily o národním fotbalovém informačním bodu a následná doplnění, dle tohoto rozhodnutí Rady Evropy.
- 3) Národní fotbalový informační bod je povinen působit jako přímý, centrální kontaktní bod pro výměnu relevantních informací a pro usnadňování mezinárodní policejní spolupráce v souvislosti s fotbalovými zápasy s mezinárodní dimenzí. Členský stát se může rozhodnout uskutečňovat ověřené kontakty v souvislosti s fotbalovým aspektem cestou kompetentních služeb v těchto specifických aspektech, za předpokladu, že Národní fotbalový informační bod je o tom informovaný, a to neprodleně a adekvátně s nezbytně nutným minimem informací

---

* pozn. od p.Synecký - ÚSKPV PP ČR: rezoluce Rady Evropy č. C-22 z 24.01.2001 – přeloženo do češtiny na ÚSKPV a na žádost k dispozici

- 4) Každý členský stát je povinen zajistit, že jeho Národní fotbalový informační bod je způsobilý na uspokojivé úrovni, efektivně a rychle vyřídí přidělené úkoly.
- 5) Toto usnesení by se mělo aplikovat bez vyvolání zaujatosti proti již existujícím národním způsobům zajištění této problematiky, zvláště pak při rozdělování pravomocí mezi rozdílnými službami a orgány v členských státech.

Článek 2

Úkoly Národního fotbalového informačního bodu

- 1) Národní fotbalový informační bod musí být odpovědný pro koordinování a usnadňování výměny policejních informací v souvislosti s fotbalovými zápasy s mezinárodní dimenzí. Pro tuto výměnu informací může také využívat další orgány ochrany zákona a pořádku podle rozdělení pravomocí ve členském státu.
- 2) Národní fotbalový informační bod musí, v závislosti na aplikaci národních a mezinárodních zákonů, mít přístup k informacím obsahujícím osobní data vysoce rizikových fanoušků.
- 3) Národní fotbalový informační bod je povinen usnadňovat, koordinovat nebo organizovat im-

plementace mezinárodní policejní spolupráce v souvislosti s fotbalovými zápasy s mezinárodní dimenzí.

- 4) V souladu s již existujícím národním způsobům zajištění této problematiky, zvláště pak při rozdělování pravomocí mezi rozdílnými službami a orgány v členských státech, Národní fotbalový informační bod by je odpovědný za poskytování asistence kompetentním národním orgánům.
- 5) Pro fotbalové zápasy s mezinárodní dimenzí Národní fotbalový informační bod by je povine poskytovat, přinejmenším na žádost dalšího Národního fotbalového informačního bodu členského státu, informace o možném riziku nebo posudek na kluby ze své země a na národní reprezentační tým.

Článek 3

Policejní výměna informací mezi Národními fotbalovými informačními body

- 1) Před, při a po fotbalovém zápase s mezinárodní dimenzí, Národní fotbalový informační bod musí buď z vlastní iniciativy nebo na žádost jiného Národního fotbalového informačního bodu, zajistit vzájemnou výměnu hlavních informací v souladu s §3, výměnu osobních dat.
- 2) Důležité informace vyměněné v souvislosti s fotbalovými zápasy s mezinárodní dimenzí musí obsahovat strategické, operativní a taktické informace. Tyto informace by mohly být definovány takto:
  - strategická informace: informace specifikující všechny aspekty události, obzvláště pak informace o možných rizicích.
  - Operativní informace: informace poskytující přesný obraz řízení v průběhu události.
  - Taktické informace: informace umožňující řízení opatření a vhodně rozhodovat o opatřeních pro účely udržení pořádku a bezpečnosti v souvislosti s událostí.
- 3) Osobní data musí být vyměňována v souladu s národními a mezinárodními pravidly a mělo by být počítáno i s principy konvencí RE No 108 ze dne 28.01.1981 o ochraně osobnosti s ohledem na automatické zpracování osobních dat a – případně – Doporučení No. R (87)15 Sboru ministrů Rady Evropy ze 17.09.1987 regulující využívání osobních dat v policejním sektoru. Tato výměna informací musí prováděna se zřetelem na přípravování a přijímání vhodných opatření k udržení zákonnosti a pořádku v době konání fotbalové události. Tato výměna informací může především zahrnovat detaily o jednotlivcích aktuálně nebo potencionálně představujících ohrožení zákona, pořádku a bezpečnosti.

Článek 4

Postup pro komunikaci mezi Národními informačními body

- 1) Manipulace s informacemi při fotbalových zápasy s mezinárodní dimenzí musí být koordinována cestou Národních fotbalových informačních bodů. Ty se musí zaručit, že všechny policejní složky obdrží nezbytné informace včas. Po zpracování, informace by měly být informace využívány Národním fotbalovým informačním bodem nebo předány příslušným orgánům a policii.
- 2) Národní fotbalový informační bod ve státu, který hostí mezinárodní fotbalové utkání, bude komunikovat před, během a po utkání s národní policejní složkou druhého státu, přiměřeně cestou styčného důstojníka, ustanoveného a opatřeného členským státem. Styční důstojníci mohou být kontaktováni ve věci zákona, pořádku a bezpečnosti, fotbalového násilí a obecných trestných činů, pokud zde existuje nějaká souvislost s tímto fotbalovým utkáním nebo turnajem.

- 3) Národní fotbalový informační bod bude komunikovat takovým způsobem, aby chránil osobní data. Za předpokladu, že se nejedná o osobní data, budou získané informace uloženy. Tyto informace mohou být konzultovány dalšími Národními fotbalovými informačními body, za předpokladu, že Národní fotbalový informační bod, kterému informace patří nabízí možnost jejich získání a dodání.

Článek 5

Používané jazyky

Národní fotbalový informační bod může komunikovat ve svém vlastním jazyku, avšak komunikace musí být přeložena do pracovního jazyka běžného pro obě strany, dohodnutého mezi zúčastněnými stranami.

Článek 6

Vyhodnocení

Rada Evropy vyhodnotí implementaci tohoto rozhodnutí během dvou let od jejího zavedení.

Článek 7

Operativní data

Toto rozhodnutí nabývá platnosti dnem jeho vydáním v „oficiálním žurnálu“.

Vytvořeno v Lucembursku dne 25.04.2002

Pro Radu
Prezident
M.RAJOY BREY

Stručné informace k N.F.I.P. vyjmuté z rezoluce Rady Evropy č.2002/348/JHA**7) Národní fotbalový informační bod – N.F.I.P.
8) (z mezinárodního National Football Information Point)**

- 1) Každý členský stát EU musí zřídit N.F.I.P., který bude součástí policie.
- 2) N.F.I.P. bude jednat jakožto přímý centrální kontaktní bod pro výměnu relevantních informací a usnadňování mezinárodní policejní spolupráce v souvislosti s fotbalovými zápasy s mezinárodní dimensí.
- 3) N.F.I.P. bude odpovědný za koordinaci a usnadňování policejní výměny informací v souvislosti s fotbalovými zápasy s mezinárodní dimenzí. N.F.I.P. musí mít přístup k informacím, které obsahují osobní data vysoce rizikových fanoušků.
- 4) N.F.I.P. má usnadňovat, koordinovat, organizovat a provádět mezinárodní policejní spolupráci v souvislosti s fotbalovými zápasy s mezinárodní dimensí a účastnit se opatření.
- 5) N.F.I.P. bude odpovědný za poskytování podpory kompetentním státním orgánům v souladu s existujícím rozdělením moci mezi státní orgány daného státu.
- 6) N.F.I.P. bude poskytovat minimálně na žádost jiného N.F.I.P. stanovisko o možném riziku nebo posudek na fotbalový klub své země nebo na reprezentační tým.
  - 7) Před, během a po fotbalovém utkání s mezinárodní dimenzí má N.F.I.P. zajistit při vzájemné výměně informací osobní data (viz č.4), a to na základě vlastní iniciativy nebo na základě žádosti dotčeného N.F.I.P.
- 8) Obecné informace, které se poskytují v souvislosti s fotbalovými zápasy s mezinárodní dimensí, musí zahrnovat strategické, operativní a taktické informace.
- 9) Strategické informace: informace specifikující všechny aspekty fotbalového utkání s podrobným odkazem na bezpečnostní rizika, která by se mohla objevit.
- 10) Operativní informace: informace poskytující přesnou podobu postupu během fotbalového utkání.
- 11) Taktické události: informace, které umožní těm, kteří policejně zajišťují akci, přijmout přiměřená opatření k zajištění pořádku a bezpečnosti v souvislosti s fotbalovým utkáním.
- 12) Osobní data se mohou vyměňovat pouze v souladu s národní legislativou a legislativou EU.
- 13) Výměna informací při fotbalových utkáních s mezinárodní dimensí musí být koordinována N.F.I.P. N.F.I.P. musí zajistit, aby zúčastněné policejní orgány obdržely nezbytné informace včas.
- 14) N.F.I.P. ve státu, který hostí mezinárodní fotbalové utkání, bude komunikovat před, během a po utkání s národní policejní složkou druhého státu, přiměřeně cestou styčného důstojníka, ustanoveného a opatřeného členským státem. Styční důstojníci mohou být kontaktováni ve věci zákona, pořádku a bezpečnosti, fotbalového násilí a obecných trestných činů, pokud zde existuje nějaká souvislost s tímto fotbalovým utkáním nebo turnajem.
- 15) N.F.I.P. bude komunikovat takovým způsobem, aby ochránil důvěrná data. Za předpokladu, že se nejedná o osobní data, uchovávají se vyměněné informace na záznamu.

Činnost CZ-S.I.S.:

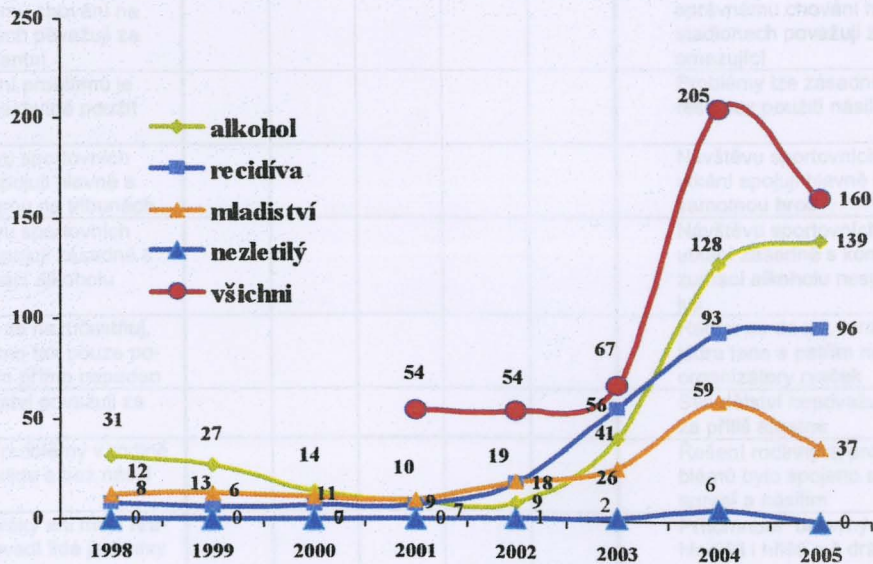
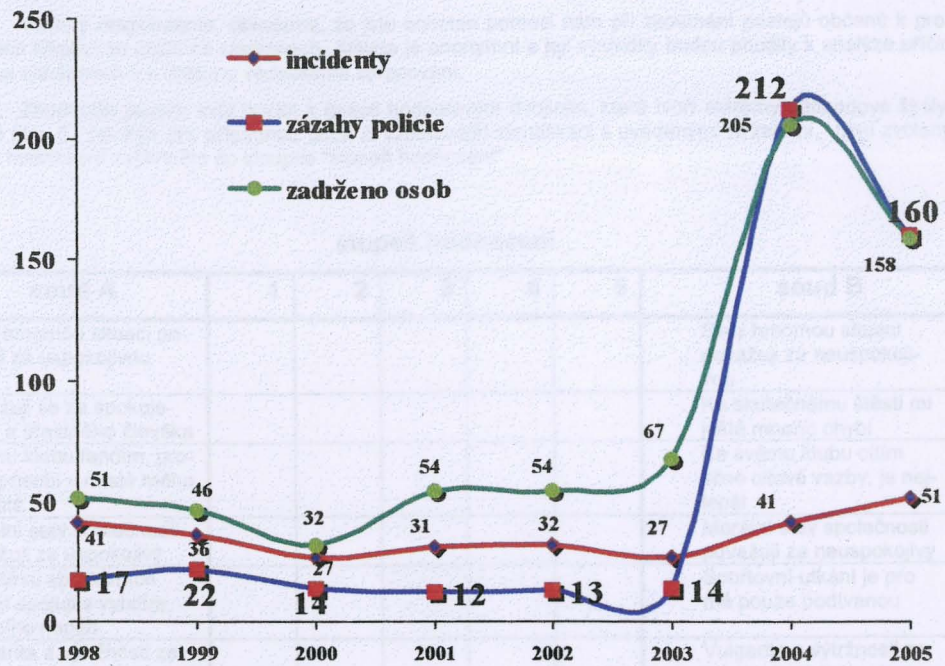
- 1) Nutnost vytvoření samostatného N.F.I.P. vyplývá ze závěrů jednání při Radě Evropy a rezolucí Rady Evropy č. 2002/C-22/01 a usnesení výboru EU pro divácké násilí č.2002/348/HA ze dne 25.04.2002.
- 2) V podmínkách ČR byl N.F.I.P. ustanoven nikoli pouze na problematiku fotbalu, ale jako jisté „Národní Informační Centrum pro Sport“ (CZ-S.I.S.), aby byla pokryta problematika ostatních sportů, zejména pak hokeje, jako je tomu např. v SRN (složka policie Z.I.S.)
- 3) CZ-S.I.S. je vytvořen ze současného pracoviště na ÚSKPV, OOK (divácké násilí), které má s touto problematikou zkušenosti

- 4) Prozatím se problematikou CZ-S.I.S. zabývají dva policisté z ÚSKPV PP ČR
- 4) Policisté pracující v CZ-S.I.S. musí mít velmi dobrou znalost evropských právních norem, českých právních norem, anglického jazyka, dále musí mít dobrou znalost práce na PC, včetně práce s Internetem, musí znát prostředí a strukturu opatření pro fotbalové zápasy na všech úrovních výkonu opatření. Opatření k zápasům s mezinárodním nebo rizikovým faktorem se přímo účastní.
- 5) CZ-S.I.S. garantuje mezinárodní spolupráci v souvislosti se sportem,
- 6) CZ-S.I.S. koordinuje rizikové zápasy v ČR, a to jak národní, tak zejména mezinárodních
- 7) CZ-S.I.S. vysílá a přijímá zahraniční policejní delegace (spottery) v souvislosti se sportem
- 8) Pracovníci CZ-S.I.S. při zápasech s mezinárodním prvkem jsou začleněni do policejního štábu, který řídí opatření bezpečnostní opatření v souvislosti se sportovní akcí

Statistika hlášených událostí v souvislosti s diváckým násilím za roky 1998 - 2005

Zdroj: Policejní prezidium České republiky, 3. oddělení mravnostní trestné činnosti, mládeže a extremismu

ANKETA

"Jak vnímám násilí na stadionech"

Vážený respondente, děkujeme, že jste ochoten pomoci nám při zkoumání postojů občanů k problematice týkající se násilí na stadionech. Anketa je anonymní a její výsledky budou použity k analýze příčin násilí na stadionech a k dalšímu vědeckému zpracování.

Zhodnoťte prosím svůj postoj k deseti hodnotovým dvojicím, které tvoří extrémy pětibodové škály. Stupně (1. - 5.) použijte pro případnou bližší či vzdálenější identifikaci s uvedenými tvrzeními. Vámi zvolený stupeň hodnocení zaškrtněte do sloupce "stupeň hodnocení".

stupeň hodnocení

soud A	1	2	3	4	5	soud B
Svoji hmotnou situaci považuji za uspokojivou						Svoji hmotnou situaci považuji za neuspokojivou
Považuji se za spokojeného a šťastného člověka						Ke skutečnému štěstí mi ještě mnoho chybí
Svému klubu fandím, protože působí v místě mého bydliště						Ke svému klubu cítím silné citové vazby, je nejlepší
Morální stav společnosti považuji za uspokojivý						Morální stav společnosti považuji za neuspokojivý
Návštěvu sportovních utkání spojuji s vybitím vnitřního napětí						Sportovní utkání je pro mě pouze podívanou
Vulgarita a výtržnosti ze strany diváků patří ke sportovnímu utkání						Vulgarita a výtržnosti ze strany diváků do sportu nepatří
Zákony zamezující nevhodnému chování na stadionech považuji za benevolentní						Zákony zamezující nevhodnému chování na stadionech považuji za omezující
Při řešení problémů je někdy nezbytné použít násilí						Problémy lze zásadně řešit bez použití násilí
Návštěvu sportovních utkání spojuji hlavně s atmosférou na tribunách						Návštěvu sportovních utkání spojuji hlavně se samotnou hrou
Návštěvu sportovních utkání spojuji zásadně s konzumací alkoholu						Návštěvu sportovních utkání zásadně s konzumací alkoholu nespojuji
Rvaček se nezúčastňuji, pokud ano tak pouze pokud jsem přímo napaden						Řadím se do tzv. tvrdého jádra fans a patřím mezi organizátory rvaček
Své dětství považuji za šťastné						Své dětství nepovažuji za příliš šťastné
Rodiče problémy v rodině řešili v klidu a bez násilí						Řešení rodinných problémů bylo spojeno s agresí a násilím
Mezi diváky ani mezi hráči mi nevadí lidé jiné rasy a národnosti						Přítomnost "barevných" v hledišti i hřišti mě dráždí a provokuje
Informace v médiích spíše inspirují k násilí na stadionech						Média přispívají ke snižování agresivity fanoušků při zápasech

ANKETA

"Jak vnímám násilí na stadionech"

Pohlaví:

- muž žena

Věk:

- do 15 let 15 – 18 let
 19 – 22 let 23 – 30 let
 31 – 40 let 41 – 50 let
 50 a více

Ukončené vzdělání:

- základní
 vyučen
 vyučen s maturitou
 střední s maturitou
 vysokoškolské

Zaměstnanecký stav:

- zaměstnaný důchodce
 soukromé podnikání student
 nezaměstnaný jiné .....

Pocházím z rodiny:

- úplné neúplné rozvedené

Rodinný stav:

- svobodný
 ženatý
 žiji v partnerském svazku

Pocházím z:

- venkova města do 20 000 obyv. města nad 20 000 obyv.
 města nad 50 000 obyv.

Sám sebe považuji za:

- sportovního diváka
 fanouška
 člena skupiny typu hooligans

Způsob trávení volného času (možnost zaškrtnout více odpovědí):

- návštěva sportovních utkání jakých ..... jak často .....
- televize
- návštěva restaurací jak často .....
- aktivní sport jaký .....
- koníčky
- PC – hry, internet
- knihy - četba